

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ЗАҢ ФАКУЛЬТЕТІ

Г.А.ҚУАНАЛИЕВА

**Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік
пәні бойынша оқу-әдістемелік кешені**

ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛЫ

**АЛМАТЫ
2012**

УДК
ББК
К

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Ғылыми-әдістемелік кеңесінің шешімімен басуға ұсынылған.

Пікір жазғандар:

- **Жүрсімбаев Сағындық Кемалович** - заң ғылымдарының докторы, профессор.
- **Сұлейменова Сауле Жүсіпбековна** - заң ғылымдарының докторы, профессор.
- **Калкаева Несібелі Бақытқызы** - заң ғылымдарының кандидаты.

Қуаналиева Г.А.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік пәні бойынша оқу-әдістемелік кешені. - Алматы: әл- Фараби атындағы ҚазҰУ, 2012.

ISBN

Оқу-әдістемелік кешенінде экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік пәнінің тақырыбы, мақсаты мен міндеттері, МОӨЖ-ді орындау тәртібі, магистранттар оқып білуге қажетті ғылыми әдебиеттер мен нормативтік актілер ұсынылған.

Оқу әдістемелік құралы «Юриспруденция» мамандығы бойынша оқып жатқан магистранттарға арналған, сондай-ақ экологиялық құқықтық бағдардағы пәндерді оқыту үрдісінде қолданылуы мүмкін және экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершіліктің құқықтық мәселелеріне қызығушылық танытқан барлық адамдар үшін де пайдалы.

УДК
ББК

ISBN

Қуаналиева Г.А., 2012

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
Заң факультеті
«Азаматтық-құқықтық бағыт» мамандығы бойынша білім беру бағдарламасы

Заң факультетінің
Ғылыми кеңесінде бекітілді
№ _____ хаттама « _____ » _____
2012 ж.
Факультет деканы _____
Байдельдинов Д.Л.

Кәсіби элективті модуль (ECOL5201)
«Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды
пайдалануды құқықтық реттеу» модулі бойынша
СИЛЛАБУС
Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік

«(ECOL5201)» - «Экологиялық құқықтың теориялық мәселелері» (3 кредит)
«(ECOL5202)» - «Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік»
(2 кредит)
1 курс, к/б күзгі семестр

Модульдің пәндерін жүргізетін оқытушылар туралы **МӘЛІМЕТ:**
«Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік» пәні бойынша
Оқытушының аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, қызметі:
Дәріс берушінің аты-жөні: Қуаналиева Гүлдана Амангелдіқызы, заң
ғылымдарының докторы, доцент
Телефон: жұмыс телефоны: 3773332 ішкі 1257
e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru
каб.: заң факультеті, «Кедендік, қаржылық және экологиялық құқық» кафедрасы, 320
каб.

«Экологиялық құқықтың теориялық мәселелері» пәні бойынша
Оқытушының аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, қызметі:
Дәріс берушінің аты-жөні: Айгаринова Гулнар Тулеухадировна, заң
ғылымдарының кандидаты, доцент
Телефон: жұмыс телефоны: 3773332 ішкі 1257
e-mail: gulnar._@mail.ru
каб.: заң факультеті, «Кедендік, қаржылық және экологиялық құқық» кафедрасы, 320
каб.

МОДУЛЬДІҢ МАЗМҰНЫ:

Оқу-әдістемелік кешені екі модульдік топтан құралған:

1. Экологиялық құқықтың теориялық мәселелері.
2. Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік.

Бірінші модульдік топ Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы теориясының қазіргі таңдағы өзекті мәселелерін сондай-ақ, шет мемлекеттердің экологиялық құқығының ерекшеліктерін оқып үйретуді көздейді. Экологиялық құқықтың теориялық және тәжірибелік өзара байланысын, оның ішінде қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды, әрі сапалы пайдалануды қамтамасыз ететін мемлекеттік-құқықтық механизмнің, экология, табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғауға байланысты мәселелер бойынша жаңа бағыттар, даму қарқындары мен мемлекетіміздегі экологиялық заңдарды жетілдіру мәселелерін қарастырады.

Екінші модульдік топ магистранттарға экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік мәселелерін теория мен тәжірибені тоғыстыра отырып жан-жақта, әрі терең игеруді қамтамасыз етеді. Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлерін сипаттап, оған қатысты қолданылатын жауаптылық мәселелерін қазіргі заң тұрғысынан саралауды үйретеді. Экологиялық құқықтық жауапкершілікке қатысты туындайтын құқықтық қатынастарды дұрыс, жаңаша реттеп, сондай-ақ экологиялық заң бұзушылыққа жол бермеу, олардың алдын алу шараларын жүргізуді үйретеді.

Модульді игеру мақсаты Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының қалыптасуы мен дамуы, экологиялық заңдылық, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды қолдануды қамтамасыз ету және экологиялық жауаптылық мәселелеріне қатысты бакалавриатта алған білімді одан әрі тереңдетіп оқытуды көздейді.

Модульдің міндеттері:

1. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығының қалыптасу кезеңдері, болашақтағы дамуы мен өркендеуін зерделеу;
2. экологиялық қоғамдық қатынастарды реттейтін экологиялық заңнаманы қолдана білу;
3. қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды қолдануды қамтамасыз ететін мемлекеттік-құқықтық механизмнің ерекшеліктерін зерттеу;
4. ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасап және экологиялық құқық саласындағы ғалымдардың еңбектерін талдай білу;
5. экологиялық құқық бұзушылықтарды өзге құқық бұзушылықтардан ажырату және оларға қатысты қажетті жауаптылық түрлерін қолдана білу.

Модуль бойынша оқытудың нәтижелері

Магистрлік бағдарламаны бітірушілер білуі тиіс:

- кәсіби тәжірибедегі ғылыми зерттеу саласындағы ғылыми пәннің қазіргі жағдайын бейнелейтін талпыныстарды, өзекті бағыттарды терең жүйелі білуі шарт;
- жалпы ғылыми тәсілдерді, сондай-ақ өздерінің ғылыми зерттеулеріне қолданылатын арнайы тәсілдерді түсінуі және білуі қажет;
- тәжірибелік тұрғыда алынған білімді түпнұсқалық түсіну және жаңа білімді құрау мен бейімдеуге қатысты зерттеу тәсілдері мен талдауды қолдана білуі қажет;
- жаңа ғылыми зерттеулерге сын көзқараспен қарай алып, өздерінің жеке көзқарастарын қалыптастыра білу;
- әдістемелік талпыныстарды бағалай алып, оларды талдай білуге және жаңа болжамдарды ұсына білуге;

- өзекті мәселелерді шешеудегі дербестік пен түпнұсқалық таныту және кәсіби деңгейде дербес жоспар құрып және шешім қабылдай алу;
- өзінің білімін дамытуға және тереңдетуге және жоғары деңгейде жаңа дағдыларды игеруге;
- жетістікпен жұмысқа орналасуға қажетті жеке сипаттар мен дағдыларды игеруге, жеке жауапкершілікті талап ететін бастамашы болуға, қилы жағдайларда жол таба білуге, тұрақты кәсіби даму үшін дербес қабілетті болуға.

Қалыптасатын құзыреттілік:

Құралдық құзырет: Ғылыми тәсілдермен жұмыс істеу қабілеттілігі, ерекше маңызды салыстырмалы-құқықтық талдау тәсілі иеленеді. Методологиялық қабілеттіктерді иелену, синэнергетика және телеологиялық келісім құқық тәсілдерімен және ақпараттық технология көмегі арқылы қоршаған ортаны түсіну және басқару машықтарын білу, уақытты ыңғайлы ұйымдастыра алатын қазіргі менеджер-басқарушының қабілеттерінің болуы, ақпараттық кеңістіктің құқықтық қауіпсіздігін қамтамасыз ету стратегиясын қоя білу, дербес және тиімді басқару шешімдерін қабылдау, туындауы мүмкін проблемаларды шешу.

Тұлғаралық құзырет: Ғылыми жұмысты және тәжірибелік қызметті жалғастыру үшін негіз болатын жеке тұлғалық ерекше қасиеттерге ие болу. Құқықтық білімдерді сындарлы ұғыну және өзін өзі сынға алу қабілеттілігі. ҚР заңнамасын сындарлы бағалай білу. Сауатты, негізді талдау және сындарлы аргументті тұжырымдар мен қорытындыларды ұсына білу қабілеттілігі. Пікірталастарды жүргізе білу қабілеттілігі. Белсенді қайраткердің жеке-психологиялық қабілеттіктерінің болуы; соның ішінде сынға алу және мадақтауды дұрыс түсінудің қабілеттілігімен байланысты; әлеуметтік, корпоративтік және т.б. өзара іс-әрекет пен ынтымақтастықтың өзара қатынасымен негізгі әлеуметтік дағдыларды сипаттау; топта жұмыс істей білу, топ ішіндегі қатынастар мен міндеттемелерді қабылдай білуге әзірлік.

Жүйелік құзырет: Ғылыми зерттеудің материалистік-диалектикалық әдістерін білу және оларды кеңінен қолдану; жүйені жетілдіру мақсатында өзгерістерді жоспарлау қабілеттілігі. Аталған тәсіл әсіресе қолданыстағы заңнаманы құқықтық бағалау барысында және құқықтық сипаттағы болжамдар мен гипотезаларды әзірлеу барысында маңызды. Құқықтық фактіні бағалаудағы маңызды критерилерді анықтай білу. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды құқықтық реттеу жүйесіндегі қазіргі заңшығарушылық базаны білу, оның одан әрі дамуының байланыстары мен дамуын білу.

Пәндік құзырет: Таңдаған кәсіптік қызметке қатысты ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысты сараптамалық әдістер мен тәсілдерді игеру, құқықтық көмекті өкілеттік шегінде кәсіби жүзеге асыру және оған дамыған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тәжірибесін енгізу.

Пәнді оқыту алдында оқытылуы тиіс пәндер: Мемлекет және құқық теориясы; ҚР-ның конституциялық құқығы; ҚР-ның әкімшілік құқығы; ҚР-ның азаматтық құқығы; ҚР-ның еңбек құқығы; ҚР-ның қылмыстық құқығы; ҚР-ның экологиялық құқығы.

Пәнді оқытылғаннан кейін оқытылуы тиіс пәндер: ҚР-ның жер құқығы; ҚР-ның аграрлық құқығы; ҚР-ның таукен құқығы.

Пәндерді игерудегі түйінді сөздер: экологиялық құқық, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық заңдылық, экологиялық құқықтық нормалар, экологиялық қатынастар, экологиялық құқықтық қатынастардың объектілері, экологиялық құқықтық қатынастардың субъектілері, экологиялық құқық бұзушылық, экологиялық жауаптылық.

**Модуль «(ECOL5202)» - «Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік»
(2 кредит)**

Модульдің мазмұны:

Пәннің мақсаты «Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік» курсының оқыту барысында экологиялық құқық бұзушылықтың ұғымы мен түрлеріне, жекелеген табиғи объектілерді пайдалану кезіндегі экологиялық талаптарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық мәселелеріне жан-жақты талдау жасау болып табылады. Сонымен қатар, экологиялық құқықтық тәртіп және ҚР-сы азаматтарының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы магистранттардың жоғары деңгейдегі білім алуы болып табылады.

Пәннің міндеттері :

1. Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершіліктің ұғымы мен ерекшеліктерін зерттеу.

2. Экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы мен түрлеріне терең талдау жасау.

3. Қазіргі таңдағы экологиялық заңнамалар мен экологиялық реформалардың жүргізілуі тұрғысында экологиялық құқық бұзушылық институтының негізгі мәселелерін зерттеу.

4. Экологиялық құқық бұзушылықтарды өзге құқық бұзушылықтардан ажырату және оларға қатысты қажетті жауаптылық түрлерін қолдана білу.

5. Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды қолдануды қамтамасыз ететін мемлекеттік-құқықтық механизмнің ерекшеліктерін зерттеу.

6. Ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасап және экологиялық құқық саласындағы ғалымдардың еңбектерін талдай білу.

7. Экологиялық заңнаманы жетік меңгерген, оны тәжірибеде қолдана білетін, экологиялық қылмыстылықпен күресу шараларын жүргізе алатын құқық қорғау, өкілді, атқару органдарында және басқа да мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдардың қызметкері бола алатын білікті маман даярлап шығару.

Пәннің түйінді сөздері мен сөз тіркестері: Экологиялық құқық бұзушылықтың, экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы, экологиялық құқық бұзушылықтың түрлері, қылмыстық жауаптылық, әкімшілік жауаптылық, тәртіптік жауаптылық, азаматтық-құқықтық жауаптылық, материалдық жауаптылық, экологиялық зиян, экологиялық зиянды өтеу.

Пәннің құрылымы, көлемі және мазмұны
**Модуль «(ECOL5202)» - «Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік»
(2 кредит)**

ДӘРІС САБАҚТАРЫНЫҢ КҮНТІЗБЕЛІК ЖОСПАРЫ

№	Дәріс тақырыптары	Сағаттар
	1 Модуль. Экологиялық құқық бұзушылықтың теориялық мәселелері.	1
1	Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ұғымы мен жалпы сипаттамасы.	1
2	Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері.	1
3	Экологиялық құқық бұзушылықтың ұғымы мен жалпы сипаттамасы.	1
4	Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге	1

	асырудағы экономикалық механизмнің ұғымы.	
5	Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде.	1
6	Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зянды өтеу.	1
	Модуль 2. Жекелеген табиғат объектілерін бұзғаны үшін заңды жауапкершіліктің теориялық мәселелері.	
7	Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.	1
8	Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.	1
9	Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.	1
10	Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.	1
11	Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.	1
12	Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.	1
13	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.	1
	3 Модуль. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың теориялық мәселелері.	
14	Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылық.	1
15	Халықаралық арбитраж. Экологиялық даулар.	1

МӨЖ / МОӨЖ бойынша тапсырмалар және әдістемелік ұсыныстар.

№	МОӨЖ тақырыптары	Тапсыру мерзімі мен нысаны	Балл
1	«Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасы» Бұл тапсырмаға дайындалу барысында магистранттар келесі сұрақтарға көңіл бөлуі қажет: - Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігінің жай-күйімен проблемалары; - Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мақсаты, негізгі міндеттері мен қағидаттары; - Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бағыттары мен негізгі тетіктері - Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасын іске асырудан күтілетін нәтижелер.	4-5 апталар, пікірталас нысаны негізінде ауызша өткізіледі	5
2	Ғылыми диссертацияны талдау. Ф.С. Жақсыбекова «Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары» Астана, 2008 жыл. - Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық сипаттамасы. Ғылыми диссертацияның 1 тарауын талқылау. - Өсімдіктер мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың алдын алу. Ғылыми	6-7 апталар дөңгелек үстел нысаны негізінде өткізіледі. Магистрант баяндама жасайды.	5

	диссертацияның 2 тарауын талқылау.		
3	Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдылықты соттардың қолдану тәжірибесі туралы. ҚР Жоғарғы Сотының 22.12.2000 жылғы №16 Қаулысы. Сот тергеу тәжірибесінен мысалдар келтіру. Азаматтар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлерінен сауалнама, сұрақ қою нәтижелеріне талдау жүргізу. Осы тақырапқа қатысты шағын сот процессін жүргізу.	9-10 апталар, презентация, слайдтар көрсету нысаны негізінде өткізіледі.	5
4	1. Байдельдинов Д.Л. Юридическая ответственность за экологические правонарушения.- Алматы, 1993. 2. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан.-Алматы, 1995. 3. Байдельдинов Д.Л. Правовой механизм государственного управления в области экологии.- Алматы, 1998. Көрсетілген монографиялардың біреуін таңдап, өз бетімен зерттеу жүргізу.	12-13 апталар, жазбаша нысанда өткізіледі. Магистрант реферат жазып, қорғайды	5

МӨЖ / МОӨЖ бойынша тапсырмаларды орындағаны үшін - 20 балл қойылады (Бірінші аралық аптада – 10 балл; екінші аралық аптада -10 балл).

СЕМИНАР САБАҚТАРЫНЫҢ КҮНТІЗБЕЛІК ЖОСПАРЫ

№	Семинар тақырыптары мен тапсырмалары	Сағаттар
	1 Модуль. Экологиялық құқық бұзушылықтың теориялық мәселелері.	1
1	Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ерекшеліктері, өзге заңды жауапкершіліктерден айырмашылығы мен ұқсастықтары.	1
2	Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері. Экологиялық құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін тәртіптік жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін азаматтық-құқықтық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін материалдық жауаптылық.	1
3	Экологиялық құқық бұзушылықтың жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылықтың түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы мен түрлері. Экологиялық құқық бұзушылықтың объектілері мен субъектілері.	1
4	Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің негізгі ұғымы. Экономикалық механизмнің негізгі элементтері - экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудың әдісі ретінде. Табиғатты пайдалану үшін салықтар. Арнайы табиғат пайдалану үшін төлемдер. Қоршаған ортаны қорғауды экономикалық жағынан ынталандыру. Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі шараларды жүргізуге арналған қаражаттық құралдарды жұмсау.	1
5	Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде.	1

	Қоршаған ортаға келтірілген экологиялық зардап. Табиғатты пайдаланушыларға (азаматтардың денсаулығына) келтірілген экологиялық зардап. Мемлекетке келтірілген экологиялық зардап.	
6	Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зиянды өтеу. Қоршаған ортаға келген зиянды өтеудің түрлері және олардың ерекшеліктері. Азаматтардың денсаулығына келген зиянды өтеу. Мемлекеттік ұйымдардың және өзге де тұлғалардың, сондай-ақ азаматтардың мүлкіне келтірілген зиянды өтеу.	1
	Модуль 2. Жекелеген табиғат объектілерін бұзғаны үшін заңды жауапкершіліктің теориялық мәселелері.	
7	Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер ресурстарын пайдалану барысындағы қоршаған ортаны қорғау мәселелері. Жер құқық бұзушылықтың түсінігі, құрамы және түрлері. Жер заңдарын бұзғаны үшін келтірілген материалдық зиянды өтеу.	1
8	Жер қойнауы туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер қойнауы туралы заңдарды бұзушылықтың түсінігі мен түрлері. Жер қойнауына, жер қойнауын пайдаланушыларға келтірілген зиянды өтеу. Пайдалы қазбаларды іздеу мен алу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық.	1
9	Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Қазақстан Республикасының Су кодексі және суларды ұтымды пайдалану мен қорғауды қамтамасыз ететін басқа да заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түрлері. Су қорына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.	1
10	Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Қазақстан Республикасының Орман кодексі және ормандарды ұтымды пайдалану және қорғауды қамтамасыз ететін басқа да заңдарды бұзудың түсінігі мен түрлері. Орман ағаштарын шабуды жүзеге асырғанда экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Мемлекеттің орман қоры аумағында орманды пайдалануды жүзеге асырғанда экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Орман қорына келтірілген зиянды өтеу.	1
11	Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Жануарлар дүниесін қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Жануарлар дүниесін пайдалану талаптарын бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Жануарлар дүниесіне келтірілген зиянды өтеу ерекшеліктері.	1
12	Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Атмосфералық ауаға зиянды әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.	1
13	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеудің ерекшеліктері.	1
	3 Модуль. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың теориялық мәселелері.	
14	Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың ұғымы мен түрлері. Қоршаған ортаны халықаралық қорғауға Қазақстан Республикасының қатысу нысандары. Табиғи ортаны қорғау саласындағы халықаралық келісімдер, конвенциялар, шарттар, қоршаған ортаны	1

	қорғаудың халықаралық мемлекеттік-құқықтық механизмі талаптарын бұзғаны үшін жауаптылық мәселелері.	
15	Халықаралық арбитраж. Экологиялық даулар. Халықаралық арбитраждың жалпы сипаттамасы. Экологиялық даулардың түсінігі және оларды шешу жолдары. Қоршаған ортаны қорғау мен пайдалану саласындағы экологиялық даулар.	1

Семинар сабақтарына толыққанды дайындық үшін - 30 балл қойылады
(Бірінші аралық аптада – 15 балл; екінші аралық аптада -15 балл).

Аралық бақылау тапсырмалары

№	Аралық бақылау тақырыптары	Тапсыру нысаны	Балл
№1 АБ	<p>1. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ұғымы мен жалпы сипаттамасы.</p> <p>2. Экологиялық құқық бұзушылықтың жалпы сипаттамасы.</p> <p>3. Экологиялық құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауаптылық.</p> <p>4. Экологиялық құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылық.</p> <p>5. Экологиялық құқық бұзушылық үшін тәртіптік жауаптылық.</p> <p>6. Экологиялық құқық бұзушылық үшін азаматтық-құқықтық жауаптылық.</p> <p>7. Экологиялық құқық бұзушылық үшін материалды жауаптылық.</p> <p>8. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің ерекшеліктері.</p> <p>9. Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде.</p> <p>10. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зянды өтеу.</p>	Реферат 1-7 апталар	5
№2 АБ	<p>11. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.</p> <p>12. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.</p> <p>13. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.</p> <p>14. Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.</p> <p>15. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.</p> <p>16. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.</p> <p>17. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.</p> <p>18. Экологиялық құқық бұзушылықтың алдын алу шаралары.</p>	Реферат 8-15 апталар	5

	<p>19. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың ерекшеліктері.</p> <p>20. Шет мемлекеттеріндегі экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауаптылықтың ерекшеліктері.</p>		
--	--	--	--

Аралық бақылауды тапсыру үшін ұсынылған тақырыптардың ішінен магистранттар өз қалауы бойынша бір тақырыпы таңдай алады. Таңдалған тақырып негізінде, зерттеу жүргізіледі. Реферат жазылып, қорғалады. Аралық бақылау тапсырмасын толыққанды орындағаны үшін – 10 балл қойылады. (Бірінші аралық аптада – 5 балл; екінші аралық аптада -5 балл).

Көрсетілген тақырыптар өзекті болғандықтан магистранттар ғылыми зерттеу жүргізіп үйірме, конференция, дөңгелек үстелдерде баяндама жасай алады.

ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Пайдалануға ұсынылған нормативтік құқықтық актілер

А) негізгі

1. «Қазақстан Республикасының Конституциясы» 30.08.1995 ж. (02.02.2011 өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Қазақстан Республикасының Жер кодексі 20.06.2003ж. (19.03.2010 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)
3. ҚР Экологиялық кодексі. 09.01.2007 ж. (25.01.2012 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)
4. ҚР Су кодексі. 2003 ж. 9 шілде. (10.07.2012 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)
5. ҚР Орман кодексі. 2003 ж. 8 шілде. (10.07.2012 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)
6. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы ҚР заңы. 2004 ж. 9 шілде. (10.07.2012 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)
7. ҚР Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы 2006 жылы 7 шілдедегі заңы(10.07.2012 ж. өзгерістер мен толықтыруламен)

Б) қосымша

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы және арнайы бөлім) 27.12.1994 ж. , 01.06.1999 ж. (05.07.2006 ж. өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Сандық геоақпараттық жүйелер негізінде Қазақстан Республикасы табиғи объектілерінің бірыңғай мемлекеттік кадастрлар жүйесін құру туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2000 ж. 25 қыркүйек № 1449. (толықтырулар мен өзгерістер 01.07.2005 ж.)
3. Қазақстан Республикасының Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарын 2030 жылға дейін дамытудың және орналастырудың тұжырымдамасы туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2000 ж. 10 караша № 1692.
4. Жердің ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға жатқызу және жерді осы аумақтардың резервіне қалдыру ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2003 жылғы 8 қыркүйектегі № 910 қаулысы.
5. Қазақстан Республикасының Жер қойнауын пайдалану мониторингінің бірыңғай мемлекеттік жүйесін құру тәртібі туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2002 ж. 29 желтоқсан № 1444.
6. Қазақстан Республикасында жер қойнауын пайдалану құқығын берудің тәртібін бекіту туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2000 ж. 21 қаңтар № 108. (толықтырулар мен өзгерістер 28.04.2006 ж.)

7. Қазақстан Республикасындағы жер қойнауының мемлекеттік мониторингі туралы ережені бекіту туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 1997 жылғы 27 қаңтардағы № 106.
8. Су ресурстарын кешенді пайдалану мен қорғаудың басты және бассейндік схемаларын және су шаруашылығы теңгерімдерін әзірлеу әрі бекіту ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 10 ақпандағы № 159 қаулысы.
9. Су қорын пайдалану мен қорғау саласындағы мемлекеттік бақылауды ұйымдастыру әрі жүргізу ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 6 ақпандағы № 144 қаулысы.
10. Су объектілерінің мемлекеттік мониторингін жүргізу, суды мемлекеттік есепке алу және оны пайдалану ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 26 қаңтардағы № 85 қаулысы.
11. Су объектілеріне зиянды әсерлердің рұқсат етілетін шекті нормативтерін әзірлеу және бекіту ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 19 қаңтардағы № 50 қаулысы.
12. Су қорғау аймақтары мен белдеулерін белгілеу ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 16 қаңтардағы № 42 қаулысы.
13. Мемлекеттік су кадастрын жүргізу ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2003 жылғы 31 желтоқсандағы № 1378 қаулысы.
14. Қазақстан Республикасы экономикасының су секторын дамытудың және су шаруашылығы саясатының 2010 жылға дейінгі тұжырымдамасын мақұлдау туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2002 ж. 21 қаңтар № 71.
15. Қазақстан Республикасының мемлекеттік орман күзеті туралы ережені бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 9 наурыздағы № 291 қаулысы.
16. Мемлекеттік орман кадастры мен ормандардың мемлекеттік мониторингін жүргізу ережелерін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 17 ақпандағы № 188 қаулысы.
17. Мемлекеттік орман қорының аумағында орман орналастыруды жүргізу ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 16 қаңтардағы № 45 қаулысы.
18. Орман қорының мемлекеттік есебін жүргізу ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2003 жылғы 26 қарашадағы № 1182 қаулысы.
19. Қазақстан Республикасының Қызыл кітабы туралы ережені бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 15 желтоқсандағы № 1330 қаулысы.
20. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі Балық шаруашылығы комитетінің кейбір мәселелері туралы ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 7 мамырдағы № 517 қаулысы. (толықтырулар мен өзгерістер 6.04.2005 ж.)
21. Жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін төлем ставкаларын бекіту туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2002 ж. 15 сәуір № 429. (толықтырулар мен өзгерістер 5.09.2005 ж.)
22. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңнаманы бұзумен келтірілген зиянды өтеу мөлшерін бекіту туралы ҚР Үкіметінің қаулысы, 2001 ж. 4 қыркүйек № 1140. (толықтырулар мен өзгерістер 4.12.2004ж.)
23. 2003ж. 1 тамызындағы Қазақстан Республикасы Үкіметінің №776 қаулысы «Қоршаған орта сапасын тұрақтандыру жөніндегі комиссияны құру туралы» қаулысы (20.07.04ж. №772, 01.03.05ж №177 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларына (толықтырулар мен өзгерістер 05.2006ж.)
24. «Өсімдіктердің биоәртүрлілігі мен жануарлар әлемін сақтау және қоршаған ортаны қорғау заңнамаларындағы бұзушылықтар мен күрес жөніндегі сұрақтар бойынша комиссияны ұйымдастыру туралы 3 наурыз 2005ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің №202 қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 6.17.2006ж.)
25. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру шаралары туралы» 29 қыркүйек 2004ж. Қазақстан Республикасы Президентінің №1449, жарлығы.
26. «Қазақстан Республикасы Үкіметінің мемлекеттік заемдардағы кепілдіктерді ұсыну және мемлекеттік кепілдіктерді ұсынудағы инвестициялық жобаларды таңдау ережесін бекіту туралы» 28 қаңтар 2004ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.
27. «Экологиялық аудит қызметін енгізу және лицензияландыру жөніндегі сұрақтар туралы» 23 тамыз 2004ж. №889 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 31.10.2005ж.)
28. «Қоршаған ортаны қорғаудағы лицензиялауды жобалау, нормалау және экологиялық сараптамадағы жұмыстардың кейбір мәселелері туралы» 8 қазан 2003ж. №1039 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

29. «Су объектілеріне, суға мемлекеттік есеп және оларды пайдалануға мемлекеттік мониторингті енгізу ережесін бекіту туралы» 26 қаңтар 2004ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

30. «Экологиялық қылмыстарға жауаптылықты заңнамаларындағы соттардың қолданылуы туралы» 18 маусым 2004ж. №1, Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының нормативтік қаулысы.

31. «Қазақстан Республикасының 2005-2015ж.ж құрғаушылықпен күрес бағдарламасы туралы» 24 қаңтар 2005ж. № 49, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

32. «Қазақстан Республикасының 2004-2015ж.ж экологиялық қауіпсіздік концепциясын жүзеге асырудағы 2004-2006 ж.ж іс-шаралардың жоспары туралы» 3 ақпан 2004ж. №131 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

33. «Қоршаған орта және шаруашылықтағы жоспарлылық, жобалылық документіндегі баға жүргізудегі нұсқауды бекіту туралы» 28 ақпан 2004ж. «Қазақстан Республикасы қоршаған ортаны қорғау министрлігінің бұйрығы.

34. «2002-2010 жылдарға арналған Ауыз су салалық бағдарлама туралы» 23 қаңтар 2002ж. №93 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 22.08.2006ж.)

35. «ҚР әуе кеңістігіндегі ұшу ережелерін бекіту туралы» 17 шілде 2003ж. №712 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 28.04.2006ж.)

36. «2030 ж. дейінгі Қ.Р-ғы ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды дамыту және енгізу концепциясы туралы» 10 қараша 2000ж. №1692 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

37. «Мемлекеттік қажеттіктер үшін жер учаскілерін, ерекше қорғалатын табиғи аумақ құру үшін және кеңейту мақсатында алып қою немесе ғылыми, туристік немесе рекреациялық мақсатта жер учаскілерін, ғимараттар мен құрылымдарды арендаға беру туралы» 27 ақпан 2004ж. №240 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

38. «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды енгізу және осы жерлерді резервациялау туралы ережені бекіту туралы» 8 қыркүйек 2003ж. №910 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 29.08.2006ж.)

39. «Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды пайдаланудағы ақы төлеу ставкаларын бекіту туралы » 24 ақпан 2003ж. №196 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

40. «Қ.Р-да ерекше және сирек кездесетін ландшафтарды қорғау мәселесі туралы» 11 маусым 2004ж. №474 Қазақстан Республикасы Президентінің өкімі.

41. «2004-2006 ж. Арал өңірінің мәселесін кешенді шешу жөніндегі бағдарламаны бекіту туралы» 7 мамыр 2004ж. №520 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 6.10.2005ж.)

42. «Өсімдіктердің биоәртүрлілігі мен жануарлар әлемін сақтау және қоршаған ортаны қорғау заңнамаларындағы бұзушылықтар мен күрес жөніндегі сұрақтар бойынша комиссияны ұйымдастыру туралы 3наурыз 2005ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің №202 қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 6.07.2006ж.)

43. «Жергілікті басқару орындағы және басқадай жерлердегі су объектілерін ұйымдастыру ережесін бекіту туралы» 30 қаңтар 2004ж. №119, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

44. «Су объектілеріне, суға мемлекеттік есеп және оларды пайдалануға мемлекеттік мониторингті енгізу ережесін бекіту туралы» 26 қаңтар 2004ж. №988, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

45. «Республикалық және аумақтық экономикада ерекше стратегиялық маңыздылыққа ие аймақтарда мемлекеттік су шаруашылық басқармасын уақытша енгізу туралы ережені бекіту туралы» 26 сәуір 2004ж. №467, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

46. «ҚР-да облыстар арасында су қатынастарын реттеу ережесін бекіту туралы» 9 қаңтар 2004ж. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

47. «Су қорларын пайдалану және қорғаудағы мемлекеттік бақылауды ұйымдастыру және жүргізу ережесін бекіту туралы» 6 ақпан 2004ж. №144, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

48. «Су есептерін жүргізу және бақылауды метрологиялық, санитарлық-эпидемиологиялық, нормативті-техникалық талаптарды қамсыздандыруда жетілдіру, келісу және бекіту ережесін бекіту туралы» 6 ақпан 2004ж. №141 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

49. «Ауыз су жабдықтарына су объектілерін енгізу ережесін бекіту туралы» 23 қаңтар 2004 ж. №75 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

50. «Су объектілеріне зиянды заттардың әсеріне байланысты ережелерді бекіту және жетілдіру ережесін бекіту туралы» 19 қаңтар 2004ж. №50, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

51. «Мемлекеттік су кадастрын енгізу ережесін бекіту туралы» 31 желтоқсан 2003ж. №1378 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

52. «Республикалық маңызы бар сауықтыру орталықтарындағы су объектілерінің сатыларын бекіту туралы» 7 маусым 2004 ж, №634 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

53. «Су қорғау зоналары мен сызықтарын құру ережесін бекіту туралы» 16 қаңтар 2004ж. №42, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

54. «Өзен, көл, су қоймасы және өзге де су объектілерінде шекті сызықтарды бекіту туралы» 23 қаңтар 2004ж. №71, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

55. «Мемлекеттік учаскілерде орман қорын ұзақ мерзімге орман пайдалану арқылы тендер жүйесі бойынша беру ережесін бекіту туралы» 13 қаңтар 2004ж. №3 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

56. «ҚР-сы ауыл шаруашылығы министрлігінің орман және аң шаруашылығы комитетінің шешімі туралы» 6 сәуір №310, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 22.09.2006ж.)

57. «ҚР-да мемлекеттік орманды қорғау шешімін бекіту туралы» 9 наурыз 2004 ж. №291 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

58. «Мемлекеттік орман қорының учаскілерінде орман және орман өсіруді қорғау және күзету нормативтері мен нормаларын бекіту туралы» 19 қаңтар 2004ж. №53 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

59. «Мемлекеттік орман қоры учаскілеріндегі нулы және сексеуілді екпелерді басты пайдалануға ағаш кесуге тыйым салу және сақтау шараларын жүргізу туралы» 23 сәуір 2004ж. №460, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

60. «Мемлекеттік орман кадастрын және мемлекеттік орман мониторингін енгізу ережесін бекіту туралы» 17 сәуір 2004ж. №188, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

61. «Орман қоры туралы ақпаратты заңды және жеке тұлғалардың пайдалануы ережесін бекіту туралы» 28 қаңтар 2004ж. №92 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

62. «Мемлекеттік орман қорының учаскілерінде орман және орман өсіруді қорғау және күзету нормативтері мен нормаларын бекіту туралы» 19 қаңтар 2004ж. №53 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

63. «Мемлекеттік мекемелерді орман шаруашылығы құралдарын қалыптастыру және пайдалану ережелерін бекіту туралы» 30 қыркүйек 2003ж. №1003, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

64. «Қоршаған ортаны қорғауды, өсімдіктерді, жануарлар әлемін қорғауды жүзеге асыратын өкілетті және аумақтық органдардың қызметкерлерінің форма кию нысанын бекіту ережесі туралы» 29 желтоқсан 2004ж. №1415, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

65. «ҚР-сы жануарлар әлемін мемлекеттік қорғау ережесін бекіту туралы» 31 желтоқсан 2004ж. №1457 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

66. «ҚР ауыл шаруашылық министрілігінің балық шаруашылығы комитетінің кейбір мәселелері туралы» 7 мамыр 2004ж №517 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 6.04.2006ж.)

67. «ҚР-сы ауыл шаруашылығы министрлігінің орман және аң шаруашылығы комитетінің шешімі туралы» 6 сәуір №310 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. толықтырулар мен өзгерістер 22.08.2006ж.)

68. «Жануарлар әлемі объектісін пайдаланудағы шектеулермен тыйым салу ережесін бекіту туралы» 5 қаңтар 2005ж №2, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

69. «Жануарлар әлемін пайдаланудағы рұқсат беру ережесін бекіту туралы» 31 желтоқсан 2004 ж. №1469, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы.

70. Жануарлар әлемін қорғауда қайта жаңғырту және пайдалану туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2004 ж 9 шілде №593-II

71. Ластанған қоршаған орта ережелеріне рұқсат беру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметі бекіткен қаулысы 2001ж 6 қыркүйек №1154

72. Негізгі заңды өтеу және қоршаған ортаны қорғауда заңды бұзу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001ж 12 қыркүйек №1186

74. Негізгі зиянды өтеу және қоршаған ортаны қорғаудағы заң бұзушылықтың себеп салдары. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 12 қыркүйектегі №1186 Қаулысы

75. Ластанған қоршаған ортаның ережелеріне рұқсат беру Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 6 қыркүйектегі №1154 Қаулысы(28.10.04)

76. Табиғат ресурстары және қоршаған орта мониторингі жүйесін жеке мемлекетте енгізу және ұйым ережес. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 27 маусым №885 Қаулысы (1.07.05)

77. Қазақстан Республикасының радиактивті қалдықтарын қорғау тәртібіндегі жағдай Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 18 қазан №1283 Қаулысы.

Пайдалануға ұсынылған негізгі әдебиеттер

1. Байдельдинов Д.Л. Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан. – Алматы, 2004.
2. Байдельдинов Д.Л. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы.- Алматы, 2005.
3. Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан. Учебное пособие. – Общая и особенная часть. - Караганда, 2009.
4. Культелеев С.Т. Экологическое право Республики.-Алматы, 2003.
5. Стамқұлов Ә.С. Қазақстан Республикасының экология құқығы. Жалпы және ерекше бөлім. - Тараз, 2003.
6. Боголюбов В.В. Экологическое право.-М., 2001.
7. Бринчук М.М. Экологическое право России.- М.,1998.
8. Еркінбаева Л.К. Айгаринова Г.Т. Қазақстан Республикасының Жер құқығы. – Алматы, 2009. – Жеті жарғы. – 356 б.
9. Байдельдинов Д.Л. Юридическая ответственность за экологические правонарушения.- Алматы, 1993.
10. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан.-Алматы, 1995.
11. Байдельдинов Д.Л. Правовой механизм государственного управления в области экологии. - Алматы, 1998.
12. Баймбетов Н.С. Правовые основы экологической экспертизы в Республике Казахстан.- Алматы, 2001.
13. Ерофеев Б.В. Экологическое право. - М., 1996.
14. Культелеев С.Т. Материалы по экологическому праву. Практикум по семинарским занятиям. - Алматы, 2000.
15. Мороз С.П. Горное право.-Алматы, 2004.
16. Петров В.В. Экологическое право России.-М., 1997.

Пайдалануға ұсынылған қосымша әдебиеттер:

1. Абдраимов Б.Ж. Актуальные вопросы правоприменения при разрешении судами земельных споров.-Алматы, 1998.
2. Адильханов Ф.Х. Юридическая ответственность за экологические правонарушения. Барнаул, 1991.
3. Андрейцев В.И. Правовое обеспечение экологической экспертизы.-Киев, 1990.
4. Байсалов С.Б. Водное право Казахской ССР (некоторые проблемы теории и практики).- Алма-Ата: Наука, 1966.
5. Байсалов С.Б. Комментарий к Лесному кодексу РК.- Вестник Министерства юстиции РК, 1995, №2.
6. Голиченков А.К. Экологический контроль: теория и практика правового обеспечения.- М., 1991.
7. Бринчук М.М. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения токсичными веществами.-М., 1990.
8. Еренов А.Е., Мухитдинов Н.Б., Косанов Ж.Х., Хаджиев А.Х. Эффективность природоохранного законодательства. – Алма-Ата: Наука. 1998.
9. Колбасов О.С. Возмещение гражданам экологического вреда.-Государство и право, 1994, №10.
10. Бектұрғанов Ә.Е. Қазақстан Республикасындағы жер құқық қатынастары.-Алматы, 1995.

11. Мухитдинов Н.Б. Горное право.-Алматы, 1995.
12. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы – 2030: гүлдену, қауіпсіздік және жақсару. Д796 Дубовик, О.Л. Экологическое право: учеб. / Ольга Леонидовна Дубовик.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: Проспект, 2008.- 687, [1] с.
13. X625.8(2P)я73-1 Д796 Дубовик, О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: учеб. пособие / Ольга Леонидовна Дубовик.- 3-е изд., перераб. и доп.- М.: Проспект, 2009.- 319,с.
14. X625.8(2P)я73-1Е 780 Ерофеев, Б.В. Экологическое право России/ Б. В. Ерофеев.- М.: Юристъ, 1996.- 616с.
15. X625.8(2P)я73-1Е 780 Ерофеев, Б.В. Экологическое право России: учеб. для вузов / Борис Владимирович Ерофеев.- 18-е изд., перераб. и доп.- М.: ПолиграфОпт, 2005.- 749 с.
16. 34А4(02)Е 780 Ерофеев, Б.В. Правовая охрана окружающей среды в зарубежных социалистических, капиталистических и развивающихся странах: Спец. часть сов. экол. права: Учеб. пособие / Борис Владимирович Ерофеев; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т.- М.: ВЮЗИ, 1988.- 65 с.
17. 34С4Е 780 Ерофеев, Б.В. Сборник схем по советскому земельному, горному, лесному, водному праву и правовой охране природы: Учеб. пособие для студентов ВЮЗИ / Борис Владимирович Ерофеев; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т.- М.: [Б.и.], 1974.- 75 с.
18. 34с46Е 780 Ерофеев, Б.В. Советское экологическое право. Общая часть: Учеб. пособие / Борис Владимирович Ерофеев; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т.- М.: ВЮЗИ, 1988.- 86 с.
19. 34с46Е 780 Ерофеев, Б.В. Советское экологическое право. Особенная часть: Учеб. пособие / Борис Владимирович Ерофеев; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т.- М.: ВЮЗИ, 1988.- 166с.
20. X625.8(2P)я73-1Е 780 Ерофеев, Б.В. Экологическое право/ Борис Владимирович Ерофеев.- Учебник для вузов.- М.: Юриспруденция, 1999.- 445с.
21. X625.8(2P)я73-1Е 780 Ерофеев, Б.В. Экологическое право России: Учеб. / Борис Владимирович Ерофеев.- 6-е изд., испр. и доп.- М.: Юриспруденция, 2000.- 447с.
22. 34Б1К 782 Краснова, И.О. Экологическое право и управление в США/ Ирина Олеговна Краснова.- М.: Байкальская Академия, 1992.- 238с.
23. X625.8я73-1К 784 Крассов, О.И. Экологическое право/ Олег Игоревич Крассов.- М.: Дело, 2001.- 767 с.
24. X625.8я73-1К 891 Кузнецова, Н.В. Экологическое право: Схемы, комментарии / Н. В. Кузнецова.- Учеб. пособ.- М.: Новый Юрист, 1998.- 141с.
25. X625.8(2P)я73-1К 891 Кузнецова, Н.В. Экологическое право: Учеб. пособие / Н. В. Кузнецова.- М.: Юриспруденция, 2000.- 181с.
26. X625.8(2К)я73-5К 906 Культелеев, С.Т. Практикум по экологическому праву Республики Казахстан/ С. Т. Культелеев; Ин-т междунар. права и междунар. бизнеса "Данекер".- Алматы: Данекер, 2001.- 107с.
27. X625.8(2К)я73-5К 906 Культелеев, С.Т. Практикум по экологическому праву Республики Казахстан/ С. Т. Культелеев; Ин-т междунар. права и междунар. бизнеса "Данекер".- Алматы: Данекер, 2002.- 107с.
28. X625.8(2К)я73-1К906 Культелеев, С.Т. Экологическое право Республики Казахстан. Особенная часть: учеб. / Сагындык Таирович Культелеев.- Алматы: HAS, 2007.- 367с.
29. X625.8(2К)я73-1К 906 Культелеев, С.Т. Экологическое право Республики Казахстан: Учеб. пособие / Сагындык Таирович Культелеев; КазГЮУ.- Алматы: ТОО ИК "HAS", 2003.- 328 с.
30. X625.8(2P)я73-1М 161 Маковик, Р.С. Экологическое право: Определения, схемы, комментарии: Учеб.пособ.для обучающ.в юрид.учеб.заведениях / Р.С Маковик.- М.: [Манускрипт], 1996.- 88с.
31. X625(2К)я431П781 Проблемы развития и унификации экологического и аграрного законодательства Казахстана и стран СНГ в контексте интеграционных процессов: (Байсаловские чтения - 2005): материалы междунар. науч.-практ. конф., 23-24 дек. / КазНУ им. аль-Фараби, Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева; [сост. Б. Ж. Абдраимов].- Алматы: ЛЕМ, 2005.- 524 с.: фот.- (Б-ка земельного права; вып. 7).
32. Т 982 Тюлеубекова, С.Ш. Международное экологическое законодательство: хрестоматия / Сауле Шахановна Тюлеубекова; С. Ш. Тюлеубекова; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: Қазақ ун-ті, 2005.

33. Х625.8(2К)р-35Т 982 Тюлеубекова, С.Ш. Тестовые задания по дисциплине "Экологическое право Республики Казахстан": Учеб.-метод. пособ. / Сауле Шахановна Тюлеубекова; КазГНУ им. аль-Фараби.- Алматы: Қазақ ун-ті, 2000.- 92с.
34. Х625.8(2К)я73-1Ш 152 Шаги для зеленых: наши экологические права и их защита: пособие / под ред. А. Полякова.- Алматы: Фонд "XXI век", 2001.- 154,с.
35. Х625.8(2К)Ш 251 Шарафутдинов, Д.Ф. Экологическая информация и современное общество/ Д. Ф. Шарафутдинов.- Алматы: [б. и.], 2005.- 194с.
36. Х625.8(2Р)я73-1Э 400 Экологическое право России: Учеб. / Под ред. В.Д.Ермакова, А.Я.Сухарева; Ин-т междунар. права и экономики.- М.: ИМП, 1997.- 480с.
37. Х625.8(2Р)я73-1Э 400 Экологическое право России: Сборник материалов научно-практических конференций 1995-1998 гг. / [Сост. И.А.Игнатьева, А.К.Голиченков; Под ред. А.К.Голиченков]; МГУ им.М.В.Ломоносова, Юрид.фак.Каф.экологического и земельного права.- М.: Зерцало, 1999.- 394,с.

ПАЙДАЛАНУҒА ҰСЫНЫЛҒАН ДИССЕРТАЦИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕР

38. Х625.8(2К)А139 Абдраимова, М.Ж. Проблемы правового обеспечения экологической безопасности Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 19.11.08 / Меруерт Жарылкасымовна Абдраимова; науч. рук. Ж. Х. Косанов; Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева.- Алматы: [б. и.], 2008.- 157 с.
39. Х625.8(2К) А 139 Абдукаримова, Ж.С. Проблемы правового регулирования режима неблагоприятных экологических зон: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Жанар Сапархановна Абдукаримова; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 146 с.
40. Х625.8(2К)А484 Аленов, М.А. Эколого-правовой процесс: нормативное регулирование и проблемы правоприменения: дис.... д-ра юрид. наук: защищена 27.06.09 / Марат Амрадинович Аленов; науч. конс. Б. Ж. Абдраимов; Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева.- Астана: [б. и.], 2009.- 311 с.
41. Х625.8(2К)А 484 Аленов, М.А. Проблемы применения экологического законодательства в практике судов Республики Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Марат Амрадинович Аленов; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2004.- 152 с.
42. Х625.8(2К)А 501 Алимжанов, Б.Р. Правовое регулирование рынка земли: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Батыр Раимбекович Алимжанов; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2002.- 141 с.
43. Х625.8А520 Алтаева, К.Ж. Международно-правовая охрана окружающей среды от загрязнения опасными отходами: дис.... д-ра философии (Ph.D.) в области правоведения: защищена 20.07.08 / Камила Жакипбековна Алтаева; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов, А. Трунк; М-во образования и науки РК, КазНУ им. аль-Фараби, Ун-т им. Кристиана Альбрехта, г. Киль, Германия.- Алматы: [б. и.], 2008.- 113, [1] с.
44. Х625.8(2К)А 550 Алчинбаева, А.Н. Правовое регулирование ведения природных катастроф Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 24.02.06 / Алия Николаевна Алчинбаева; А. Н. Алчинбаева; науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2005.- 150 с.
45. Х625.8(2К)А 919 Асылбеков, А.П. Проблемы правового регулирования экологического контроля в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Алтынбай Пернебаевич Асылбеков; Науч. рук. Н. Б. Мухитдинов.- Алматы: [Б. и.], 1998.- 198 с.
46. Х625.8(2К) А 954 Ахметов, А.С. Правовое регулирование контроля в области охраны окружающей среды: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Ашимжан Сулейменович Ахметов; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; Тараз. гос. ун-т им. М. Дулати.- Тараз: [Б. и.], 2004.- 171 с.
47. Х625.8(2К)Б 184 Баимбетов, Н.С. Проблемы правового регулирования экологической экспертизы в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Нуржан Серикович Баимбетов; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазГНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 1999.- 131 с.
48. Х625.8(2К)Б 188 Байтанаев, Е.Б. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения агрохимикатами в Республике Казахстан: дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Ельжан

49. Х625.8(2К)Г124 Гаврилова, Ю.А. Правовое регулирование охраны и использования трансграничных природных объектов (на примере Республики Казахстан): дис.... канд. юрид. наук: защищена 24.03.07 / Юлия Александровна Гаврилова; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2007.- 141 с.
50. Х625.8(2К)Д708 Досымбет, К. Правовой режим земель водного фонда в Республике Казахстан в условиях рынка: дис.... канд. юрид. наук: защищена 14.12.07 / Калдарбек Досымбет; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2007.- 166 с.
51. Х625.8(2К)Д 790 Дубаев, Р.К. Правовое регулирование участия общественных экологических организаций в охране окружающей среды в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 23.12.05 / Рашид Култаевич Дубаев; Р. К. Дубаев; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2005.- 142 с.
52. Х625.8(2К)Е 829 Есжанов, М.Е. Проблемы правового регулирования экологического мониторинга в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Мухтар Есиркепович Есжанов; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазГНУ им. аль-Фараби, Ин-т экономики и права.- Алматы: [Б. и.], 1999.- 117, [12] с.
53. Х625.8(2К)Ж 931 Жусупбекова, М.К. Правовые основы государственного регулирования аграрного сектора Республики Казахстан в рыночных условиях: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Мадина Койшибаевна Жусупбекова; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; М-во образования и науки РК, КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 129 с.
54. Х625.8(2К)И 851 Исаева, Ж.А. Проблемы правового регулирования экологического оздоровления Приаралья: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Жанат Амандыковна Исаева; Науч. рук. С. Б. Байсалов; КазГНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 1999.- 143, [14] с.
55. Х625.8:Х628.101К 210 Карабулова, Р.К. Гражданско-правовая ответственность за экологические правонарушения: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Рахима Калиевна Карабулова; Науч. рук. А. Т. Ащеулов; КазГНУ им. аль-Фараби, Ин-т экономики и права.- Алматы: [Б. и.], 2000.- 133 с.
56. Х625.8(2К)К 325 Квашин, А.А. Правовые проблемы совершенствования государственного управления в сфере охраны окружающей среды и природопользования в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 22.09.06 / Александр Александрович Квашин; А. А. Квашин; науч. рук. Н. Б. Мухитдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2006.- 168 с.
57. Х625.8К658 Копбасарова, Г.К. Правовое регулирование трансграничных экологических загрязнений в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 27.06.08 / Гульнура Кенжебаевна Копбасарова; науч. рук. А. Е. Бектурганов; Тараз. гос. ун-т им. М. Х. Дулати.- Алматы: [б. и.], 2008.- 135 с.
58. Х625(2К)К 710 Косанов, Ж.Х. Теоретические проблемы права собственности и иных прав на землю: Дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук / Жумаш Хаженбаевич Косанов; Науч. конс. Н. Б. Мухитдинов; КазНПУ им. Абая.- Алматы: [Б. и.], 2004.- 280 с.
59. Х625.8(2К)К933 Курманова, А.К. Эколого-правовое обеспечение санитарно-эпидемиологического благополучия населения: дис.... канд. юрид. наук: защищена 15.06.07 / Айгуль Куанышевна Курманова; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2007.- 151 с.
60. Х625.8(2К)К978 Кыдырханова, Г.К. Вопросы экологии в правосознании и правовой политике (теоретический и исторический аспекты): дис.... канд. юрид. наук: защищена 13.01.06 / Гульмира Кыдырханкызы Кыдырханова; науч. рук. С. Ф. Ударцев; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2005.- 146 с.
61. Х625.8(2К)Л246 Лаптева, Н.Г. Региональный Экологический Центр Центральной Азии как организационно-правовая форма международного экологического сотрудничества Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 04.06.08 / Надежда Геннадьевна Лаптева; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2008.- 155 с.
62. Х625.8(2К)М363 Махметова, Л.М. Становление и развитие экологического аудита в Республике Казахстан: правовой аспект: дис.... канд. юрид. наук: защищена 24.04.07 / Лейла Муратовна Махметова; науч. рук. А. С. Стамкулов; КазГЮУ.- Алматы: [б. и.], 2007.- 154 с.
63. Х625.8(2К)М 672 Митрофанская, Ю.В. Правовая охрана окружающей среды в городах Республики Казахстан (на материалах города Алматы): Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук

64. X625.8(2K)P 271 Рахимбердин, К.Х. Правовые основы охраны атмосферного воздуха в Республике Казахстан в условиях рынка: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Куат Хажумуханович Рахимбердин; Науч. рук. Н. Б. Мухитдинов; КазГНУ им. аль-Фараби, Ин-т экономики и права.- Алматы: [Б. и.], 2000.- 148 с.
65. X625.8(2K)P275 Рахметулин, А.Ж. Правовое регулирование экологических платежей в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 27.11.09 / Абай Жамбулович Рахметулин; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2009.- 141 с.
66. X625.8(2K)P953 Рысбекова, Ж.К. Правовое регулирование деятельности государственных национальных природных парков Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 14.09.07 / Жанар Касымбековна Рысбекова; науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2007.- 166 с.
67. X625.8(2K)C 139 Сагынбекова, Г.М. Проблемы правовой охраны окружающей среды Прибалхашья: дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Гульнар Мейрхановна Сагынбекова; Г. М. Сагынбекова; науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2005.- 136 с.
68. X625.8(2K)C210 Сатбаева, А.М. Правовое обеспечение разработки урановых месторождений в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 13.03.09 / Айжан Муратовна Сатбаева; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2009.- 136 с.
69. X625.8(2K)C210 Сатбаева, А.М. Правовое обеспечение разработки урановых месторождений в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 13.03.09 / Айжан Муратовна Сатбаева; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2009.- 136 с.
70. X625.8(2K)C 763 Стамкулова, Г.А. Правовые основы охраны, воспроизводства и использования нелесного растительного мира в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Гульнар Абдесовна Стамкулова; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазГНУ им. аль-Фараби; Ин-т экономики и права.- Алматы: [Б. и.], 2000.- 109 с.
71. X625.8(2K)T490 Тлебаева, Г.М. Правовое регулирование экологического страхования в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 13.03.09 / Гульмира Манатовна Тлебаева; науч. рук. А. Е. Бектурганов; Тараз. гос. ун-т им. М. Х. Дулати.- Тараз: [б. и.], 2009.- 149 с.
72. X625.8(2K)T 982 Тюлеубекова, С.Ш. Правовое обеспечение исполнения обязательств Республики Казахстан по экологическим конвенциям: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Сауле Шахановна Тюлеубекова; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби, Юрид. фак.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 203 с.
73. X625.8(2Уз)X 727 Холмунинов, Ж.Т. Эколого-правовые проблемы рационального использования и охраны орошаемых земель в Республике Узбекистан: Дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук / Жума Тоштемирович Холмунинов; Науч. конс. И. Д. Джалилов; КазГНУ им. аль-Фараби, Юридический факультет.- Алматы: [Б. и.], 1997.- 303 с.
74. X625.3(2K)+X625.8(2K)M 800 Мороз, С.Павловна. Право на концессию недр в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Светлана Павловна. Мороз.- Науч. рук. Н. Б. Мухитдинов; КазГНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 1994.- 195
75. X625.8(2K)Ш176 Шакишев, К.Д. Проблемы и пути совершенствования системы государственного управления земельным фондом Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 25.12.09 / Казбек Данагулович Шакишев; науч. рук. Ж. Х. Косанов; Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева.- Алматы: [б. и.], 2009.- 106 с.
76. X625.8(2K)Ш251 Шарафутдинов, Д.Ф. Правовое регулирование участия общественных организаций в получении и распространении экологической информации: дис.... канд. юрид. наук: защищена 24.04.07 / Джалиль Фаизович Шарафутдинов; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2007.- 151 с.
77. 34с46Е 780 Ерофеев, Б.В. Основные теоретические проблемы правового режима земель городов в СССР: Дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук / Б. В. Ерофеев; КазГУ им. С. М. Кирова.- Алма-Ата: [Б. и.], 1972.- 472 с.
78. X625(2K)Е 831 Есимкулов, С.Т. Правовые проблемы обеспечения рационального использования земель сельскохозяйственного назначения в условиях перехода Казахстана к

79. X625(2K)Ж880 Жумаксанов, Е.Ш. Правовой режим земель несельскохозяйственного назначения Республики Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 17.04.09 / Елдос Шаганович Жумаксанов; науч. рук. А. С. Стамкулов, Б. Ж. Абдраимов; Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева.- Алматы: [б. и.], 2009.- 169 с.
80. X625(2K)К145 Казбаева, А.Г. Уголовная ответственность за порчу земли: дис.... канд. юрид. наук: защищена 20.02.09 / Асель Габиденовна Казбаева; науч. рук. А. Н. Агыбаев; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2008.- 170 с.
81. X625(2K)К 710 Косанов, Ж.Х. Теоретические проблемы права собственности и иных прав на землю: Дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук / Жумаш Хаженбаевич Косанов; Науч. конс. Н. Б. Мухитдинов; КазНПУ им. Абая.- Алматы: [Б. и.], 2004.- 280 с.
82. 34с41М 925 Мухитдинов, Н.Б. Горные правоотношения в СССР: Дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук / Н. Б. Мухитдинов; АН КазССР, Ин-т философии и права.- Алма-Ата: [Б. и.], 1973.- 417 с.
83. X625(2K)Н 900 Нурахметова, Г.Г. Правовое регулирование сделок в сфере земельных отношений: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Гульмира Галиевна Нурахметова; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [Б. и.], 2002.- 152 с.
84. 34с46П 314 Петухов, Н.М. Гражданско-правовые последствия изъятия земельных участков для государственных и общественных нужд из земель городов: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Николай Максимович Петухов; Науч. рук. Ю. Г. Баин; КазГУ им. С. М. Кирова.- Алма-Ата: [Б. и.], 1973.- 190 с.
85. X625(2K)Р275 Рахметова, Г.Р. Организационно-правовые основы регулирования земельных отношений в Республике Казахстан: дис.... канд. юрид. наук: защищена 04.07.08 / Гулшат Рахметқызы Рахметова; науч. рук. А. Е. Бектурганов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2008.- 178 с.
86. X625(2K)С149 Сайлибаева, Ж.Ю. Ответственность за нарушение законодательства о недрах: дис.... канд. юрид. наук: защищена 20.02.09 / Жанель Юрсунуовна Сайлибаева; науч. рук. Н. Б. Мухитдинов, А. Х. Хаджиев; КазГЮУ.- Астана: [б. и.], 2009.- 136 с.
87. X625(2K)С 327 Серикбаева, Ш.Б. Проблемы правового регулирования государственной регистрации прав на землю в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Шуга Байтелиевна Серикбаева; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 141 с.
88. X625(2K)Х 140 Хаджиев, А. Проблемы теории земельного права Республики Казахстан в условиях становления и развития рыночных отношений: дис.... д-ра юрид. наук: защищена 24.12.05 / Анвар Хаджиев; А. Хаджиев; науч. конс. Н. Б. Мухитдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2005.- 366 с.
89. X625(2K)Д718 Доцанова А.С. Правовое обеспечение предоставления земельных участков для жилищного строительства: дис.... канд. юрид. наук: защищена 25.09.09 / Асель Сержановна Доцанова; науч. рук. Д. Л. Байдельдинов; КазНУ им. аль-Фараби.- Алматы: [б. и.], 2009.- 163 с.
90. X625Д977Дюсюпова, А.Д. Право частной собственности на земли сельскохозяйственного назначения: дис.... канд. юрид. наук: защищена 18.01.08 / Алмагуль Дауткановна Дюсюпова; науч. рук. А. Е. Бектурганов; Тараз. гос. ун-т им. М. Х. Дулати.- Тараз: [б. и.], 2007.- 150 с.
91. X625.8(2K)Е50 Елікбай, М.Ә. Өнеркәсіп жерлерінің құқықтық жағдайы: заң ғылымд. канд.... дис.: қорғалған 27.02.10 / Мақсат Әбдумұталыпұлы Елікбай; ғылыми жетекші Ә. Е. Бектұрганов; әл-Фараби атын. ҚазҰУ.- Алматы: [б. ж.], 2010.- 119 б.
92. X625.8(2K)М85 Мұстафаев, С.Т. Нарықтық экономика кезіндегі тұрақты жер пайдаланудың құқықтық негіздері: заң ғылымд. канд.... дис.: қорғалған 29.10.07 / Сұлтаналы Тауасарұлы Мұстафаев; ғылыми жетекші Б. Ж. Әбдірайымов; Қ. А. Ясауи атын. Халықаралық каз.-түрік ун-ті.- Түркістан: [б. ж.], 2007.- 143 б.
93. X625.8(2K)С66 Сопыханова, А.Б. Қазақстан Республикасындағы нарықтық қатынастар жағдайында рекреациялық табиғат пайдалану құқығы: заң ғылымд. канд.... дис.: қорғалған 27.02.10 / Асел Бауыржановна Сопыханова; ғылыми жетекші Ә. Е. Бектұрганов; әл-Фараби атын. ҚазҰУ.- Алматы: [б. ж.], 2010.- 119 б.

94. Х625.8(2К)Т 24 Таукен, Қ.К. Төтенше экологиялық жағдайды құқықтық реттеу: Заң ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд. дис. / Қайырлы Кеңесбекұлы Таукен; Ғылыми жетекшісі С. Б. Байсалов; әл-Фараби атын. ҚазМҰУ.- Алматы: [Б. ж.], 1998.- 150 б.

95. Х625.8(2К)У52 Умирзаков, П.К. Қазақстан Республикасында жерді мемлекет мұқтаждары үшін алып қоюды (сатып алуды) құқықтық реттеу: заң ғылымд. канд.... дис.: қорғалған 17.10.08 / Пернебек Курашович Умирзаков; ғылыми жетекшісі Б. Ж. Әбдірайымов; әл-Фараби атын. ҚазҰУ.- Алматы: [б. ж.], 2008.- 128 б.

96. Х625(2К)А 139 Абдраимов, Б.Ж. Земельные споры: порядок их разрешения в Республике Казахстан (на материалах Высшего Арбитражного Суда Республики Казахстан): Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Бахытжан Жарылкасымович Абдраимов; Науч. рук. С. Б. Байсалов; КазГНУ им. аль-Фараби, Юрид. фак., Каф. аграрного и экол. права.- Алматы: [Б. и.], 1995.- 163 с.

97. Х625(2К)А 379 Айдаболов, М.Н. Правовые проблемы охраны и рационального использования земель сельскохозяйственного назначения: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Мейрам Накыпович Айдаболов; Науч. рук. А. Е. Бектурганов; М-во образования и науки РК, КазНУ им. аль-Фараби, Юрид. фак.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 142 с.

98. Х625(2К)Б 370 Бегалиев, Б.Б. Проблемы правового регулирования земельной реформы в Республике Казахстан: Дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук / Багдаулет Байсеитұлы Бегалиев; Науч. рук. Д. Л. Байдельдинов.- Алматы: [Б. и.], 2003.- 137 с.

Пәннің толық құрылымы, көлемі және мазмұны
Модуль «(ECOL5202)» - «Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін заңды жауапкершілік»
(2 кредит)

Апта лар	Тақырып атауы	Сағатта р	МӨЖ/МОӨЖ тапсырмалары, тапсыру мерзімі
1 Модуль Экологиялық құқық бұзушылықтың теориялық мәселелері			
1	Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ұғымы мен жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің белгілері мен ерекшеліктері.	1	
	Семинар сабағы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ерекшеліктері, өзге заңды жауапкершіліктерден ерекшеліктері.	1	
2	Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері, оларды топтастыру.	1	МОӨЖ 1. 4-5 апталар «Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасы» Нысаны - пікірталас. Бұл тапсырмаға дайындалу барысында келесі сұрақтарға көңіл бөлуі қажет:
	Семинар сабағы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері. Экологиялық құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін тәртіптік жауаптылық, Экологиялық	1	

	құқық бұзушылық үшін азаматтық-құқықтық жауаптылық, Экологиялық құқық бұзушылық үшін материалдық жауаптылық,		-Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігінің жай-күйімен проблемалары; -Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің мақсаты, негізгі міндеттері мен қағидаттары; -Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бағыттары мен негізгі тетіктері - Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасын іске асырудан күтілетін нәтижелер.
3	Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылықтың ұғымы мен жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылықтың түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы. Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлері.	1	
	Семинар сабағы. Экологиялық құқық бұзушылықтың жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылықтың түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы мен түрлері. Экологиялық құқық бұзушылықтың объектілері мен субъектілері.	1	
4	Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің ұғымы. Экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудың экономикалық механизмнің ұғымы. Экономикалық механизмді жүзеге асырудың ерекшеліктері.	1	МОӨЖ 2. 6-7 апталар. Ғылыми диссертацияны талдау, Ф.С. Жақсыбекова мен жануарлар дүниесіне қол сұғатын экологиялық қылмыстардың криминологиялық проблемалары» Астана, 2008 жыл. Нысаны - жазбаша. Бұл тапсырмаға дайындалу барысында магистранттар баяндама жазады.
	Семинар сабағы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің жалпы сипаттамасы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің негізгі ұғымы. Экономикалық механизмнің негізгі элементтері - экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудың әдісі ретінде. Табиғатты пайдалану үшін салықтар. Арнайы табиғат пайдалану үшін төлемдер. Қоршаған ортаны қорғауды экономикалық жағынан ынталандыру. Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі шараларды жүргізуге арналған қаражаттық құралдарды жұмсау.	1	
5	Дәріс. Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде. Экологиялық	1	

	зардаптың ұғымы. Экологиялық зардаптың түрлері. Экологиялық зардаптың өзге зардаптардан ерекшелігі.		
	Семинар сабағы. Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде. Қоршаған ортаға келтірілген экологиялық зардап. Табиғатты пайдаланушыларға (азаматтардың денсаулығына) келтірілген экологиялық зардап. Мемлекетке келтірілген экологиялық зардап.	1	
6	Дәріс. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зиянды өтеу. Қоршаған ортаға келген зиянды өтеу. Қоршаған ортаға келген зиянды өтеудің түрлері және олардың ерекшеліктері.	1	
	Семинар сабағы. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зиянды өтеу. Қоршаған ортаға келген зиянды өтеудің түрлері және олардың ерекшеліктері. Азаматтардың денсаулығына келген зиянды өтеу. Мемлекеттік ұйымдардың және өзге де тұлғалардың, сондай ақ азаматтардың мүлкіне келтірілген зиянды өтеу.	1	
Модуль 2. Жекелеген табиғат объектілерін бұзғаны үшін заңды жауапкершіліктің теориялық мәселелері.			
7	Дәріс. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер құқық бұзушылықтың түсінігі және құрамы. Жер құқық бұзушылықтың түрлері. ҚР жер заңдарын экологияландыру мәселелері. Жер және экологиялық заңнаманың ара қатынасы. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түрлері. Жер ресурстарына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.	1	МОӨЖ 3. 9-10 апталар. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдылықты соттардың қолдану тәжірибесі туралы. ҚР Жоғарғы Сотының 22.12.2000 жылғы №16 Қаулысы. Нысаны – ауызша. Презентация.
	Семинар сабағы. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер ресурстарын пайдалану барысындағы қоршаған ортаны қорғау мәселелері. Жер құқық бұзушылықтың түсінігі, құрамы және түрлері. Жер заңдарын бұзғаны үшін келтірілген материалдық зиянды өтеу.	1	
8	Дәріс. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзушылықтың түсінігі мен түрлері. ҚР жер қойнауы заңдарының экологияландыру мәселелері. Экологиялық және жер қойнауы заңдарының ара қатынасы. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түрлері. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.	1	
	Семинар сабағы. Жер қойнауы туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Жер қойнауы туралы заңдарды бұзушылықтың	1	

	түсінігі мен түрлері. Жер қойнауына, жер қойнауын пайдаланушыларға келтірілген зиянды өтеу. Пайдалы қазбаларды іздеу мен алу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық		
9	Дәріс. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Су құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түрлері. Су объектілерін пайдалану кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Су заңдарын бұзғаны үшін келген зиянды өтеу.	1	
	Семинар сабағы. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Қазақстан Республикасының Су кодексі және суларды ұтымды пайдалану мен қорғауды қамтамасыз ететін басқа да заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түрлері. Су қорына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.	1	
10	Дәріс. Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түсінігі, құрамы және түрлері. ҚР орман қоры заңдарының экологияландыру мәселелері. Экологиялық және орман қоры заңдарының ара қатынасы. Орман қорына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.	1	
	Семинар сабағы. Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық. Қазақстан Республикасының Орман кодексі және ормандарды ұтымды пайдалану және қорғауды қамтамасыз ететін басқа да заңдарды бұзудың түсінігі мен түрлері. Орман ағаштарын шабуды жүзеге асырғанда экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Мемлекеттің орман қоры аумағында орманды пайдалануды жүзеге асырғанда экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Орман қорына келтірілген зиянды өтеу .	1	
11	Дәріс. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Жануарлар дүниесін қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Аң аулау және аң аулау шаруашылығын жүргізу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Балық аулау мен балық шаруашылығын ұйымдастыру және жүргізу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Жануарлар дүниесіне келтірілген зиянды өтеу.	1	

	<p>Семинар сабағы. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Жануарлар дүниесін қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Жануарлар дүниесін пайдалану талаптарын бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Жануарлар дүниесіне келтірілген зиянды өтеу ерекшеліктері.</p>	2	
12	<p>Дәріс. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.</p>	1	<p>МОӨЖ 4. 12-13 апталар. 1. Байдельдинов Д.Л. Юридическая ответственность за экологические правонарушения.- Алматы, 1993. 2. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан.- Алматы, 1995. 3. Байдельдинов Д.Л. Правовой механизм государственного управления в области экологии.-Алматы, 1998. Нысаны – реферат. Көрсетілген монографиялардың біреуін таңдап, өз бетімен зерттеу жүргізу.</p>
	<p>Семинар сабағы. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Атмосфералық ауаға зиянды әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.</p>	1	
13	<p>Дәріс. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда жүргізілетін шаруашылық қызмет түрлеріне қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.</p>	1	
	<p>Семинар сабағы. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы</p>	1	

	заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеудің ерекшеліктері.		
	3 Модуль Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың теориялық мәселелері		
14	Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың ұғымы мен жалпы сипаттамасы, құрамы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың түрлері. Халықаралық құқықтық нормаларды бұзғаннан келген зиянды өтеудің ерекшеліктері.	1	
	Семинар сабағы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылық. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың ұғымы мен түрлері. Қоршаған ортаны халықаралық қорғауға Қазақстан Республикасының қатысу нысандары. Табиғи ортаны қорғау саласындағы халықаралық келісімдер, конвенциялар, шарттар, қоршаған ортаны қорғаудың халықаралық мемлекеттік-құқықтық механизмі талаптарын бұзғаны үшін жауаптылық мәселелері.	1	
15	Дәріс. Халықаралық арбитраж. Экологиялық даулар. Халықаралық арбитраждың экологиялық дауларды шешудегі маңызы мен ерекшеліктері.	1	
	Семинар сабағы. Халықаралық арбитраж. Экологиялық даулар. Халықаралық арбитраждың жалпы сипаттамасы. Экологиялық даулардың түсінігі және оларды шешу жолдары. Қоршаған ортаны қорғау мен пайдалану саласындағы экологиялық даулар.	1	

Баға қою саясаты

Пән бойынша емтихандық баға аралық бақылау - 60% және аралық аттестация – 40% қосындысы болып анықталады және жалпы - 100% құрайды.

Баға критеріі:

Ағымдағы және аралық бақылау – 60%;
Аралық аттестация (емтихан) – 40%;
Барлығы – 100%.

Білімді бағалау шкаласы:

Әріптік бойынша баға	жүйе	Балдардың сандық эквиваленті	%-дық құрамы	Дәстүрлі жүйе бойынша баға
А		4,0	95-100	«Өте жақсы»

A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	«Жақсы»
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	
C	2,0	65-69	«Қанағаттанарлық»
C-	1,67	60-64	
D+	1,33	55-59	
D	1,0	50-54	
F	0	0-49	«Қанағаттанарлықсыз»
I (Incomplete)	-	-	«Пән аяқталмаған» (GPA санағанда есептелмейді)
P (Pass)	-	0-60 65-100	«Сынақ» (GPA санағанда есептелмейді PA)
NP (No Pass)	-	0-29 0-64	«Сынақтан өтпеді» (GPA санағанда есептелмейді)
W (Withdrawal)	-	-	«Пәннен бас тарту» (GPA санағанда есептелмейді GPA)
AW (Academic Withdrawal)			«Академиялық себептермен пәннен шығарылуы» (GPA санағанда есептелмейді)
AU (Audit)	-	-	«Пән тыңдалды» (GPA санағанда есептелмейді)

Академиялық мінез-құлық және әдептілік саясаты:

Толерантты болыңыз, басқалардың пікірлерін құрметтеңіз. Қарсылықтар нақты формада тұжырымдалсын. Плагиат және басқа әділетсіз жұмыстарға жол жоқ. МӨЖ, аралық бақылау және емтихан тапсыру барысында көшіруге және басқадан көмек сұрауға, басқа адамдардың шығарған есептерінің көшірмесін алуға, басқа адамның орнына емтихан тапсыруға жол берілмейді. Курстың кез келген мәліметін бұрмалаған магистранттың қорытынды бағасы «F» болады.

Пәнді оқып үйрену өткен тақырыптардың барлығын қамтитын тест, ауызша немесе жазбаша нысанында емтихан қабылдаумен аяқталады. Емтиханға жіберу үшін міндетті шарт бағдарламада қарастырылған барлық тапсырмаларды орындау болып табылады. Дәрістік курстың тақырыптары бойынша жазбаша жұмыстар, МӨЖ шеңберінде экологиялық құқықтың өзекті проблемалары бойынша сөз жарысы жоспарланған.

Қорытынды баға қою кезінде ағымдағы бақылаудың нәтижелері бойына балдар ескеріледі.

№	Жұмыс түрлері	Баға (max балл)	Саны	Соммасы
1	Дәрістік сабақтар			
2	Семинарлық сабақтар	2 б	15	30
3	МӨЖ/МОӨЖ	5	4	20
4	АБ 1	5	1	5
5	АБ 2	5	1	5
6	Конспектiлердi тексеру			
7	Тестiлеу			
8	Емтихан			40
	Барлығы			100

Ағымдағы бақылау нәтижелері емтиханға жіберу үшін негіз болып табылады.

Егер магистрант ағымдағы бақылау нәтижелері бойынша пән бойынша ең жоғарғы балдың жартысынан төмен (60 %) балл жинаса емтиханға жіберілмейді.

Курстың саясаты және процедурасы

Магистрант міндетіне кіреді: сабаққа күнделікті қатысу, пән бойына тапсырмаларды тапсыру кестесінің талаптарын орындау, әдебиеттермен өзіндік жұмыс жүргізу.

Мезгілінде және толық түрде тапсырмаларды орындаған жағдайда әрбір жұмыс үшін ең жоғары балл қойылуы мүмкін. Аяқталмаған жазбаша жұмыстар саналмайды.

Көтермелеу балдары: 3 балл –

- шығармашылығы үшін;
- оқу процесіне белсенді қатысқаны үшін;
- әртүрлі дереккөздерін пайдаланғаны үшін.

Айып балдары: жалпы санынан 3 балл алынады:

- материалдарды уақытында бермегені үшін;
- жұмысты сапасыз орындау;
- сабақты жіберу;
- сабаққа кешігіп келу.

Магистранттың жеке қатысуынсыз қорытынды бақылау жүргізілмейді.

Магистранттың міндетті:

- сабаққа қатысуға;
- сабаққа кешікпеуге;
- МӨЖ орындаған кезде топтың жұмысына және дәрістер мен семинарлық сабақтарға белсенді қатысуға;
- орындаушы болуға;
- сабаққа жүйелі түрде дайындалуға;
- МӨЖ кестесінде көрсетілген мерзімде тапсырмаларды орындауға;
- негізгі және қосыма әдебиеттерді зерделеуге,
- белгілі бір құқықтық мәселелерді шешкен кезде Экологиялық қатынастарды реттейтін заңдардың және өзге де нормативтік құқықтық актілерінің нормаларын талдауға және қолдануға;
- шыдамды, сұхбаттасуға ашық болуға;
- қайтарымды байланыс ұстауға;
- ойлау процесінде өз бетінше болуға ұмытылуға;
- мәні бойынша сөйлеуді үйренуге.

Көмек: өзіндік жұмыстарды орындауға байланысты (МӨЖ) кеңестер алу, оларды тапсыру және қорғау, сондай-ақ өткен материал бойынша және курсқа байланысты басқа да сұрақтармен офис-сағаттар көрсетілген мерзімде оқытушыға жолығуларыңызға болады.

ДӘРИСТІК КЕШЕН **(дәріс тезистері)**

1 Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің ұғымы мен жалпы сипаттамасы.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің белгілері мен ерекшеліктері.

Заңды жауапкершіліктің ерекшелігі оның экологиялық талаптар мен қолайсыз зардаптардың тууында. Экологиялық-құқықтық жауапкершілік заңды жауапкершіліктің бөлігі, екеуінің ұқсастықтары бола тұра, бірталай айырмашылықтары да бар:

- Экологиялық құқық бұзушылықтан туындаған зиянды екі аспектіде қараймыз: экономикалық (шартты түрде) және экологиялық (материалды емес). Кей жағдайда бұзылған жағдайды қалпына келтіру қиын болғанда, ақшалай өтеледі. Сондықтан мүліктік жауапкершілік материалды жауапкершілік саласында көрініс табады;
- Келтірілген зиянды айқындау тәртібі бөлек;
- Экологиялық заңдарды бұзған тұлғаға қолданылатын мәжбүрлеу шараларының ішінде пайдалану құқығының алынуы, шектелуі, тоқтата тұруы сияқта түрлері бар;
- Табиғи объектілерді заңсыз алуда жауапкершілік ұрлық үшін емес, заңсыз аң аулау, ағаштарды заңсыз кесу, жерді өзінше басып алу сияқты әрекеттерге тағайындалады.

Әр саланың жауапкершілікке өзіндік шаралары болады. Экологиялық-құқықтық жауапкершілік үш бір-бірімен тығыз байланысты аспектілерімен сипатталады:

- Заңмен көзделген талаптарды мемлекеттік мәжбүрлеу;
- Мемлекеттің (қоршаған ортаны қорғау саласындағы құзыретті органдар) және құқық бұзушылар (санкцияға ұшырайтын) арасындағы құқықтық қатынас ретінде;
- Құқықтық институт ретінде (құқықтың әр түрлі салаларының заңды жауапкершілік нормаларының жиынтығы, яғни жер, су, жер қойнауы).

Экологиялық заң бұзушылық үшін жауапкершілік қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану заңының ең негізгі талаптарының бірі. Заңды жауапкершіліктің мақсаты - экологиялық заңдарды бұзған тұлғаға қолайсыз зардаптар туындату. Ол өз кезегінде төрт қызметтен тұрады:

- Құқық нормаларын орындауға, экологиялық-құқықтық талаптарды орындауға ынталандыру функциясы.

- Адам денсаулығы мен қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеуге бағытталған компенсациялық функциясы.

- Жаңа құқыққа қайшы заң бұзушылықтарды алдын алу, превентивті функциясы.

- Жаза қолдану функциясы.

Заңды жауапкершілік институты екі бөлімнен тұрады:

1. Экологиялық-құқықтық нормаларын бұзғаны фактісі бойынша туындайтын құқықтық қатынастар (жер, су, орман, атмосфералық ауаны қорғау, жануарлар дүниесін қорғау)
2. Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін санкция қолдануға байланысты туындайтын құқықтық қатынастар (әкімшілік, азаматтық-құқықтық, тәртіптік).

Экологиялық заң бұзушылықтың объектісі – ұтымды табиғат пайдалану мен қоршаған ортаны қорғау саласындағы қоғамдық қатынастар.

Бұл жайлы заң әдебиеттерінде әр түрлі пікірлер айтылған. Сонымен, экологиялық құқық бұзушылықтар ретінде табиғи байлықтарда мүліктік қатынастар, шаруашылық қызметте табиғи байлықтарды қолданудың тәртібі және оны қолдануға байланысты қоғамдық қатынастар, табиғи байлықтардың өзі.

Бірінші көзқарас бойынша құқық бұзушылықтарды экологиялық тұрғыдан емес, экономикалық шекте қарастырады. Меншікте тек зат нысанындағы және адам билігіндегі объектілер болады. Құқықтық қорғауға тек мемлекет меншігіндегі объектілер ғана емес,

сонымен қатар ешкімнің меншігінде (атмосфералық ауа) бола алмайтын объектілер де алынады.

Екінші көзқарас бойынша ерекше қорғалатын табиғи территориялардың барлығы пайдалану объектісі бола бермейді.

Үшінші көзқарас бойынша құқық бұзушылық объектісі мен пәнінің түсініктері аралас келеді.

Объективтік жақтан экологиялық құқық бұзушылық құқыққа қайшы әрекет (заңсыз ағаштарды кесу) немесе әрекетсіздік (заңдарды бұзу).

«Құқыққа қайшылық» пен «қоғамдық қауіптілік» түсініктер бір-бірімен тығыз байланысты. Құқыққа қайшы әрекет жасау нәтижесінде нақты зардаптар туындайды - зиян келтіру, табиғат элементтеріне, халық шаруашылығына, адамға залал келтіру немесе осы зардаптар болу мүмкіндігі.

Занда көрсетілген жасалған құқық бұзушылық үшін туындаған қоғамға қауіпті салдар тұлғаға тек егер оның жіберген бұзушылықтармен себепті байланысы болған кезде ғана айтылады. Мұндай құрамды материалды деп атайды.

Алайда көптеген экологиялық құқық бұзушылықтардың формальды құрамы, яғни қоғамға қауіпті салдар туындауына қарамастан, экологиялық құқық бұзушылықты жасаудың фактісінің өзіне жауапкершілік туындайды.

Құқық бұзушылықтың белгісі - кінә. Ол екі нысанда: қасақана (тікелей және жанама) және абайсызда (немқұрайлық пен меңмеңдікпен) жасалған құқық бұзушылықтар [13]. Осылай, заңсыз ақ аулау (ҚР Қылмыстық Кодексінің 288-бабы) тек қасақана оймен, ормандарды құрту мен залал келтіру тек абайсызда ғана жасалады (ҚР Қылмыстық Кодексінің 292 бабы), су мен ауаны ластау (ҚР Қылмыстық Кодексінің 281 мен 282 баптары).

Экологиялық құқық бұзушылықтың тағы бір белгісі бұл субъективтік жағы, яғни тұлғаның құқық бұзушылықты жасауға қатысты психикалық қызметі. Оның міндетті белгілері кінә қасақана және абайсызда нысанында жасалған. Ал факультативті белгілері болып, мақсаты мен ниеті жатады.

Субъектіге қатысты, жеке және заңды тұлғалар жалпы экологиялық құқық бұзушылықтың субъектілері ретінде танылуы мүмкін. Қазақстан Республикасының Әкімшілік заң бұзушылықтар туралы кодексінің 257-бабының тұрғын үйлерді салуға жер учаскелері туралы ақпаратты жасырған жергілікті лауазымды тұлға құқық бұзушылықтың субъектісі болып табылады. 270-бап бойынша өндірістің қалдықтарын утилизациялау, лақтыру және пайдалану ережелерін бұзу. Қоршаған ортаны қорғау саласында Әкімшілік құқық бұзушылықтың субъектісі болып лауазымды және заңды жауапкершілік тұлғалар (266-бап бойынша Табиғи байлықтарды ұтымды пайдаланудың ережелерін бұзу). Кей жағдайда Экологиялық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік жалпы да, арнайы да субъектіге жатқызылады (252-бап бойынша жер пайдалануға қатысты табиғат қорғау режимінің талаптарын орындамау азаматтарға ескерту немесе айыппұл, ал лауазымды тұлғаларға айыппұл салынады).

Құрамына байланысты құқық бұзушылық әкімшілік немесе тәртіптік бұзушылық, әлде әкімшілік, тәртіптік, қылмыстық жауапкершілік тундайтын қылмыс болуы мүмкін. Зиян келтіргені үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тартылады.

2 Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершіліктің түрлері, оларды топтастыру.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін құқықтық жауапкершілік дегеніміз, қоршаған ортаны қорғау саласындағы арнайы уәкілетті орган және экологиялық құқық бұзушылықты жасаған тұлға арасында туындайтын, оған қатысты тиісті шара қолдануға байланысты қатынасы.

Құқықтық жауапкершіліктің мәні экологиялық заңдарды бұзған тұлғаға байланысты туындайтын жағымсыз салдар болып табылады.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін жауапкершіліктің атқаратын бірқатар функциялары бар. Олар:

- Экологиялық құқықтың нормаларын сақтауға ынталандыру;
- Жаңа құқықбұзушылықтардың алдын алу;
- Табиғатқа және адамның денсаулығына келтірілген зиянның орнын толтыру;
- Жазалаушылық.

Құқықтық жауапкершілік туындауының негізі ол экологиялық құқықбұзушылық.

Экологиялық заңнама құқықтық жауапкершіліктің келесідей түрлерін көрсеткен:

1. Экологиялық қылмыс — Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау туралы заңдармен белгіленген экологиялық құқық тәртібіне қол сұғатын және адамдардың денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян келтіретін, не зиян келтіруге нақты қатер төндіретін, қылмыстық заңда көзделген, қоғамға қауіпті іс-қимыл (әрекет немесе әрекетсіздік). Қылмыстық жауапкершілік туындауының негізгі шарты — экологиялық құқықтық тәртіпті бұзған әрекет немесе әрекетсіздік қылмыстық заңда қарастырылуы керек. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы қылмыстардың түрлері Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көрсетілген. Олар:

- 1) қоршаған ортаның шамадан тыс ластануы;
- 2) радиоактивті және химиялық заттармен жұмыс істеген кезде экологиялық талаптардың бұзылуы;
- 3) су кәсіпшіліктерімен заңсыз айналысу;
- 4) заңсыз аң аулау;
- 5) өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің объектілерін өз бетінше пайдалану;
- 6) жерді, суды өз бетінше басып алу;
- 7) жер қойнауын өз бетінше қазу;
- 8) орман алқаптарының қасақана жойылып, оларға зиян келтірілуі.

2. Экологиялық әкімшілік жауапкершілік — экологиялық құқықтарға қарсы қасақана немесе абайсызда жасалған әкімшілік жауаптылық көзделген кінәлі әрекет немесе әрекетсіздік.

3. Экологиялық тәртіптік жауапкершілік — экологиялық құқыққа қарсы қасақана немесе абайсызда жасалатын тәртіптік жауаптылық көзделген кінәлі әрекет немесе әрекетсіздік.

Тәртіптік жауаптылық туралы арнайы қабылданған заң жоқ. Бірақ, тәртіптік жауаптылық Қазақстан Республикасының еңбек туралы заңдарында және ішкі тәртіп ережелерінде, сондай-ақ басқа нормативтік актілерде қарастырылған. Экологиялық тәртіптік жауаптылық кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың табиғат қорғау заңдары талаптарының бұзылуына кінәлі лауазымды адамдары мен өзге де қызметкерлердің, міндеті мен қызметтерін және қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарын ұтымды пайдалану жөніндегі жоспары мен шараларды орындамау салдарынан пайда болады.

4. Экологиялық азаматтық-құқықтық жауапкершілік — экологиялық құқыққа қарсы қасақана немесе абайсызда жасалатын кінәлі әрекет пен әрекетсіздіктің салдарынан табиғат объектілерінің меншік иесіне, иеленушілері мен пайдаланушыларына келтірген зиянды өтеу.

Экологиялық құқық бұзушылық дегеніміз — белгіленген экологиялық тәртіпті бұзатын және қоршаған ортаға зиян келтіретін немесе аталған зиянның туындау қаупін келтіретін, сонымен қатар экологиялық құқықтың субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін бұзатын, заңға қайшы, кінәлі іс қимыл (әрекет немесе әрекетсіздік).

Қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты экологиялық құқық бұзушылық теріс қылық және қылмыс болып бөлінеді.

Құқықтың жалпы теориясына сәйкес экологиялық құқықбұзушылықтың құрылымы төрт элементтен тұрады: объект, субъект, объективтік жағы және субъективтік жағы.

Экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі, ол қоршаған ортаны қорғауға және табиғат пайдалануға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар (табиғи ресурстарға меншік құқығы, табиғат пайдалану, экологиялық құқықтар және т.б.).

Экологиялық құқық бұзушылықтың объективтік жағы, ол іс қимылдың құқыққа қайшылығы, туындайтын немесе анық туындауы мүмкін қауіпті салдар.

Экологиялық құқық бұзушылықтың субъектілері, ол жеке және заңды тұлғалар, лауазымды тұлғалар.

Экологиялық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы, ол құқық бұзушының кінәсінің нысанымен (абайсызда немесе қасақана) сипатталады.

Табиғат қорғау тәжірибесінде кінәсіз (абсолютті) жауаптылық орын алуы мүмкін, яғни жоғарғы қауіп көзімен келтірілген зиян үшін.

3 Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылықтың ұғымы мен жалпы сипаттамасы.

Экологиялық құқық бұзушылықтың түсінігі. Экологиялық құқық бұзушылықтың құрамы. Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлері.

Экологиялық құқық бұзушылық, соның ішіндегі экологиялық қылмыстар қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені экологиялық құқық бұзушылықтан туындайтын зиянды салдар кең етек жайып бара жатқаны айдан анық. Ол адамзат қоғамын бей-жай қалдырмауы керек. Бұл мәселе бүкіл дүниежүзі үшін ауқымды да, салмақты болуы қажет.

«Мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қояды» деген норма Қазақстан Республикасының Конституциясының 31-бабында деп бекітілген. Айналадағы қоршаған ортаның ластану проблемасы мемлекеттің экологиялық дамуына елеулі кедергі келтіреді. Сол себептен әлемдік шаруашылықтың дамуының бір бағыты ретінде Қазақстан қоғамы экономиканы экологизациялауды ескере келе, өзінің Ата заңында адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғау туралы мәселелерді заң жүзінде бекіткен.

Қоршаған ортаның нашарлауы көбінесе бұрынғы жоспарлы экономиканың тиімсіздігімен байланысты болып отыр. Қоршаған орта туралы заңдардың тиісті дәрежеде дұрыс жүзеге асырылмауы, олардың орындалуының толық бақыланбауы, ескі технологиялардың қолданылуы, және өзге де көптеген жағдайлар судың, ауаның және топырақтың әрі қарай ластануына, өсімдіктер мен жануарлардың кейбір түрлерінің жойылуына себеп болды. Сонымен қатар сол кездегі ірі мемлекеттердің ядролық зерттеулері мен ғарыш кеңістігін игеруге байланысты тәжірибелері онсыз да қолайсыз экологиялық жағдайды және табиғи ресурстарды аяусыздықпен пайдалануды бұрынғыдан да үдете түсті. Мұндай жағдайдың мемлекеттің экологиялық жүйесіне әсер етпеуі мүмкін емес еді.

Осыған орай «Қазақстан-2030» стратегиясының басымдықтарын ескере отырып, Қазақстан Республикасы дамуының 2010 жылға дейінгі стратегиялық жоспарына сәйкес Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасы мақұлданды. Бұл тұжырымдамада еліміздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін стратегиялық бағыттар көрсетілген – экономиканы, ұлттық заңнамаларды және қоғамды экологияландыруға байланысты, экологиялық үгіт-насихат және жұртшылықтың қатысуы, халықаралық ынтымақтастықты кеңейту белгіленген. Аталған тұжырымдамаға сәйкес, экологиялық қауіпсіздіктің мақсаты: «Экологиялық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаты табиғи жүйелердің, қоғамның өмірлік маңызды мүдделері мен жеке тұлға құқығының қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсерлердің нәтижесінде туындайтын қатерлерден қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады» делінген.

Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында төртінші ұзақ мерзімді басымдық ретінде, Қазақстан Республикасының азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты деп атап көрсетілген. Бұл басымдықтың ішінде ауруды болдырмау және салауатты өмір салтын ынталандыру, нашарлық пен наркобизнеске қарсы күрес, темекі мен алкогольді тұтынуды қысқарту, әйел мен баланың денсаулығын жақсарту, тамақтануды, қоршаған орта мен экологияның тазалығын арттыру мәселелері алға қойылған.

Осыған сәйкес ғалымдар мен бүкіл қоғамның табиғи ресурстарын пайдаланудың адам үшін маңыздылығы мен табиғи ортаны қорғаудың қажеттілігі арасындағы қарама-қайшылықтарға байланысты дабыл қағуы өте орынды болып табылады. Маңызды табиғи ресурстарды өте көп мөлшерде шаруашылық мақсатқа пайдаланудың қоршаған ортаға тигізетін теріс зардаптары мен залалдарын жеңілдету, оларды барынша азайту және табиғи байлықтарды молайту жөніндегі шараларды жасау міндеті туындайды. Табиғатты тиімді түрде үнемді пайдалану және оны қорғау, оның ресурстарын пайдалану кезіндегі тепе-теңдікті белсенді түрде сақтау, қоршаған табиғи ортаны жақсарту, ал бұл талаптар бұзылған жағдайда оны қалпына келтіру жөніндегі шараларды жүзеге асыру қажеттілігінде сөз жоқ.

Экологиялық ахуалдың нашарлауы адамдардың өмірі мен денсаулығына, тіпті адамзаттың да тағдырына ықпал ететінін дәлелдей түседі. Бұл тұрғыдан алғанда барлық экологиялық қылмыстарды, жалпы экологиялық жағдайды зерттеуді қажет етеді.

Экологиялық қылмыстар мәселесін заңнамада бекітудің алғашқы құқықтық қадамы 1997 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (ҚРҚК) қарастырылды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлімінің 11-тарауы «Экологиялық қылмыстар» деп аталады. Бұл тарауда 18 қылмыс құрамы (277-294 баптар) бар. Бұрынғы ҚазССР-ң Қылмыстық кодексінде мұндай арнаулы тарау болмаған, экологияға байланысты жекелеген баптар «Шаруашылық қылмыстар» деген тараудан орын алған болатын. Профессор А.Н.Ағыбаевтың айтуынша: Экологиялық қылмыс дегеніміз, қоршаған ортаға, оның ресурстарына, халықтың экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғатын қоғамға қауіпті, қылмыстық заңға қайшы іс-әрекеттер болып табылады. Аталған қылмыстық қол сұғушылық, үлкен зиян келтіретіні сөзсіз. «Экологиялық қылмысқа Қазақстан Республикасының заңнамасымен белгіленген экологиялық құқық тәртібін, қоғамның экологиялық қауіпсіздігіне және қоршаған табиғи орта мен адам денсаулығына елеулі залал келтіретін қол сұғушылықпен көрінетін зиянкестікті түсінеміз».

Зерттеліп отырған қылмыстардың қауіптілігі: біріншіден, олардың тәжірибеде соңғы уақыттары кеңінен тарап келе жатқандығынан; екіншіден, бұл қылмыстардың сандық сипатымен қатар, сапалық көрсеткіштерінің де артуынан көрініп, елдің ұлттық қауіпсіздігіне қатер төндіруге дейін жеткізіп отыр.

Бұл орайда Ф.С.Жақсыбековамен келісуге болады: Экологиялық қылмыстардың демографиялық, әлеуметтік сипаттағы зардаптарын мынадан да көруге болады:

- қоғам мүшелерінің өмір сүру ұзақтығын төмендетуге, аурушандығын өршітуге, өлім-жітімнің көбеюіне, халықтың генофондының әлсіреуіне алып келетін өмір сүру ортасының сапасын тым төмендетуіне;

- экологиялық қолайсыз аумақтардың пайда болуына, қайта жанданып келе жатқан табиғи ресурстардың азғындауына;

- қайта жандануға жатпайтын табиғи ресурстардың (минералдық шикізат, көмірсутекті энерготасымалдаушылар т.б.) сарқылуына;

- жер сапасының төмендеуіне әкеп соғады (осының бәрі адамның биологиялық түр ретіндегі құрып кету қауіпін тудыруға әкеп соғуы мүмкін).

Экологиялық апаттың алдын алуға байланысты мәселелерді шешу үшін көнерген әдістерді пайдалану экологиялық қылмыстылық болып табылатын келеңсіз салдарға және қайтарымсыз процестерге әкеліп соғуы мүмкін.

Шартты түрде экологиялық қылмыстардың барлық құрамын бірнеше топтарға бөлуге болды:

1. Қоршаған ортаны қорғауға қарсы жалпы экологиялық қылмыстар (ҚРҚК 277-280, 293, 294 баптар).

2. Жер мен жер қойнауын ұтымды пайдалану мен сақтау саласына қарсы қылмыстар (ҚРҚК 285-286 баптар).

3. Суды қатынастарын қорғау аясына қарсы қылмыстар (ҚРҚК 281, 283, 284 баптар).

4. Өсімдіктер дүниесін қорғау саласына қарсы қылмыстар (ҚРҚК 280, 287, 291, 292 баптар).

5. Жануарлар дүниесі мен атмосфералық ауа саласындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғатын қылмыстар (ҚРҚК 282, 287-290 баптар). Кейбір ғалымдар экологиялық қылмыстарды тікелей объектісіне байланысты 6 түрге бөліп көрсеткен.

Қоршаған ортаны қорғаумен байланысты қоғамға қауіпті іс-әрекеттер құрамы құрамы ҚРҚК-ң «Бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар» деп аталатын 4-тарауында да көрсетілген. Мысалы, Экоцид 161- бап.

«Меншікке қарсы қылмыстар» деп аталатын 6-тараудағы, 186-бапта жерге заттай құқықтарды бұзу құрамы белгіленген.

9-тараудағы «Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстарда» 244-бап. Атом энергетикасы объектілерінде қауіпсіздік ережелерін бұзу, 245-бап. Таукен немесе құрылыс жұмыстарын жүргізу кезінде қауіпсіздік ережелерін бұзу, 245-1-бап. Сапасыз құрылыс, 246-бап. Жарылыс қауіпі бар объектілерде қауіпсіздік ережелерін бұзу, 247-бап. Радиоактивті материалдармен заңсыз жұмыс істеу, 248-бап. Радиоактивті материалдарды ұрлау немесе қорқытып алу, 249-бап. Радиоактивті материалдармен жұмыс істеу ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Экологиялық қылмыстар үшін жауаптылықты көздейтін барлық баптардың нормалары бланкеттік диспозиция негізінде құрылған. Сондықтан да сот тергеу тәжірибесінде, экологиялық қылмыс құрамдарын құрайтын баптарды саралағанда экологиялық қауіпсіздік талаптарын реттейтін заңдар мен көптеген заңдық актілерге сілтеме жасау маңызды болып табылады.

Жалпы экологиялық қылмыстардың топтық объектісі, қоршаған ортаны қорғау, табиғат ресурстарын тиімді пайдалану, тірі организмдерге қолайлы табиғи жағдайларды сақтау және адамдардың экологиялық қауіпсіздігін қамтамсыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады.

Аталған қылмыстардың тікелей объектісі, экологиялық қылмыстарды реттейтін нақты қоғамдық қатынастар.

Экологиялық қылмыстардың заты, нақты табиғи ресурстары атап айтқанда, жер, су, ауа, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі, орман-тоғай т.б. болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген қылмыстардың объективтік жағы белсенді әрекет немесе әрекетсіздік арқылы сипатталады. Көп жағдайда енжар әрекетсіздік орын алады. Қылмыстардың аяқталуына байланысты формальды және материалды құрамдар да орын алған.

Субъективтік жағынан қылмыстар қасақана немесе абайсызда жасалуы мүмкін.

Экологиялық қылмыстардың субъектісі, жалпы субъект немесе кейбір құрамдарда арнаулы субъект болып табылады.

Сайып келгенде, экологиялық қылмыс құрамының белгілері мен элементтерін дұрыс саралау өте маңызды болып табылады. Біріншіден, ол экологиялық қылмыстарды, өзге экологиялық құқық бұзушылықтардың ажыратуға мүмкіндік береді. Екіншіден, ұқсас экологиялық қылмыстарды бір бірінен ажыратып, қылмыстық жауаптылықты дұрыс тағайындауға негіз болады.

Сонымен қатар, ғылыми зерттеулерде көп айтылып жүрген экологиялық қылмыс түрлерінің барлық белгілерін қамтитын, «Экологиялық қылмыстар ұғымын» Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне арнайы заң нормасы ретінде енгізу қажет деп ойлаймыз. Сондай ақ, әлі күнге дейін өз шешімін таппай жүрген экологиялық қылмыстар үшін заңды тұлғаларды жауаптылыққа тарту мәселесі бойынша қазіргі әрекет етуші

қылмыстық заңға толықтырулар мен өзгертулер енгізу қажет. Осы мәселені тұңғыш рет біздің Президентіміз жылы құқық қорғау органдарының қызметкерлерімен бірге жүргізген Координациялық кеңесте қозғаған болатын. Әрине ол оңай шаруа емес. Ол қылмыстық заңнамада күрделі реформа жасауды талап етеді. Дей тұрғанымен қоғам бір орында тұрмайды, оның дамуы жедел сол себептен бұл мәселені болашақ еншісіне ұзатпау керек.

4 Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудағы экономикалық механизмнің ұғымы.

Экологиялық жауаптылықты жүзеге асырудың экономикалық механизмнің ұғымы. Экономикалық механизмді жүзеге асырудың ерекшеліктері.

Табиғатты қорғаудың экономикалық тетігі дегеніміз - қоршаған ортаны қорғау мен ұтымды табиғат пайдалануды қамтамасыз етуге бағытталған, нормативтік құқықтық актілерде көрініс тапқан экономикалық шаралардың жиынтығы.

Экологиялық құқықтағы экономикалық механизмнің рөлі - оның осы салада атқаратын функциясымен анықталады.

Экономикалық механизмнің функциялары:

- ұтымды табиғат пайдалану мен қоршаған ортаны қорғауды экономикалық қамтамасыз ету (экономикалық механизмге енгізілген барлық экономикалық шараларды жүзеге асырумен атқарылады);
- ынталандырушылық қызметі (салықтық және несиелік жеңілдіктер, қоршаған ортаны қорғау саласындағы басқа да қолдау шаралары арқылы жүзеге асырылады)

Қоршаған ортаны қорғауды және табиғат пайдалануды экономикалық реттеу тетіктерінің түрлері (ҚР ЭК 95 бабына сәйкес):

- 1) қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды жоспарлау мен қаржыландыру;
- 2) қоршаған ортаға эмиссиялар үшін ақы төлеу;
- 3) табиғи ресурстардың жекелеген түрлерін пайдаланғаны үшін ақы төлеу;
- 4) қоршаған ортаны қорғауды экономикалық ынталандыру;
- 5) нарықтық тетіктер және қоршаған ортаға эмиссиялар үшін квоталарды сату;
- 6) экологиялық сақтандыру;
- 7) қоршаған ортаға келтірілген залалды экономикалық бағалау.

Жоспарлау. Табиғат пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласындағы жоспарлаудың нормативтік талаптары негізінен жалпы мемлекеттік жоспарлауға, оның әлеуметтік экономикалық дамуына сәйкес жүзеге асырылады, яғни қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларға мыналарды жатқызамыз (ҚР ЭК 96 бап):

- 1) экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған;
- 2) қоршаған ортаның сапалық сипаттамаларын арттыру арқылы қоршаған орта құрауыштарының жай-күйін жақсартатын;
- 3) экологиялық жүйелердің жай-күйін тұрақтандыру мен жақсартуға, биологиялық әртүрлілікті сақтауға, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану мен молықтыруға ықпал ететін;
- 4) қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына залал келтірудің алдын алатын және оларды болғызбайтын;
- 5) қоршаған ортаны қорғауға, табиғатты ұтымды пайдалануға және қоршаған ортаны басқарудың халықаралық стандарттарын енгізуге бағытталған әдістер мен технологияларды жетілдіретін;
- 6) өндірістік экологиялық бақылауды дамытатын;
- 7) қоршаған ортаны қорғау саласындағы ақпараттық жүйелерді қалыптастыратын және экологиялық ақпарат беруге ықпал ететін;
- 8) экологиялық білімді насихаттауға, тұрақты даму үшін экологиялық білім мен ағарту ісіне ықпал ететін іс-шаралар жатқызылады.

Табиғат пайдалану мен қоршаған ортаны қорғау саласындағы жоғарыда аталған іс шараларды жүзеге асыру, олардың қаржыландырумен тікелей байланысты.

Қаржыландыру. Экологиялық міндеттерді шешудің маңызды шарты қаржыландыру. Табиғатты қорғау қомақты қаржыны талап ететін қызмет түрі. Мысалы, кәсіпорынның тазалау құрылғыларының құны, кейде кәсіпорынның өзіндік құнының қырық пайызын құрайды.

ҚР ЭК 97 бабына сәйкес Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру:

1) бюджет қаражаты;

2) табиғат пайдаланушылардың өз қаражаттары;

3) Қазақстан Республикасының заңнамасында тыйым салынбаған өзге де көздер есебінен жүзеге асырылады.

Табиғат пайдалануға ақы төлеу. Ақы төлеу табиғат пайдаланудың негізгі қағидаларының бірі болып табылады. Табиғат пайдалануға ақы алудың бірнеше көздеген мақсаты бар, олар: біріншіден, табиғи ресурстарды пайдаланғаны үшін ақы төлеу мемлекеттік және жергілікті бөджеттерді толықтырады; екіншіден, ақы төлеудің басты мақсаты ол табиғат пайдаланушыларды табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға ынталандыру.

Табиғи ресурстарды пайдалану үшін ақы төлеу. Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес келесідей төлем түрлері көрсетілген:

71-тарау. Қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемақы

72-тарау. Жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін төлемақы

73-тарау. Орманды пайдаланғаны үшін төлемақы

74-тарау. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды пайдаланғаны үшін төлемақы

14-бөлім. Жер салығы

11-бөлім. Жер қойнауын пайдаланушыларға салық салу

43-тарау. Бонустар

45-тарау. Пайдалы қазбаларды өндіру салығы

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақы. ҚР ЭК 1 бабының 26 тармақшасына сәйкес қоршаған ортаға эмиссиялар дегеніміз - ластағыш заттардың шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру, зиянды физикалық әсер етуі;

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақы Қазақстан Республикасының салық заңнамасында белгіленеді, табиғат пайдаланушылар экологиялық рұқсатта айқындалған нормативтер шегінде жүзеге асыратын қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақы Қазақстан Республикасының салық заңнамасында белгіленген тәртіппен алынады.

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақы бойынша салықтық міндеттемелерді атқару табиғат пайдаланушыны қоршаған ортаға келтірген залалды өтеуден босатпайды.

Экологиялық сақтандыру. Экологиялық сақтандыру қоршаған ортаны қорғаудың жаңа құқықтық шарасы болып табылады. Экологиялық сақтандыру дегеніміз, қоршаған ортаға, басқа адамдардың өміріне, денсаулығына немесе мүлкіне зиян келтіру салдарынан шарттан туындайтын міндеттемелер бойынша жауапкершілік тәуекелі туындаған кездегі жеке және заңды тұлғаның мүліктік құқықтарын қорғауға байланысты қатынастар кешені болып табылады.

Үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және (немесе) авариялық ластануы нәтижесінде қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу экологиялық сақтандырудың мақсаты болып табылады.

Экологиялық сақтандырудың түрлері:

- Міндетті экологиялық сақтандыру - Қазақстан Республикасының міндетті экологиялық сақтандыру туралы заңына сәйкес жүзеге асырылады. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық жағының қауіпті түрлерін Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайды.
- Ерікті экологиялық сақтандыруды - жеке және заңды тұлғалар өздерінің еркін білдіруіне қарай жүзеге асырады. Ерікті экологиялық сақтандырудың түрлері,

талаптары және тәртібі сақтандырушылар мен сақтанушылар арасындағы шарттарда айқындалады.

Қоршаған ортаға келтірілген залалды экономикалық бағалау - қоршаған ортаны және табиғи ресурстардың тұтыну қасиеттерін қалпына келтіру үшін қажетті шығындардың құндық көрінісі.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның лауазымды адамдары қоршаған ортаға залал келтіру фактісі анықталған күннен бастап бір ай мерзім ішінде қажетті материалдарды жинау мен талдауды жүргізеді және келтірілген залалға экономикалық бағалауды белгілейді.

Атмосфералық ауаны және су ресурстарын белгіленген нормативтерден тыс ластаудан, сондай-ақ өндіріс пен тұтыну қалдықтарын, оның ішінде радиоактивті қалдықтарды белгіленген нормативтерден тыс орналастырудан келтірілген залалды экономикалық бағалау Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін ережелерге сәйкес тура немесе жанама әдістермен айқындалады.

5 Дәріс. Экологиялық зардап экологиялық құқық бұзушылықтың салдары ретінде.

Экологиялық зардаптың ұғымы. Экологиялық зардаптың түрлері. Экологиялық зардаптың өзге зардаптардан ерекшелігі.

Заң әдебиеттерінде қоғамға қауіпті зардап мәселесі әр уақытта үздіксіз қаралады. Қоғамға қауіпті зардап, адам баласының әрекеті, жүріс-тұрысы, қылығы негізінде қалыптасады. Адамның осындай белсенді іс-әрекеті, тіпті, қарапайым дене қозғалысы немесе оқиға қоршаған сыртқы ортаға белгілі бір өзгеріс алып келеді. Қоршаған ортада адамның іс – әрекетімен пайда болатын салдар өте көп, оларды шартты түрде екі санатқа бөлуге болады: әлеуметтік маңызды және әлеуметтік сипаты жоқ. Әрине, екінші түрі құқық аясынан мүлде тыс жатыр. Ал бірінші түрі, яғни, әлеуметтік маңызды салдар, өз алдына әлеуметтік пайдалы және әлеуметтік қауіпті деп екіге бөлінеді. Құқық бұзушылық шеңберінде әлеуметтік зиян (қауіп) туралы айтылады. Экологиялық құқық бұзушылықтың салдары, субъектімен жасалған теріс іс-әрекет нәтижесінде пайда болатын объектіге келтірілген зиянды өзгеріс.

Заң әдебиеттерінде салдар «нәтиже» деген терминмен пара – пар келеді. Сөздікте «нәтиже» деген зат есімнің бірнеше мағынасы бар. Ал мысалы, қылмысқа қатысты талдайтын болсақ, қылмыстық нәтиже деп, қылмыстық заң қорғайтын объектіге адамның іс-әрекетімен келтірілген нақтылы өзгерісті айтамыз. Бұл өзгеріс тиісті қол сұғатын объектіге материалдық, күш қолдану, моральдық, саяси және құқықтық зардап болып орын алуы мүмкін. Әртүрлі сипаты бар құқық бұзушылықтың салдарын алғашқылардың бірі болып саралаған. А.С. Михлин болатын. (Последствия преступления. М., 1969 ж.). Ол құқық бұзушылықтың салдарын материалдық және материалдық емес деп екіге бөлді. Материалдық салдар – мүлікті және жеке болып ажыратылса, ал материалдық емес салдарды – жеке және жеке сипаты жоқ салдар деп бөлді. Сонымен қатар, материалдық мүліктік салдарды: тікелей зиян (жеткіліксіздік) және тиісті нәрсені ала- алмау (пайдадан айырылып қалу) деп екіге бөліп ажыратқан.

Қауіптілік яғни зардаптың пайда болуының нақты мүмкіндігі, объективтік сыртқы ортада белгілі бір өзгерістерге жағдай жасайды. Ол зиянды салдардың жүзеге асуына алып келуі мүмкін. Қауіптілік объективтік санат болғандықтан қылмыстық салдардың бір түрі ретінде қарастырыла алады. Сонымен қатар, қауіптілік адам әрекетінің қасиеті ретінде де туындайды.

Экологиялық залал — қоршаған ортаның пайдалылығының оның ластануы салдарынан өзгеруі. Экологиялық залал қоршаған ортаның өзгеруіне байланысты қоғамның жұмсайтын қаражатының көлемімен бағаланады. Экологиялық залал мынадай шығындарды құрайды:

- қоршаған ортаны өзгертуге байланысты қоғамның қосымша шығындары;
- қоршаған ортаны қайта қалпына келтіруге жұмсалған шығындар;
- табиғи ресурстардың тапшы бөліктерінің қайтымсыз шығындалуына байланысты қоғамның болашағы үшін жұмсаған қосымша шығындары.

Қоршаған ортаға келтірілген залалды бағамдау үшін мынадай негізгі өлшемдер пайдаланылады:

- ластануды азайту шығындары;
- қоршаған ортаны қайта қалпына келтіру шығындары;
- нарықтық бағасы;
- қоршаған ортаның сапасын өзгертуге жұмсалатын қосымша шығындар;
- айналаны ластайтын заттектердің шоғырлануын азайтуға, оларды қауіпсіздендіруге жұмсалатын шығындар;
- адамдардың денсаулығын жақсартуға жұмсалатын шығындар.

6 Дәріс. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан келген зиянды өтеу.

Қоршаған ортаға келген зиянды өтеу. Қоршаған ортаға келген зиянды өтеудің түрлері және олардың ерекшеліктері.

Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау туралы заңдары Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді және «Қоршаған ортаны қорғау туралы», «Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар туралы», «Экологиялық сараптама туралы», «Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы», «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарынан, Қазақстан Республикасының Жер, Орман және Су кодекстерінен, Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар Жарлықтарынан және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі қатынастарды реттейтін басқа да заңдар мен нормативтік құқықтық актілерден тұрады. Бұл орайда «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңмен реттелмейтін бөлігінде табиғи объектілерді қорғау мен пайдалану мәселелері Қазақстан Республикасының тиісті заңдарымен және өзге де нормативтік-құқықтық актілерімен реттеледі.

«Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңы 86-бабының талаптарын негізге ала отырып, қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзу салдарынан қоршаған ортаға, адамдардың денсаулығына, ұйымдардың, азаматтардың немесе мемлекеттің мүлкіне зиян келтірген заңды және жеке тұлғалар қолданылып жүрген заңдарға сәйкес зиянды өтеуге міндетті. Сондықтан қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзуға байланысты азаматтық істерді қараған кезде соттардың зиянды зардаптардың басталғандығы туралы айғақ беретін мән-жайларды міндетті тәртіппен айқындап алғаны, сондай-ақ зиян келтірушіні, кінәнің және себептік байланыстың бар-жоқтығын анықтайтын шараларды қолданғаны жөн. Зиян келтірушіні анықтау мүмкін болмаған жағдайларда соттар табиғи ресурстардың меншік иесіне немесе қолданылып жүрген заңдарға сәйкес оны қорғау міндеті жүктелген өзге де заңды иеленушіге жауапкершілік жүктеуге тиіс (ҚР Азаматтық кодексінің (бұдан әрі мәтінде - АК) 917-бабының 1-бөлігі, ҚР Экология және биоресурстар министрлігі 1995 жылғы 21 маусымда бекіткен «Табиғат қорғау заңдарын бұза отырып қоршаған ортаға келтірілген залалдың мөлшерін анықтаудың уақытша тәртібінің» 1.12-тармағы).

Жасалған әрекет пен басталған зиянды зардаптардың арасындағы себептік байланыстарды анықтау мұндай зардаптар өзге факторлардан, оның ішінде жаратылыстық-табиғаттық факторлардан туындады ма, олар жасалған құқық бұзушылыққа қатыссыз басталған, сондай-ақ жаратылыстану-табиғаттық факторлар басталған зиянды салдардың сипаты мен көлеміне қандай дәрежеде әсер етті деген мәселені айқындауды көздейді.

Жалпы ереже бойынша кінә қоршаған ортаға келтірген зиян үшін мүліктік

жауапкершілікке тартуға қажетті негіз болып табылады, бұл орайда АҚ-ң 917-бабының 2-тармағына байланысты талапкер зиян келтірушінің кінәсін анықтау міндетінен босатылады. Сонымен бірге, соттар кейбір жағдайларда зиян келтірушінің кінәсінің бар-жоқтығына қарамастан, қоршаған ортаға келтірілген зиян үшін жауапкершілік жүктеуге жол берілетінін ескеруге тиіс.

ҚР АҚ-ң 931-бабының 1-бөлігіне, «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңы 86-бабының 2-бөлігіне байланысты қызметі қоршаған ортаға көтеріңкі қауіппен байланысты болатын заңды және жеке тұлғалар өздері келтірген зиянды кінәсінің бар-жоқтығына қарамастан өтейді. Заңды және жеке тұлғаның қызметі қоршаған ортаны қорғау үшін көтеріңкі қауіп келтіре ме деген мәселені сот «Экологиялық сараптама туралы» Заңының 1-бабында келтірілген ережелерді есепке ала отырып, әрбір нақты жағдайда дербес шешеді. Қоршаған орта үшін көтеріңкі қауіп болып табылатын қызметпен келтірілген зиян үшін жауапкершілікті жүктеген кезде соттар ҚР АҚ-ң 931-бабының 1-бөлігіне, «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңы 86-бабының 2-бөлігіне байланысты заңды және жеке тұлғалар өздері келтірген зиянды өтеу міндетінен, егер зиян жойқын күштің немесе жәбірленуші қаскөйлігі салдарынан туындаған жағдайда босатылатынын ескеруге тиіс.

Сондай-ақ бірнеше тұлғалар экологиялық құқық бұзушылық жасаған кезде келтірілген зиян үшін ортақ не үлестік жауапкершілік жүктеуге аталған тұлғалардың бірлесіп қатысуы анықталған эпизодтар бойынша ғана жол берілетінін ескеру керек. Бұл жағдайда шешімнің қорытынды бөлігінде кінәлі тұлғалардың ішінен кімге ортақ жауапкершілік, кімге үлестік жауапкершілік (оның мөлшерін анықтай отырып) жүктелетіні көрсетіледі.

Қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін мүлдітік жауапкершілік мөлшерін анықтаған кезде сот зиян келтірушінің мүлдітік жағдайын назарға алуға және зиянды өтеу мөлшерін, зиянды заңды тұлғаның не жеке тұлғаның қасақана әрекетімен келтірілген жағдайларды қоспағанда, азайтуға құқылы (ҚР АҚ-і 935-бабының 5-бөлігі).

7 Дәріс. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.

Жер құқық бұзушылықтың түсінігі және құрамы. Жер құқық бұзушылықтың түрлері. ҚР жер заңдарын экологияландыру мәселелері. Жер және экологиялық заңнаманың ара қатынасы. Жер заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түрлері. Жер ресурстарына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.

Жер – Қазақстан Республикасының егемендігі белгіленетін шектегі аумақтық кеңістік, табиғи ресурс, жалпыға ортақ өндіріс құралы және кез келген еңбек процесінің аумақтық негізі болып табылады.

Жер құқығы қатынастарына – жерге меншік құқығын және өзге де құқықтарды жүзеге асыра отырып, жер ресурстарын басқаруға, жекелеген субъектілерге жер учаскелерін бекітіп беруге байланысты жерді пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастары жатады. Жер қатынастарының объектісі мен субъектісін ажырата білу маңызды.

Жер қатынастарының объектісі – Қазақстан Республикасы аумағының шегіндегі бүкіл жер, онда орналасқанына және олардың жекелеген субъектілерге бекітіліп берілуінің құқықтық негіздеріне қарамастан жекелеген жер учаскелері, сондай-ақ жер учаскелері мен жер үлестеріне құқықтар болып табылады.

Жер құқығы қатынастарының субъектілері – жер құқығы қатынастарына қатысушылар болып табылатын және соған орай құқықтары бар әрі осы құқық қатынасында міндеттер атқаратын жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ мемлекеттер.

Қазақстан Республикасының жер қоры нысаналы мақсатына сәйкес мынадай санаттарға бөлінеді:

- 1) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер;
- 2) елді мекендердің (қалалардың, кенттер мен ауылдық елді мекендердің) жері;

3) өнеркәсіп, көлік, байланыс, қорғаныс жері және өзге де ауыл шаруашылығы мақсатына арналмаған жер;

4) ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың жері, сауықтыру мақсатындағы, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жер;

5) орман қорының жері;

6) су қорының жері;

7) босалқы жер.

Жер заңдарының принциптері:

1) Қазақстан Республикасы аумағының тұтастығы, қол сұғылмаушылығы және бөлінбейтіндігі;

2) жерді табиғи ресурс, Қазақстан Республикасы халқының өмірі мен қызметінің негізі ретінде сақтау;

3) жерді қорғау және ұтымды пайдалану;

4) экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;

5) жерді нысаналы пайдалану;

6) ауыл шаруашылығы мақсатындағы жердің басымдығы;

7) жердің жай-күйі және оған қолжетімділік туралы ақпаратпен қамтамасыз ету;

8) жерді пайдалану мен қорғау жөніндегі іс-шараларды мемлекеттік қолдау;

9) жерге залал келуін болдырмау немесе оның зардаптарын жою;

10) жерді ақылы пайдалану принциптеріне негізделеді.

Қазақстан Республикасында жер мемлекеттік меншікте болады. Жер учаскелері Кодексте белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін. Меншік құқығының мазмұны меншік иесінің өзіне тиесілі жер учаскесін иеленуге, пайдалануға және оған билік етуге құқықтарын қамтиды.

Жер учаскесіне меншік құқығының туындауы

Жер учаскесіне меншік құқығы:

1) меншік құқығын табыстау;

2) меншік құқығын беру;

3) меншік құқығының әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен (мұраға қалдыру, заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылуы) ауысуы арқылы туындайды.

Меншік құқығын табыстау, беру және оның ауысуы жер учаскесінің нысаналы мақсаты ескеріле отырып, жүзеге асырылуға тиіс.

Жер учаскесіне меншік құқығы:

1) мемлекеттік органдар актілерінің;

2) азаматтық-құқықтық мәмілелердің негізінде;

3) Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген өзге де негіздерде туындайды.

Жер учаскесіне жеке меншік құқығын немесе жер пайдалану құқығын тоқтату негіздері :

1) меншік иесі - жер учаскесін немесе жер пайдаланушы жер пайдалану құқығын иеліктен шығарып басқа тұлғаларға берген;

2) меншік иесі меншік құқығынан немесе жер пайдаланушы жер пайдалану құқығынан бас тартқан;

3) жер учаскесіне меншік құқығынан немесе жер пайдалану құқығынан Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген өзге де жағдайларда айырылған ретте тоқтатылады.

Жерді қорғаудың мақсаттары мен міндеттері.

Жерді қорғау қоршаған ортаның бір бөлігі ретінде жерді қорғауға, жерді ұтымды пайдалануға, жерді ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығы айналымынан негізсіз алып қоюды болдырмауға, сондай-ақ топырақтың құнарлылығын қалпына келтіру мен арттыруға бағытталған құқықтық, ұйымдық, экономикалық, технологиялық және басқа да іс-шаралар жүйесін қамтиды.

Жерді қорғау мақсаттары:

- 1) өндірістің экологиялық қауіпсіз технологияларын ынталандыру және орман мелиорациялық, мелиорациялық және басқа да іс-шараларды жүргізу арқылы жердің тозуы мен бүлінуін, шаруашылық қызметтің басқа да қолайсыз зардаптарын болдырмау;
- 2) тозған немесе бүлінген жерді жақсарту мен қалпына келтіруді қамтамасыз ету;
- 3) жерді оңтайлы пайдаланудың экологиялық нормативтерін тәжірибеге енгізу болып табылады.

Жерді қорғау мақсатында жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар төмендегідей шараларды жүзеге асыруға міндетті:

1) жерді құнарсызданудан және шөлейттенуден, су және жел эрозиясынан, селден, су басудан, батпақтанудан, қайталап сортаңданудан, құрғап кетуден, тапталудан, өндіріс пен тұтыну қалдықтарымен, химиялық, биологиялық, радиоактивті және басқа да зиянды заттармен ластанудан, басқа да бүліну процестерінен қорғауға;

2) ауыл шаруашылығы жерін карантиндік зиянкестер мен өсімдік ауруларын жұқтырудан, арамшөп, бұта мен шілік басып кетуден, жердің жай-күйі нашарлауының өзге де түрлерінен қорғауға;

3) бүлінген жерді жаңғыртуға, оның құнарлылығын және жердің басқа да пайдалы қасиеттерін қалпына келтіру мен оны шаруашылық айналымына уақтылы тартуға;

4) жердің бүлінуімен байланысты жұмыстар жүргізілген кезде топырақтың құнарлы қабатын сыдырып алуға, сақтауға және пайдалануға бағытталған іс-шаралар жүргізуге міндетті.

Жерді қорғауда алдын алу шараларының маңызы үлкен. Олар: Жер мониторингі болып жатқан өзгерістерді уақтылы анықтау, оларды бағалау, одан әрі дамуын болжау және кері әсері бар процестерді болдырмау мен оның зардаптарын жою жөнінде ұсыныстар әзірлеу мақсатында жүргізілетін жер қорының сапалық және мөлшерлік жай-күйін базалық (бастапқы), жедел, мерзімді байқау жүйесін білдіреді. Жер мониторингі қоршаған табиғи ортаның жай-күйі мониторингінің құрамдас бөлігі және сонымен бір мезгілде басқа да табиғи ортаға мониторинг жүргізу үшін база болып табылады.

Халықаралық ғылыми-техникалық бағдарламаларға сәйкес Қазақстан Республикасы жердің ғаламдық мониторингі бойынша жұмыстарға қатысуы мүмкін. Жерге меншік нысандарына, жердің нысаналы мақсаты мен пайдаланылу сипатына қарамастан Қазақстан Республикасының барлық жері жер мониторингінің объектісі болып табылады.

Жер мониторингінің міндеттері:

1) жердің жай-күйінің өзгерістерін уақтылы анықтау, оларды бағалау, болжам жасау және кері әсері бар процестерді болдырмау мен зардаптарын жою жөнінде ұсыныстар әзірлеу;

2) мемлекеттік жер кадастрын жүргізуді, жерге орналастыруды, жерді пайдалану мен қорғауды бақылауды және жер ресурстарын мемлекеттік басқарудың өзге де функцияларын ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады.

Халықымыз Елбасымыздың жолдауларын жыл сайын асыға күтеді. Себебі, Елбасымыздың жолдаулары ел дамуының бағыт-бағдарларын, басымдылықпен мән берілетін мәселелерін айқындап, алға жаңа міндеттер қояды және болашаққа үлкен жол сілтейді. Елбасымыз өзінің 2010 жылғы жолдаған жолдауында, жер реформасын жүзеге асыру барысында оның қоғам дамуына қатысты рөлін бағалай келе Жер табиғи байлықтармен және жылжымайтын мүлікпен қатар экономиканы көтеріп тұрған жағдайлардың бірі болып табылады деп атап кеткен болатын. Тәуелсіздік алған жылдардан бері Мемлекет басшылығының елімізді гүлдендірудегі мақсатына, осыған сәйкес Үкіметтің алдына қойған стратегиялық жоспарларына сай жүргізіліп келе жатқан жер реформасы қазіргі таңда өзінің шешуші сәтіне аяқ басты деуге болады. Елімізде жер қатынастарын жаңа заман талаптары негізінде айқындап, тұрақтандыруға бағытталған, жер байлығымызды ел байлығымызға айналдырудың маңызды мәселелерін шешуге бағытталған жер заңнамасы қалыптасты. Міне, осы тұлға біз жердің өзіне тән ерекшелігін,

маңызы мен мәртебесін қатаң есте ұстауымыз қажет. Жер – өндіріс құралы. Адамдар жерді пайдаланып жұмыс істейді. Оның үстіне ол – өндіргіш күш. Себебі, жерге бидай ұрығын ексең, ол күзде бірнеше есе көбейіп шығады. Осындай үлкен ерекшеліктеріне байланысты адамдардың жермен қарым-қатынасы бірнеше заңдылықтар бойынша реттеледі. Жерді сақтау, қорғау және ұтымды пайдалану мәселесін көбінесе Жер кодексі қозғайды. Бұл жұмыс Жер ресурстарын басқару агенттігі құзырына, мемлекеттік стратегияға сай оның міндеттерін анықтап, оның орындалуын қамтамасыз етеді. Ал, бұл міндеттер мен іс-шаралардың орындалуын жер заңдарының шеңберінде және белгіленген құзыреті жер ресурстарын басқаратын орталық қамтамасыз етеді. Өмірдің серпінді дамуына ауылшаруашылығының үлесі мол, еншісі қомақты. Ал, жер ресурстары осы саланың өндіріс құралы болып табылады. Статистика бойынша халқымыздың 45 пайыздан астамы ауылдық жерлерде тұрады екен. Олар жер байлығын пайдаланып, ауылшаруашылық өндірісінің дамуына, халқымыздың ұлттық қадір-қасиетінің сақталуына үлес қосып отыр. Елбасымыз ұстанған сара саясаттың арқасында ауылдық жердің ажары кіріп, шаруа адамның тұрмысы түзеле бастағаны шындық. Елбасы айтқандай, қай салада да әркім елдікті түсініп өмір сүрсе, ертеңіміз бұданда жарқын болатынына сенімім мол. Жолдаудағы жоба-жоспарлар, ой-түйіндер түсінген адамға осыны аңғартады. Болашаққа серпін беретін Жолдауда көрсетілген аса маңызды мәселелердің бірі, ол жер ресурстарын, оның ішінде ауылшаруашылық мақсатындағы жерлерді ұтымды, әрі нысанды пайдалану, оны бақылау және қорғау болып табылады. Осы мәселелер бойынша Елбасы Қауіпсіздік Кеңесінің отырысында Жер ресурстарын басқару агенттігіне бірқатар міндеттер жүктеген болатын. Мұндағы негізгі проблема – ол жер ресурстарының әлеуетін тиімді, ұтымды пайдалану және қорғау.

Бүгінгі таңда нарықтық қатынастардың дамуы, жер пайдалану құқығының артуы, экологиялық жағдайдың шиеленісуі, жерді пайдалануда және жерді қорғау саласындағы заңдарды және басқару органдарының қызметтерін реформалауды талап етуде. 2002 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы елдің 2010 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық жүйесі дамуының негізгі бағыттарын айқындады. Өткен жылдары мемлекеттік және қоғамдық институттардың қарыштап дамуына ықпал ететін, Қазақстанның орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ететін бір қатар аса маңызды заңнамалық актілер қабылданды. Тұжырымдаманы іске асырудың басты қорытындылары ұлттық заңнаманың негізгі салаларының (конституциялық, әкімшілік, азаматтық, банктік, салық, қаржы, кеден, экологиялық, қылмыстық заңнама) айтарлықтай жаңаруы болды. Жаңа кодификациялық актілер: 2003 жылы – Орман, Жер, Кеден, Су кодекстері; 2007 жылы – Еңбек, Экологиялық кодекстер; 2010 жылы – Бюджет, Салық кодекстері әзірлеп, қабылданды. Бірқатар өңірлерде экологиялық қиын жағдай орын алған біздің ел үшін ең өзекті мәселе табиғат қорғау заңнамасын, оның ішінде халықаралық міндеттемелер мен дамыту болып табылады.

Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану (жерді ұтымды пайдалану) қызметінің тиімділігін арттыру мақсатында табиғи ресурстарды пайдалану және оларды қорғауды құқықтық реттеу тетіктерінің нақты аражігін ажырату керек. Күннен-күнге жер дауларының көптен кездесуіне байланысты жерді пайдалану мен қорғау саласындағы заңдарды реформалау барысы әлі де жалғасын табуда. Қазақстан Республикасында жер пайдалану құқығын зерттеуге арналған еңбектер аз десек қателеспейміз және олар негізінен жерді ұтымды пайдалануды құқықтық түрде реттеудің жалпы мәселелерін қарастырады. Дегенменде Қазақстандық ғалымдардың құнды ғылыми еңбектері бар. Олардың ішінен Ә.Е.Еренов, Ә.С.Стамқұлов, С.Б.Байсалов, К.А.Шайбеков, Н.Б.Мухитдинов, Ә.Е.Бектұрғанов, Д.Л.Байдельдинов, Л.К.Еркінбаева, Ж.Х.Қосанов, А.Х.Хаджиев, С.Т.Культелеев, Б.Ж.Абдіраимов, Е.Ш.Дүсіпов, Ә.Ерәли, Н.Батырбаев, Б.Бегалиев, С.Мұстафаев және т.б. бөліп айтуға болады. Жерді пайдалану құқығын төмендегідей ресейлік ғалымдар зерттеген Иконицкая И.А.,

Краснов Н.И., Ерофеев Б.В., Фомина Л.П., Карамышева О.В., Топорнин Б.Н., Сыроедов Н.А., Быстров К.Е., Боголюбов С.А., Волков Г.А., Крассов О.И., Камышанскийлер және т.б. айтуға болады.

Қазіргі кезеңдегі нарықтық қатынастардың даму жағдайындағы жер ұтымды түрде пайдалану құқығының құқықтық реттелу тәжірибесін талдап, қорыту, заңдарымыздағы кемшіліктерді, жетіспеушіліктерді көрсете отырып, теориялық қорытындыларды негіздеу және жер пайдалану құқықтарын реттеуді қамтитын жер заңдарын жетілдіруге бағытталған тәжірибелік ұсыныстар жасау қажет.

8 Дәріс. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.

Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзушылықтың түсінігі мен түрлері. ҚР жер қойнауы заңдарының экологияландыру мәселелері. Экологиялық және жер қойнауы заңдарының ара қатынасы. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түрлері. Жер қойнауы және оны пайдалану туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.

Жер қойнауы адамзат қоғамының өмірінде ерекше орынға ие. Егер жер қойнауынан өндірілетін пайдалы қазбалар болмағанда, құрылыстың, барлық инфрокұрылым түрлерінің, қайта өңдеу кәсіпорындарының т.с.с. даму қарқыны болмас еді. Минералдық шикізатты өндіру көлемінің көбеюі қазіргі таңдағы, керекті қажеттіліктерді алудың ең басты көзі, онымен қоса елді экологиялық тоқыраудан құтқаратын валюталық қажеттіліктер де болып табылады. Сондықтан, қазіргі таңдағы еліміздегі орын алып отырған барлық қоғамдық қатынастардың одан әрі дамуы мен жетілуі, басым шекте жер қойнауын қалай қолданатынымызға тәуелді.

Қазақстан Республикасы әлемдегі мұнай, газ, көмір, қымбат-бағалы тастар қоры жағынан бірінші орынға ие. Барланған кен орындарында Менделеев кестесінің 70-тен астам элементі анықталған, оның 60-қа жуығы мемлекеттік баланс қорына алынған. ҚР-ның таукен өндірісі саласы пайдалы қазбалардың барланған қоры жағынан жоғары дәрежедегі сипатқа ие: алюминий бойынша 30 жылға дейін, полиметаллдар бойынша 80 жылға дейін, көмір бойынша 300 жылға дейін. Кейбір деректер бойынша, жалпы барланған пайдалы қазбалар қорының көлемі шамамен он триллион АҚШ долларына тең бағаланады екен. Оны дұрыс және тиімді пайдалану – мемлекеттің маңызды міндеті.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жер қойнауы мен оның құрамындағы пайдалы қазбалар мемлекет меншігінде болады.

Жер қойнауы – топырақ қабатынан төмен орналасқан не пайдалы қазбалары жер бетіне шығып жатқан, ал топырақ қабаты жоқ болса – жер бетінен және теңіздердің, көлдердің, өзендердің және басқа да су айдындарының түбінен төмен орналасқан, ғылыми–техникалық прогресті ескере отырып, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізуге болатын тереңдікке дейін созылып жатқан жер қыртысының бөлігі;

Жер қойнауына мемлекеттік меншік Қазақстан Республикасының мемлекеттік егемендігін құрайтын негіздердің бірі болып табылады. Мемлекет Заңда көзделген негіздерде, жағдайлар мен шектерде жер қойнауына қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Заңда және келісімшартта өзгеше көзделмеген болса, минералдық шикізат жер қойнауын пайдаланушыға меншік құқығында (Қазақстан Республикасының мемлекеттік кәсіпорнына – шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында) тиесілі болады.

Қазақстанның жер қойнауын және жер қойнауын пайдалану мен қорғау құқығының тарихы мен негізгі кезеңдерін елдің дамуына сәйкес үш кезеңге бөліп қарастыруға болады:

- Қазақстанның Ресей империясының қол астындағы кезең (XVIII ғ. 30-жылдары мен 25 қазан 1917 жыл.);
- Кеңес Одағы тұсындағы кезең (қазан 1917 жыл - желтоқсан 1991 жыл);

• КСРО-ның ыдырауынан кейінгі (Қазақстанның жаңа тарихы кезеңі) кезең (25-қазан 1990 жылдан бастап).

Жер қойнауын пайдалану мен қорғау саласындағы қатынастардың дамуы мен жетілуіне маңызды серпін қосқан 1996 жылы 27 қаңтарда қабылданған «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» ҚР-ның Президенті Жарлығы болды.

Бұл жарлық жер қойнауы мен жер қойнауын пайдалануға байланысты бір қатар өзара байланыстылыққа жауап беруге тырысты:

- 1) жер қойнауын меншік құқығы объектісі ретінде тану туралы;
- 2) жер қойнауын пайдалану саласындағы атқарушы органдардың өкілеттігі туралы;
- 3) жер қойнауын пайдалану құқығына және барлау мен өндіруге лицензия беру туралы;
- 4) барлау мен өндіруге келісімшарттар жасау туралы;
- 5) жер қойнауын және қоршаған табиғи ортаны қорғау туралы.

Айта кететіні, жер қойнауының алдыңғы заңнамалық жүйесіне, адам мен азаматтың мүддесі жер қойнауын игеруге рұқсат беретін мемлекет пен оның органдары мүддесіне бағыну қағидасы тән болатын. Осыған сай экологиялық-экономикалық жүйеде жер қойнауын игеру мен пайдалы қазбаларды өндіру бірінші кезекте, ал оларды қорғау екінші кезектегі элемент болды. Бұл Жер қойнауы туралы заңнаманың адамдардың мемлекет пен оның органдары арасындағы қарым-қатынастағы құқықтарына басымдық беруінің арқасында Жарлықта мынадай норманың пайда болуына әкеп соқты, яғни «жер қойнауын қорғаудың маңыздылығының бастыларының бірі ол халықтың өмірі мен денсаулығын қорғау» делінген норма. Осыған сай лицензия беруші орган лицензиат өзінің қызметін жүзеге асыру барысында жүйелі түрде немесе қатаң түрде заңнаманың жер қойнауын және қоршаған табиғи ортаны қорғау, жұмыстарды қауіпсіз жүргізу бөлігіндегі нормаларды бұзса лицензияның әрекетін алты айға дейінгі мерзімге тоқтатуға құқылы. Жарлық барлық күрделі мәселелерді жаңаша шешіп отырды.

Жауапкершілікті оның салалық белгілеріне қарай әдеттегінен бөліп қарастыратын болсақ мыналарды атауға болады:

- 1) қылмыстық-құқықтық;
- 2) әкімшілік-құқықтық;
- 3) тәртіптік;
- 4) азаматтық-құқықтық;
- 5) материалдық жауапкершілік.

Қылмыстық жауапкершіліктің, процессуалдық нысаны жағынан айрықша сипаты болып, оны қолданудың тәртіптерінің тиянықты, детальды тәртіптелген жағдайларда болуы. Бұл оның қылмыстық құқықтың қуғын-сүргіндік табиғатымен, қылмыстық жауапкершілікті қолданатын азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектеумен түсіндіріледі. Жауапкершілік туралы мәселе мемлекеттің арнайы органдарымен – соттарымен және тек алқалы тәртіпте ғана жүзеге асады.

Қазіргі кезде, ҚР өзінің тәуелсіздігінің 20 жылдық шегінде, шетелдік инвесторлардың тарабынан орын алған құқық бұзушылықтарға қарсы айтарлықтай жазалау шараларын қолданылып жатыр. Оның айғағы ретінде www.zakon.kz сайтында хабарланғандай, құзырлы органдар тарабынан 70 жуық жер қойнауын пайдаланушы кәсіпорындарының жұмысын тоқтату, яғни лицензиясынан айыру туралы сот шешім шығарған. Бұл еліміздің қылмыстық заңнамасының басым күшке ие екенін ұғындырады.

Әкімшілік жауапкершілікке тән шаралар болып, жер қойнауына мемлекеттік меншік құқығын бұзу (ӘҚБтК 122-бап), кен орны учаскелерін іріктеп өңдеу (ӘҚБтК 123-бап), келісім-шарт жасаспай жер қойнауын геологиялық зерттеу жөніндегі жұмыстарды жүргізу (ӘҚБтК 259-бап), жер қойнауын пайдалану бойынша операциялар жүргізу ережелерін бұзу (ӘҚБтК 275-бап) т.б. ӘҚБтК-те 18 ден аса (260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274-баптар т.б.) бап бар, бұлардың негізгі көпшілігі айыппұл салу

жазасымен көрініс табады. Әкімшілік жазалау шаралары нақты орын алған құқыққа қайшы әрекеттер үшін тағайындалады.

Азаматтық құқықтық жауапкершілік құқықтық жауапкершіліктердің бір түрі болып келеді. Құқықтық жауапкершілік болып мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы немесе оның жеке, ұйымдық не мүліктік сипаттағы құқық бұзған тұлғаны жазалау мүмкіндігі болып табылады.

Құқықтық жауапкершіліктің дербес түрлері болып табылатын тәртіптік және материалдық жауапкершіліктер. Заң әдебиеттерінде бір қатар авторларды қынжылтатын тәртіптік жауапкершілікті дербестікке ие құқықтық жауапкершіліктің түрі деп қарастырады. Одан да даулы мәселе ретінде құқықтық табиғаты жағынан материалдық жауапкершілік танылады. Сондықтан бұл мәселе қарама-қайшы көзқарасты тудырады.

Осы жерде біз жер қойнауын тиімді әрі кешенді пайдалануға мемлекеттің жер қойнауын пайдаланушыға қатысты өзіндік бір әсер ету ерекшелігіне кезігіміз. Оларды дұрыс қолдану, тек жер қойнауын пайдалану тәртібін бұзған тұлғаға ғана емес, сонымен қатар жер қойнауын қорғау мәселесінде де ұтымды шаралар қолдануға болады. Жер қойнауын пайдалану құқығын шектеу, уақытша тоқтату не тыйым салу жер қойнауын тиімді әрі кешенді пайдаланудың тәсілін қамтамасыз етуші ретінде жай ғана әкімшілік жауапкершіліктің түрі ретінде қарастыруға болмайды. Олар бір қатар ерекшеліктерге ие.

Әкімшілік жауапкершілік, әдіттегінше, таукен өнеркәсібінің, геологиялық ұйымдардың лауазымды тұлғаларна қатысты қолданылады. Жер қойнауын пайдалануды шектеу, уақытша тоқтату не тыйым салу жауапкершілігінің субъектісі ретінде жер қойнауын пайдаланушылардың өздері табылады.

Қорыта келе, жер қойнауын пайдалану мен қорғау саласындағы құқықтық жауапкершіліктің түрлерін жіктеп, олардың тәжірбиеде қолданылуының көріністерін баяндай келе ҚР-дан жер қойнауын қорғау саласындағы құқық бұзушыларға құқықтық жауапкершілікті жүктеу арқылы және оны тиімді пайдалануды жүзеге асыру арқылы жер қойнауын қорғауды қамтамасыз етеміз. Құқықтық жауапкершікті жүзеге асыру арқылы қоғамдағы жер қойнауын пайдаланушылардың жер қойнауын тиімді әрі кешенді пайдалануын міндеттеуді қамтамасыз ете аламыз.

Мемлекеттің жер қойнауын пайдалану саласындағы артықшылықты және басым құқықтары бар. Қазақстан Республикасының, көліктік шығыстар мен өткізу шығындары шегеріле отырып, жер қойнауын пайдаланушы тиісті пайдалы қазбаларға қатысты мәмілелер жасасу кезінде қолданатын, мәмілені жасасу күніне қалыптасқан бағадан аспайтын бағалар бойынша жер қойнауын пайдаланушының пайдалы қазбаларын сатып алуға басқа тұлғалар алдында артықшылықты құқығы бар.

Жер қойнауын пайдаланушы мәмілелер жасасу кезінде қолданатын пайдалы қазбалар бағалары туралы ақпарат болмаған жағдайда, әлемдік нарықта мемлекеттің пайдалы қазбаларды сатып алуы жөніндегі мәмілені жасасу күніне қалыптасқан бағалардан аспайтын бағалар қолданылады.

Сатып алынатын пайдалы қазбалардың шекті көлемі және төлем түрі келісімшартпен айқындалады.

Қазақстан Республикасының пайдалы қазбаларды сатып алуға артықшылықты құқығын іске асыру тәртібін Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайды.

Жер қойнауын пайдалануды шектеу және тыйым салу 3 жағдайда болуы мүмкін:

1. Ұлттық қауіпсіздікті
2. Халықтың қауіпсіздігін
3. Қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету мақсатында. Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша.

9 Дәріс. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.

Су құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Су заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түрлері. Су объектілерін пайдалану кезінде

экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Су заңдарын бұзғаны үшін келген зиянды өтеу.

Қазақстан Республикасының Су заңнамасы ҚР Конституциясына негізделеді және 2003 жылы 9 шілдеде қабылданған ҚР Су Кодесінен және өзге де нормативтік құқықтық актілерден тұрады. Су Кодексінде көзделген нормалардан өзге ережелер Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық шарттарда көзделсе, халықаралық шарт ережелері қолданылады. Суды пайдалану және қорғау жөніндегі экологиялық талаптарға байланысты қатынастар ҚР Экологиялық кодексмен реттеледі. ҚР Су Кодексінің 1-бабына сәйкес барлық су объектілерінде орналасқан су ресурстары сулар болып табылады. Қоршаған ортаны және халықтың тұрмыс тіршілігін жақсарту үшін су қорын қорғау және суды экономикалық ұтымды пайдалану, сонымен қатар экологиялық қауіпсіздікке қол жеткізу ҚР Су заңнамасының негізгі мақсаттары болып табылады. Сулар - су объектілерінде жинақталған барлық сулардың жиынтығы.

Қазақстан Республикасы су заңдарының міндеттері:

- 1) су қорын пайдалану және қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты жүргізу;
- 2) су қатынастарын реттеу;
- 3) тұрақты су пайдалануды және су қорын қорғауды қолдау мен дамытудың құқықтық негіздерін қамтамасыз ету;
- 4) су қорын пайдаланудың және қорғаудың негізгі принциптері мен бағыттарын айқындау;
- 5) су ресурстарын зерттеу, барлау және осы ресурстар мен су шаруашылығы құрылыстарын ұтымды және кешенді пайдалану саласындағы қатынастарды басқару.

Қазақстан Республикасының су қоры Қазақстан Республикасының аумағы шегіндегі мемлекеттік су кадастрына енгізілген немесе енгізілуге тиіс барлық су объектілерінің жиынтығын қамтиды.

Қазақстан Республикасының су қоры айрықша мемлекеттік меншікте болады. Су айдындары (өзендер және соларға теңестірілген каналдар, көлдер, су қоймалары, ішкі сулар, аумақтық сулар), мұздықтар, батпақтар, мемлекетаралық және республикалық маңызы бар су шаруашылығы құрылыстары алып жатқан су қорының жерлері, сондай-ақ осы құрылыстардың су қорғау белдеулеріне және ауыз сумен жабдықтаудың су тарту жүйелерінің санитарлық қорғау аймақтарына бөлінген жерлер мемлекет меншігінде болады.

Су объектілері:

- 1) жер үсті су объектілері;
- 2) жер асты су объектілері;
- 3) Қазақстан Республикасының теңіз сулары;
- 4) трансшекаралық сулар болып бөлінеді.

Пайдалану түрлеріне қарай су объектілері:

- 1) ортақ пайдаланудағы су объектілері;
- 2) бірлесіп пайдаланудағы су объектілері;
- 3) оқшау пайдаланудағы су объектілері;
- 4) ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың су объектілері;
- 5) ерекше мемлекеттік маңызы бар су объектілері болып бөлінеді.

Жер үсті су объектілері:

- 1) су айдындары - өзендер және соларға теңестірілген каналдар, көлдер, су қоймалары, тоғандар және басқа ішкі су айдындары, аумақтық сулар;
- 2) мұздықтар, батпақтар болып бөлінеді.

Жер асты су объектілеріне мыналар жатады:

- 1) су тұтқыш аймақтар, тау-кен жыныстарының жиектері мен кешендері;
- 2) жер асты суларының бассейні;
- 3) жер асты сулары орындары мен учаскелері;
- 4) жер асты суларының құрлықта немесе су астынан табиғи шығуы;

5) жер қойнауының суландырылған учаскелері.

Қазақстан Республикасының теңіз суларына, егер Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы шегіндегі Каспий және Арал теңіздерінің сулары жатады.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын белгілейтін және (немесе) қиып өтетін жер үсті және жер асты сулары трансшекаралық сулар болып табылады.

Егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше көзделмесе, барлық су объектілері ортақ пайдаланудағы объектілер болып табылады.

Жеке немесе заңды тұлғаларға толық немесе ішінара бірлесіп пайдалануға берілген су объектілері бірлесіп пайдаланудағы су объектілері болып табылады.

Жеке немесе заңды тұлғаларға толық немесе ішінара оқшау пайдалануға берілген су объектілері оқшау пайдаланудағы су объектілері болып табылады.

Жеке және заңды тұлғаларға су объектілері:

1) қысқа мерзімді пайдалану;

2) ұзақ мерзімді пайдалану құқығымен табысталады.

Қысқа мерзімді пайдалану құқығы бес жылға дейінгі мерзімге, ұзақ мерзімді пайдалану құқығы бес жылдан қырық тоғыз жылға дейінгі мерзімге табысталады.

Суларды қорғау мен ұтымды пайдалану саласындағы ұйымдастырушылық құқықтық құралдарға мыналар жатады:

- Су объектілерін ұтымды пайдалануды жоспарлау
- Суларға әсер етудің шекті мөлшерлерін нормалау
- Су объектілерінің мемлекеттік мониторингі
- Мемлекеттік су есебі
- Су объектілерін қорғау мен пайдалануға мемлекеттік бақылау

Су қорын пайдалану мен қорғау саласындағы нормалау. Су қорын пайдалану мен қорғау саласындағы нормативтік-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық және метрологиялық қамтамасыз етудің бірыңғай жүйесі судың сандық және сапалық көрсеткіштеріне, олардың көрсеткіштерін дәл өлшеу нормаларына қойылатын талаптарды регламенттеу мақсатында белгіленеді әрі өндірістік және өзге қызметтің су объектілеріне ықпал ету шегін реттейді.

Су объектілеріне жол берілетін шекті зиянды әсерлер нормативтері. Жер үсті және жер асты суларын экологиялық және санитарлық-эпидемиологиялық талаптарға сай жағдайда ұстау Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау саласындағы орталық атқарушы органымен, жер қойнауын пайдалану мен қорғау жөніндегі уәкілетті органмен, халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы саласындағы уәкілетті органмен және өнеркәсіп қауіпсіздігі саласындағы уәкілетті мемлекеттік органмен келісім бойынша су қорын пайдалану және қорғау саласындағы уәкілетті орган белгілеген су объектілеріне жол берілетін шекті зиянды әсерлер нормативтерінің сақталуымен қамтамасыз етіледі.

Су объектілерін қорғау және олардың ластануының алдын алу шаралары. Су объектілерінің сапасын төмендететін және оларды пайдалануын шектейтін зиянды заттардың су объектілеріне түсуі судың ластану болып табылады.

Су объектілерін қорғау :

- экологиялық жүйенің тұрақтылығын бұзудың;
- тұрғын халықтың өмірімен денсаулығына зиян келтірудің;
- балықтармен өзге де су жануарларының азаюының;
- сумен қамтамасыз ету талаптарының бұзылуының
- су объектілерін пайдалану және тазарту мүмкіндіктерінің төмендеуінің;
- су объектілерінің гидрологиялық және гидрогеологиялық режимін бұзудың;
- су объектілерінің физикалық, химиялық және биологиялық құрамын бұзудың алдын алу арқылы жүзеге асырылады.

Су объектілерін қорғау тәсілдері:

- барлық су пайдаланушыларға ортақ су объектілерін қорғау талаптарын белгілеу;
- шаруашылық қызметтің ерекше түрлеріне арнайы талаптар белгілеу;
- техникалық,экалогиялық, эпидемиологиялық қауіпсіз технологияларын қолдану іс шараларын қабылдау;
- су объектілерін пайдалану және қорғауға мемлекеттік бақылау жүргізу;
- су объектілерін қорғау жөніндегі талаптарды бұзушылық үшін жауапкершілік белгілеу.

Су объектілерін ластанудан қорғау мақсатта:

- су объектілерінде улы химиялық тыңайтқыштарды қолдануға;
- су объектілерінде радиактивті қалдықтарды тастауға немесе сақтауға;
- тиісті тазалау нормативтеріне сәйкес келмейтін немесе тазартылмаған өндірістік тұтыну қалдықтарын су объектілеріне тастауға;
- су объектілерінде ядролық және өзгеде жарылыс құралдарымен жұмыс жүргізуге;
- қоршаған ортамен халықтың денсаулығына қауіп төндіретін технологияларды қолдануға тыйым салынады.(ҚР СК 113-бап)

10 Дәріс. Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылық.

Орман заңдарын бұзғаны үшін құқықтық жауаптылықтың түсінігі, құрамы және түрлері. ҚР орман қоры заңдарының экологияландыру мәселелері. Экологиялық және орман қоры заңдарының ара қатынасы. Орман қорына келтірілген зиянды өтеудің теориялық мәселелері.

Орман – жер бетіндегі табиғи қорлардың, оның ішінде өсімдіктер жамылғысының басты бір типі. Құрамында бір-біріне жақын өскен ағаштың бір немесе бірнеше түрлері бар табиғи кешен. Құрамы мен өсуіне қарай мәңгі жасыл, қылқанды, ақшыл қылқанды, күңгірт қылқанды, жапырақты, ұсақ жапырақты, жалпақ жапырақты, тропиктік, муссондық, мангрлық және т.б. ормандар деп бөледі. Орманның құрылымы ортаның физикалық-географиялық жағдайларына, өсімдіктердің түрлік құрамы мен биологиялық ерекшеліктеріне байланысты болады. Ол топырақ түзілуіне, климатқа, ылғал айналу процесіне және т.б. әсері көп, тропосферамен өзара белсенді әрекетте болады да, оттегі мен көміртектің алмасу деңгейін анықтайды (ең ірі орманды аймақтар атмосферадағы оттектің шамамен 50%-ын «өңдейді»). Құрлықтың 27%-ынан астамын алып жатқан орман — географиялық ландшафт элементі. Орманда ағаш, бұта, шөптесін өсімдіктер, мүк, қына, т.б. өседі.

Орман әртүрлі сауықтыру қорғау және өндірістік-эксплуатациялық функцияларды атқарады:

- а) жер атмосферасын оттегімен қаматасыз ете отырып,тірі организмдердің өмір сүруіне қажетті ауа бассейнін тазалайды;
- б) өсімдіктер құстар жануарлар дүниесі мен адамдардың өсіп өнуіне қажетті микроклиматты қалыптастырады;
- в) су қорғау функциясын атқарады;
- г) халықты ағаш өнімдерімен қамтамасыз етіп,үлкен эканомикалық қызмет атқарады.

ҚР Орман заңдары ҚР Конституциясына негізделіп, 2003 жыл 9-шілдеде қабылданған Орман Кодексінен және ҚР өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады. Орман кодексі орман қорын пайдалану, иелену, билік етуге байланысты қатынастарды реттейді, сонымен қатар, орман қорының экологиялық және ресурстық дамуының, қорғалуының құқықтық негіздерін белгілейді.

ҚР Орман заңнамасы келесідей принциптерге негізделеді:

- климат реттеушілік,су қорғаушылық және санитарлық гигиеналық функцияларына орай орманның жалпымемлекеттік маңыздылығын мойындау;
- орман қорын тұрақты дамыту;
- орманның биоәртүрлілігін сақтау;
- орман қорын әртүрлі мақсатта пайдалану;
- орман қорын ұтымды және үздіксіз пайдалану;

- орман қорын қорғау және пайдалану аясындағы мемлекеттік реттеумен бақылау;
- ҚР Орман заңнамасын бұзудан келген залалдарды өтеу мүмкінділігі;
- орман ресурстарын пайдаланудың ақылылығы;
- орман қорының жай-күйі туралы ақпараттарға қол жетімділік;
- орман қорын қорғауға тұрғын халықтың және қоғамдық бірлестіктердің қатысуы.

Орман қорын күзету, қорғау, пайдалану, ормандарды молықтыру мен орман өсіру саласындағы заң бұзушылықтар:

- 1) орман қорындағы орман орналастыру мен орман шаруашылығы белгілерін жою немесе бүлдіру;
- 2) мемлекеттік орман қоры учаскелерін сатып алу-сату, сыйға тарту, кепілге беру, өз бетінше иелену мен айырбастау, сондай-ақ орманға мемлекеттік меншік құқығын бұзатын орман пайдалануды жүзеге асыру құқығын өз бетімен басқа біреуге беру;
- 3) мемлекеттік орман қоры учаскелерін тиісті рұқсатсыз тегістеу, құрылыстар салу, сүректер өңдеу, қоймалар салу және басқа да мақсаттар үшін заңсыз пайдалану;
- 4) ағаштар мен бұталарды зақымдау, орманды, оның ішінде өрттен зақымданған орманды заңсыз кесу, орман ағаштарын, орман питомниктері мен плантацияларындағы егілген не отырғызылған көшеттерді, сондай-ақ ормандарды молықтыру мен орман өсіруге арналған алаңдарда өзі өсіп шыққан шыбықтарды, өскіндер мен қолдан отырғызылған екпелерді жою немесе зақымдау;
- 5) ормандарды, сол сияқты орман қорына кірмейтін екпелерді отқа немесе өзге де аса қауіпті көздерге абай болмау салдарынан жою немесе зақымдау;
- 6) орман қорын, сол сияқты орман қорына кірмейтін екпелерді қасақана жағып жіберу, өзге де жалпы қауіпті тәсілмен не зиянды заттармен, қалдықтармен, шығарындылармен немесе төгінділермен ластау салдарынан жою немесе зақымдау;
- 7) ормандарда өрт қауіпсіздігі талаптарын және санитарлық ережелерді бұзу;
- 8) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаш қорын пайдаланудың, сүрек, қосалқы сүрек ресурстарын, ағаш шырындарын дайындау мен тасып әкетудің Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртібін бұзу;
- 9) орман қорының уақытша алынған учаскелерін қайтару мерзімдерін бұзу немесе оларды нысаналы мақсатқа қарай пайдалану үшін жарамды күйге келтіру жөніндегі міндеттемелерді орындамау;
- 10) орман қоры жерлеріндегі шабындықтар мен жайылымдық алқаптарды бүлдіру;
- 11) ормандар мен орман қоры жерлерінде өз бетінше шөп шабу мен мал жаю;
- 12) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде тыйым салынған немесе орман билетімен ғана жол берілетін дәрілік өсімдіктер мен техникалық шикізатты өз бетімен жинау;
- 13) мемлекеттік орман қорының ағашы кесілген және ормандарды молықтыру мен орман өсіруге арналған басқа да алқаптарында ормандарды молықтырудың тәртібі мен мерзімдерін бұзу;
- 14) орман үшін пайдалы фаунаны жою;
- 15) ормандарды қурап қалуға немесе ауруға ұшырататын не оларды ластайтын ақаба сулармен, химиялық заттармен, өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтармен және төгінділер мен орманды бүлдіру;
- 16) орман қоры жерлеріндегі орман құрғататын жыраларды, кәріз жүйелері мен жолдарды жою немесе бүлдіру;
- 17) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман пайдалануды рұқсаттама құжаттарында көзделген мақсаттарға немесе талаптарға сай келмейтін әрекеттермен жүзеге асыру;
- 18) ормандардың жай-күйі мен оларды молықтыруға зиянын тигізуге әкеп соқтыратын объектілер салу мен оларды пайдалануға беру;
- 19) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаш аймағын бөліп беру мен мөлшерлеудің Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен тәртібін бұзу;
- 20) мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүректерді есепті кеспеағаштардан артық мөлшерде дайындау болып табылады.

ҚР Орман Кодексінің 114-бабы Қазақстан Республикасының орман заңнамасын бұзғаны үшін жауаптылық белгілейді: «Қазақстан Республикасының орман заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады» делінген.

11 Дәріс. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.

Жануарлар дүниесін қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Аң аулау және аң аулау шаруашылығын жүргізу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Балық аулау мен балық шаруашылығын ұйымдастыру және жүргізу кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Жануарлар дүниесіне келтірілген зиянды өтеу.

Жануарлар дүниесінің жай-күйіне, мекендейтін ортасына, көбею жағдайларына және жануарлардың өріс аудару жолдарына әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін болатын қызмет жануарлар дүниесінің, олар мекендейтін ортаның сақталуы мен өсімін молайтуды және келтірілетін және келтірілген, оның ішінде болмай қоймайтын зиянды өтеуді қамтамасыз етудің талаптары, оның ішінде экологиялық талаптар сақтала отырып жүзеге асырылуға тиіс.

Жануарлар дүниесі қоршаған ортаның құраушы бөлігі және экологиялық жүйе шынжырының бөлінбес тізбегі болып табылады. Ол қарапайым қауымдастықтардың жұмыс істеуіне, топырақтың құрылымы мен табиғи өнімділігіне, өсімдік жамылғысының, судың биологиялық құрамының қалыптасуына және жалпы қоршаған ортаның сапасына белсенді әсер ететін, табиғат энергиясы мен заттар алмасу процесінің қажетті құрамдасы болып табылады.

Жануарлар түрлерін санаттарға жатқызу және оларды бір санаттан екіншісіне ауыстыру жануарлар дүниесінің түрлік алуандылығын сақтау, өсімін молайту және тұрақты пайдалану мақсатында жүргізіледі.

Жануарлар дүниесі мақсатты пайдалану жағынан мынадай санаттарға бөлінеді:

- 1) жануарлардың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлері;
- 2) жануарлардың аң аулау объектілері болып табылатын түрлері;
- 3) жануарлардың балық аулау объектілері болып табылатын түрлері;
- 4) жануарлардың өзге де шаруашылық мақсаттарда (аң аулау мен балық аулаудан басқа) пайдаланылатын түрлері;

- 5) жануарлардың шаруашылық мақсаттарда пайдаланылмайтын, бірақ экологиялық, мәдени және өзге де құндылығы бар түрлері;

- 6) жануарлардың халықтың денсаулығын сақтау, ауыл шаруашылығы және басқа да үй жануарларын аурудан алдын ала қорғау, қоршаған ортаға зиян келтірілуін болдырмау, ауыл шаруашылығы қызметіне айтарлықтай зиян келтіру қаупінің алдын алу мақсатында саны реттелуге тиіс түрлері.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 5 қаңтардағы қаулысымен Қазақстан Республикасында жануарлар дүниесіне мемлекеттік есептеу, кадастр және мониторинг жүргізу жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалануды мемлекеттік басқару үшін, сондай-ақ жануарлардың биологиялық әралуандылығы мен тіршілік ету ортасын сақтап қалу мақсатында жүргізіледі.

ҚР Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану жөніндегі Заңының 1 бабында жануарлар дүниесі және қорғалуы, өсімінің молайтылуы және пайдаланылуы Заңмен реттелетін жануарлардың заңдық ұғымы беріледі.

Жануарлар дүниесін пайдалану жалпы және арнайы пайдалану тәртібімен жүзеге асырылады. Жануарлар дүниесін арнайы пайдалану түріне-жануарлар дүниесі объектілері мен олардың тіршілігінің өнімдерін тіршілік ету ортасынан алып пайдалану жатады.

Жануарлар дүниесін жалпы пайдалануға - жануарлар дүниесі объектілері мен олардың пайдалы қасиеттерін табиғи ортадан алып қоймай пайдалану жатады.

Жануарлар дүниесін пайдалану ешқандай рұқсатсыз, тегін жүзеге асырылады.

Жануарлар дүниесін жалпы пайдалануға мерзімі белгіленбейді.

Жануарлар дүниесін арнайы пайдалану Қазақстан Республикасының салықтық заңнамаларына сәйкес ақылы негізде жүргізіледі.

Жануарлар дүниесін пайдалану үшін төлем табиғи еркін жағдайда тіршілік ететін жануарларды табиғи ортадан алғаны үшін төленеді.

Төлемшілер жеке және заңды тұлғалар, яғни жануарлар дүниесін пайдаланушылар болып табылады.

Төлем ставкасын Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді.

Төлем мөлшері жануарлар санына және ставкілерге байланысты анықталады.

Жануарлар дүниесін пайдаланудың негізгі түрлерінің бірі аң аулау болып табылады.

Аңшылық мынадай түрлерге бөлінеді: өндірістік аң аулау және әуесқойлық аң аулау. Аңшылық уәкілетті орган немесе оның аумақтық органы беретін тиісті рұқсаттама негізінде жүзеге асырылады. Өндірістік аңшылыққа аңшының мынадай құжаттары болған кезде ғана жол беріледі. Аңшының аңшылық минимумнан емтихан тапсырғаны және уәкілетті органның аумақтық органында тіркелгені көрсетілген куәлігі, рұқсаттамасы, аңшылық оқ ату қаруымен жүргізілетін жағдайда ҚР-сы ішкі істер органдарының аңшылық оқ ату қаруын сақтау және алып жүру құқығына рұқсаты, аңшылық шаруашылығы ұйымымен келісімшарт, аңшылық шаруашылығы ұйымының жолдамалары, және өндірістік журналы қажет болып табылады.

Балық аулау ережелері Қазақстан Республикасының балық шаруашылығы су айдындарында балық аулауды ұйымдастыру мен жүргізу тәртібін реттейді.

Балық шаруашылығы су айдындары пайдалану маңызына қарай 3-ке бөлінеді: халықаралық, республикалық, жергілікті.

Балық аулау мынадай түрлерге бөлінеді: өндірістік балық аулау, әуесқойлық балық аулау.

Заңды тұлғалардың, сондай ақ жеке кәсіпкерлердің өндірістік балық аулауға рұқсаттамасының бар жоқтығын, аулауды жүргізу ережелерін сақтауын және рұқсат етілген балық түрлерін аулағанын бақылауды арнайы уәкілетті орган іске асырады.

Уәкілетті орган немесе оның аумақтық органдары ғылыми мекемелермен келісе отырып, балық аулау мақсатының басталуын ертерек немесе кеш мезгілге, алайда балық аулау маусымы жалғасатын жалпы мерзімнен 15 күнтізбелік күннен асырмай белгілеу туралы шешім қабылдай алады.

Бекітілген лимиттен асыра балық аулағаны үшін, балық қорына келтірілген залалды өтеу қолданыстағы заңнамаға сәйкес жүргізіледі.

Жануарлар дүниесін қорғау және пайдалану туралы заңдарды бұзғаны үшін жауаптылық. Жануарлар дүниесі объектілерін сақтау мақсатында тыйым салынады:

- Өсімдіктерді жою және жануарлардың тіршілік ету ортасының жай күйін нашарлататын басқа да әрекеттерге;
- Жануарлардың ұялары мен індерін бұзып, қиратуға, жұмыртқаларын жинауға;
- Көбею маусымында балықтардың уылдырығы және суда жүзетін құстардың жаппай ұя салу орындары деп белгіленген орындарда моторлары оталуы катерлермен, моторлы қайықтармен және басқа да жүзгіш құралдармен жүзуге;
- Уәкілетті органмен келіспестен жабайы тұяқты жануарлар мен топтық құстардың мекенінен ұшақтардың, тікұшақтардың және өзгн де ұшатын құралдардың бір километрден төмен ұшуына;
- Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімінсіз сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін алып қоюға;
- Жануарлар дүниесі объектілерін жануарлар дүниесін пайдалану рұқсаттамасында көрсетілген мерзімдерден тыс уақытта және белгіленген лимиттен артық аулауға;

- Жануарлар дүниесі объектілерін аңшылық және балық аулау ережелерінде көзделмеген құралдар, әдіс-тәсілдерді пайдалану арқылы аулауға;
- Жануарлар дүниесі объектілерін жарылғыш заттар мен улы химикаттар қолдана отырып аулауға;

Уәкілетті органның рұқсатынсыз жануарларды жерсіндіруге және будандастыруға, сондай-ақ қайтадан көндіктірілген жануарларды алып қоюға тиым салынады.

Егер осы аталған талаптар орындамаса, экологиялық кодексте көзделген жауапкершілікке тартылады.

12 Дәріс. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.

Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Атмосфералық ауаны қорғау туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.

Белгілі бір ортада сол жерге тән емес, жаңа физикалық, химиялық және биологиялық заттардың болуын немесе бұл заттардың табиғи орташа көпжылдық деңгейден жоғары болуын ластану деп атаймыз. Атмосфераның ластануы табиғи (жанартаулар атқылауы, орман өрттері, шанды құйындар, үгілу) және антропогенді (өнеркәсіптер, жылу энергетикасы, ауыл шаруашылығы) жағдайда жүруі мүмкін.

Атмосфераның табиғи жолмен ластануы жанартаудың атқылауына (Жер шарында бірнеше мың жанартау бар, олардың 500-ден астамы белсенді), тау жыныстарының үгітілуіне, шанды дауылдардың тұруына, орман өрттеріне (найзағай түскенде) теңіз тұздарының желмен аспанға көтерілуі мен ауадағы сулы ерігінді тамшыларының құрғауына, өлген организмдердің іріп-шіруі процестеріне байланысты. Атмосфераны табиғи жолмен ластайтындарға аэропланктондар, яғни, әртүрлі ауру қоздыратын бактериялар, саңырауқұлақ споралары, кейбір өсімдіктердің тозаңдары, сонымен қатар космос шаң-тозаңдары жатады. Космос шаңы атмосферада жанған метеориттер қалдықтарынан пайда болады. Секундыша атмосфера арқылы үлкен жылдамдықпен (11-ден 64 км/сек дейін) 200 млн-ға жуық метеориттер ауа қабатынан өтіп отырады да, 60-70 км биіктікте көбісі жанып үлгереді. Жыл сайын жерге 2-5 млн тонна космостық шаң түсіп отырады. Табиғи шаң да Жермен жанасқан атмосфераның құрамдық бөлігіне жатады. Ол ауада қалқып жүретін радиустары 10^{-16} - 10^{-5} м шамасындағы бөлшектерден тұрады. Атмосфераның төменгі қабаттарын шаңмен ластайтын көздердің арасында шөлді дала мен басқа да сусыз даланы айрықша атап кетуге болады. Атмосферадағы шаң буды суға айналдырумен қатар, күн радиациясын тікелей сіңіреді және тірі организмдерді күн сәулесінен қорғайды. Заттардың биологиялық жолмен ыдырауы көп мөлшерде күкіртті сутектің, аммиактың, көмірсутектерінің, азот оксидтерінің, көміртегі оксиді мен диоксидінің және т.б. түзілуіне және олардың атмосфераға түсуіне апарды. Атмосфералық ластануға табиғаттың алапат құбылыстарының қосатын үлесі айтарлықтай. Мысалы, орта есеппен жанартаулардың атқылау нәтижесінде жылына атмосфераға 30 - 150 млн/т газ және 30 - 300 млн/т ұсақ дисперсті күл тасталып отырады. Тек Пинатубо (Филиппин) жанартауы атқылаған кезде (1997 ж.) атмосфералық ауаға 20 млн тонна күкірт диоксиді шығарылды. Жанартаулар атқылағанда атмосфераға бірқатар химиялық ластағыштар - сынап, мышьяк, қорғасын, селен түседі. Ірі орман өрттері салдарынан да атмосфера көп мөлшердегі шаңмен ластанады. Кейбір ғалымдардың айтуынша, қазіргі кездегідей ауа райының ыстық болуы шамамен 55 млн жылдай бұрын да болған. Солтүстік теңізде, қазіргі Норвегия аумағында геологиялық авария болып, жанартау лавалары үлкен мұнай қабаттарының астына енген. Нәтижесінде атмосфераға 2 млн тоннаға жуық буланған мұнай өнімдері бөлінген. Сол кездегі осы жағдай неге адып келгені, қанша уақытқа созылғаны белгілі. Атмосфералық ауадағы сол шанды күлдер 200 000 жылға созылған еді. Қазіргі үрдіспен, алдағы 20 жыл ішінде атмосфераға тағы да

осындай мөлшерде ластауыштар бөлінетін болады.

Атмосфералық ластанудың антропогендік (жасанды) көздеріне өнеркәсіптік кәсіпорындар, көлік, жылу энергетикасы, тұрғын үйлерді жылыту жүйелері, ауыл шаруашылығы және т.б. жатады. Тек өндірістік кәсіпорындардың ғана қоршаған ортаға әсер етіп ластауын мынадай негізгі түрлерге белуге болады: шикізат, материалдар, құрал-жабдықтар, отын, электр энергиясы, су, қалдықтар. Атмосфераға таралатындар: газ, бу, ауа тозаңы, энергетикалық: шу, инфрадыбыс, ультрадыбыс, діріл, электромагнитті өріс, жарық, ультракүлгін және лазерлі сәулелендірулер және т.б. Ауаны ластайтын компоненттердің химиялық құрамы отын-энергетика ресурстарының және өндірісте қолданылатын шикізаттың түріне, оларды өңдейтін технологияға байланысты болады. Атмосфераға бөлінетін 52 Гт әлемдік антропогендік шығарындының 90%-ын көмір қышқыл газы мен су буы құрайды (бұлар әдетте ластағыштар қатарына кіргізілмейді). Техногенді шығарындылардың құрамында бірнеше мыңдаған қосылыстар кездеседі. Бірақ олардың ішінде ең көп мөлшерде, яғни, тонналап атмосфераға шығарылатындыларға қатты бөлшектер (шаң, түтін, күйе), көміртегі оксиді, күкірт диоксиді, азот оксидтері, фосфор қосылыстары, күкіртті сутек, аммиак, хлор, фторлы сутек жатады.

Ғалымдар, экологтар ғана емес, жұмысы мұнай кен орындарымен байланысты көптеген адамдар - мұнай өндіру кезінде бөлініп шығатын газдарды пайдаға асыру (утилизация) мәселелерін көтеріп жатыр. Үкімет теория жүзінде бұл бағыттың маңызды екенін көптен бері айтуда. Тіпті алғашқы жобалардың бірін бекітіп, мүмкіндігінше жақын арада іс жүзінде қолға алынатынын да айтты. Алауларда газдарды жағу арқылы Қазақстан бағалы энергетикалық ресурстардан қағылып отыр. Мұнан басқа бұл газ ластаушылардың бірі ретінде планета температурасының өзгеруіне әсер ететін қуатты көздердің бірі. Соңғы уақытқа дейін республикада атмосфералық ауаны ең қатты ластайтын көздерге, әсіресе, күлі көп шығатын көмірлерді пайдаланатын жылу энергетикалық кешендерді де жатқызып келді. Экономикалық дағдарыс кезінде қалада амалсыздан көптеген өнеркәсіп орындары тоқтап қалды. Алайда қала атмосферасындағы көміртеті оксиді мен азот оксидінің мөлшерінің артуы саны күннен-күнге көбейе түскен автокөліктер есебінен болды. Қазақстанның үлкен қалаларында көп тараған химиялық ластаушы - күкіртті газ (күкіртті ангидрид). Зерттеулер өкпе паталогиясы мен атмосфералық ауаның ластануының арасында тікелей байланыс бар екенін көрсетеді. Күкіртті ангидридтің мөлшерінің көбеюі бронхиалды астма мен созылмалы бронхит ауруының асқынуына алып келеді.

Алматы қаласында атмосфераны ластаудың 20% жеке секторлар мен жылу энергетикалық жүйелердің еншісіне тисе, 80% - автокөліктердің еншісінде. Қоршаған ортаға жанусыз қалған көмірсутектері мен олардың толық жанбауынан шыққан өнімдердің мөлшері бензинмен жүретін автокөліктерде дизельді автокөліктерге қарағанда анағұрлым көп. Автокөліктердің қоршаған ортаға жағымсыз әсерін төмендету - тұрақты қоғам құрудың маңызды шарты. Сондықтан қазіргі таңда жанармайды аз жұмсайтын автокөліктер үлгілері жасалып, бензинді сұйылтылған газға алмастыру, бензиннің орнына мал азықтық (қызылша, жүгері) өсімдік майларын пайдалану қолға алынуда.

«Атмосфералық ауаны қорғау туралы» ҚР заңы 2007 жылы 9 қаңтарда қабылданды. Заң атмосфералық ауаны қорғаудың құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін айқындайды және Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және адамның өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған орта мен оның жай-күйі туралы дұрыс ақпарат жөніндегі азаматтар құқықтарын іске асыруға бағытталған.

Атмосфералық ауаны қорғау мынадай негізгі принциптерді:

1) адамның, қазіргі және болашақ ұрпақтардың өмірі мен денсаулығын қорғаудың басымдығы;

2) атмосфералық ауаны ластаудың қоршаған орта үшін орны толмас зардаптарына жол бермеу;

3) атмосфералық ауаға зиянды (ластаушы) заттардың шығарылуын және оған зиянды физикалық әсер етуді мемлекеттік реттеу;

4) атмосфералық ауаның жай-күйі, оның ластануы туралы ақпараттың жариялылығы, толымдылығы және анықтығы;

5) атмосфералық ауаны қорғауға және жалпы қоршаған ортаны қорғауға көзқарастың ғылыми негізділігі, жүйелілігі және кешенділігі принциптерін сақтау негізінде жүзеге асырылады.

Атмосфералық ауаға зиянды әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын жалпы талаптар:

1. Адамның денсаулығы мен тектік қорына, қоршаған ортаға келтірілуі мүмкін зиянның алдын алу мақсатында жаңа техникаға, технологияға, материалдарға, заттарға және атмосфералық ауаға зиянды әсер етуі мүмкін басқа да өнімге арналған стандарттармен атмосфералық ауаны қорғау талаптары белгіленеді.

2. Егер жаңа техникаларды, технологияларды, материалдарды, заттарды және басқа да өнімді енгізу, сондай-ақ технологиялық жабдықтар мен басқа да техникалық құралдарды қолдану атмосфералық ауаны қорғаудың Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген талаптарына сай келмесе, оларға тыйым салынады.

3. Қазақстан Республикасының аумағында отын өндіру мен пайдалануға Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен жол беріледі.

4. Жағылған кезде тиісті аумақта атмосфералық ауаның ластануына әкеп соғатын жекелеген отын түрлерін пайдалануға Қазақстан Республикасының Үкіметі ғылыми және экономикалық жағынан негізделген шектеу енгізуі, сондай-ақ отынның және басқа да энергия көздерінің экологиялық қауіпсіз түрлерін өндіру мен қолдануды ынталандыруы мүмкін.

5. Адамның өмірі, денсаулығы үшін және қоршаған орта үшін қауіптілік дәрежесі анықталмаған заттарды атмосфералық ауаға шығаруға тыйым салынады.

6. Атмосфералық ауаның жай-күйін өзгертуге бағытталған не оның жай-күйін уақытша нашарлатуға әкеп соғатын кез келген уақытша іс-әрекеттер Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау саласындағы орталық атқарушы органы немесе оның аумақтық бөлімшелері Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен берген рұқсаттар негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

«Атмосфералық ауаны қорғау туралы» ҚР заңның 28-бабы Қазақстан Республикасының атмосфералық ауаны қорғау саласындағы заңдарын бұзу арқылы келтірілген зиянды өтеуді көздеген. Онда, Қазақстан Республикасының атмосфералық ауаны қорғау саласындағы заңдарын бұзу салдарынан азаматтардың денсаулығына, қоршаған ортаға, ұйымдардың, азаматтар мен мемлекеттің мүлкіне зиян келтірген жеке және заңды тұлғалар зиянды Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өтеуге міндетті деп белгіленген. Сонымен қатар, аталған заңда, Қазақстан Республикасының атмосфералық ауаны қорғау саласындағы заңдарының бұзылуына кінәлі тұлғалар Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес жауапты болады деген норма белгіленген.

13 Дәріс. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершілік.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің түсінігі, құрамы және түрлері. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда жүргізілетін шаруашылық қызмет түрлеріне қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны үшін заңды жауаптылық. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаннан келген зиянды өтеу.

Қазақстан Республикасының ерекше қорғалатын табиғи аймақтар және мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілері туралы заңнамасы Қазақстан Республикасы Конституциясына негізделеді және «ҚР ерекше қорғалатын табиғи аймақтар туралы» заңынан, ҚР Экологиялық Кодексінен және басқа да нормативтік құқықтық актілерден

тұрады. Бұл заңдар ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды және мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін құру, кеңейту, қорғау, қалпына келтіру, орнықты пайдалану және басқару жөніндегі қоғамдық қатынастарды реттеп отырады.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақ - ерекше қорғау режимі бекітілген мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілері және жер, су және олардың үстіндегі әуе кеңістігі, табиғи кешендер орналасқан аймақ.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтардың табиғи кешендері дегеніміз – қорғалуға жататын, биологиялық әртүрлілік пен өлі табиғат объектілерінің жиынтығы.

Мемлекеттік табиғи-қорық қоры – мемлекеттік қорғауға алынған, аса экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және рекреациялық құндылығы бар қоршаған орта объектілерінің жиынтығы.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар және ондағы экологиялық, ғылыми, мәдени маңызы бар қоршаған орта объектілері ҚР ұлттық құндылығы болып табылады.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар саласындағы негізгі принциптерге мыналар жатады:

- ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды бірегей және кәдімгі ландшафттарды, биологиялық әртүрлілікті сақтау мен қалпына келтіруді қамтамасыз ететін биологиялық жүйенің компоненті ретінде дамыту;
- ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды мемлекеттік реттеу мен бақылау;
- мемлекеттік табиғи-қорық қорын және экологиялық жүйелерді сақтау;
- ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды ғылыми, мәдени, ағартушылық, білім беру және туризм мақсаттарында пайдалану;
- ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды пайдаланудың ақылы болуы;
- ерекше қорғалатын табиғи аймақтар саласындағы ҚР заңнамаларын бұзған үшін жауаптылық;
- ерекше қорғалатын табиғи аймақтардағы мәселелерді шешуге жеке және заңды тұлғалардың қатысуы;
- ерекше қорғалатын аймақтарда ақпараттың қолжетімділігі;
- ерекше қорғалатын аймақтарда халықаралық ынтымақтастық.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерінің маңыздылығына қарай мемлекеттік және жергілікті болып бөлінеді. Қорғаудың құру мақсаты мен режим түріне байланысты республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аймақтар төмендегідей түрлерге бөлінеді:

1. мемлекеттік табиғи қорықтар;
2. мемлекеттік ұлттық табиғи парктер;
3. мемлекеттік табиғи резерваттар;
4. мемлекеттік зоологиялық парктер;
5. мемлекеттік ботаникалық бақта;
6. мемлекеттік дендрологиялық парктер;
7. мемлекеттік табиғи ескерткіштер;
8. мемлекеттік қорық зоналары.

Құру мақсатына және қорғау режиміне байланысты жергілікті ерекше қорғалатын табиғи аймақтар мынадай түрлерге бөлінеді:

1. мемлекеттік аймақтық табиғи парктер;
2. мемлекеттік зоологиялық парктер;
3. мемлекеттік ботаникалық бақтар;
4. мемлекеттік дендрологиялық парктер;
5. мемлекеттік табиғи ескерткіштер;
6. мемлекеттік табиғи қорықтар.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтарды қорғау және күзету. Ерекше қорғалатын табиғи аймақта немес соған бөлінген арнайы зоналар мен учаскелерде күзеттің келесі түрлері енгізілген:

- Мемлекеттік табиғи-қорық қорындағы табиғи кешендердің табиғи қалыбын, сондай-ақ кез келген шаруашылық қызметке тыйым салатын қорық режимі;
- Жылдың маусымына қарай шаруашылық немесе өзге де қызметке тыйым салуды көздейтін тапсырыс режимі.

Шаруашылық қызметті реттейтін режим – табиғи кешендерді пайдалануды шектейтін, сондай-ақ жер учаскелері иелері мен жерді пайдаланушылар тарапынан қандай да болсын зиян келтірмейтін әдіс-тәсілдерді қарастырады. Қоршаған ортаға әсер ететін зиянды әрекеттердің алдын алу мақсатында ерекше қорғалатын табиғи аймақта қорғау мен күзет жүзеге асырылуы мүмкін.

Күзетке:

- Аумақты шолу (патрулирование), соның ішінде жер және әуе көлігін пайдалану арқылы ҚР заңнамасына бұзушылықтың алдын алу мақсатын көздейді;
- өрттің алдын алу, байқау, сөндіру;
- суды ластанудан, қоқыстанудан, саркылудан қорғау;

Қорғауға мыналар жатады:

- Судың зиянды әсерінің алдын алу және жою;
- өсімдіктерді қорғау, зиянды жәндіктер мен ауруларды дер кезінде байқап, олармен күресу, орманды тазалық мақсатында отау;
- тұрғындардың тазалық-эпидемиологиялық жағдайын мен ветеринарлық мониторингті қамтамасыз ету, эпидемиялар мен эпизотиялардан сақтандыру мақсатында жануарлар санын бақылау;
- жерді эрозиядан қорғау.

Ерекше қорғалатын табиғи аймақтардың жекеленген түрлерінің түсінігі және еркшеліктері.

Мемлекеттік табиғи қорық – табиғат қорғау және ғылыми мекеме статусы бар ерекше қорғалатын аймақ. Оның мақсаты болып табиғи процестер мен құбылыстарды, өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің объектілерін, жануарлар мен өсімдіктердің жекелеген түрлерін, экологиялық жүйелердің бірегей және кәдімгі түрлерін сақтау, зерттеу және қалпына келтіру табылады. Мемлекеттік табиғи қорықтарының негізгі қызметіне мыналар жатады: мемлекеттік табиғи қорығының және оның күзет аймағының биологиялық әртүрлілігін қалпына келтіру мен қорғау режимін қамтамасыз ету; экологиялық жүйелер мен мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілеріне мониторинг пен ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуді ұйымдастыру; экологиялық-ағартушылық қызметті жүргізу; мемлекеттік табиғи қорық және оның күзет аймағын экологиялық-ағартушылық, ғылыми және шектеулі туристік мақсатта пайдалануды реттеу және т.б.

Мемлекеттік табиғи қорықтың бүкіл аумағында қорықтық қорғау режимі белгіленеді және мынадай іс әрекеттерге тиым салынады: аймақтың гидрологиялық режимін өзгертетін іс әрекеттерге; мемлекеттік табиғи қорықтың қызмет етуіне байланысты емес құрылыстарды, жолдарды, құбырларды және басқа да коммуникацияларды салуға; геологиялық барлау жұмыстарына және пайдалы қазбаларды өндіруге; жануарларды ұстау мен жоюға, олардың мекен ету ортасын бұзуға; зиянкестермен, жануарлар мен өсімдіктердің ауруларына қарсы химиялық, биологиялық әдістерді қорғауға; үй жануарларын айдап өтуге.

Мемлекеттік ұлттық табиғи парк – биологиялық және ландшафттық әртүрлілікті сақтауға, экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени, және рекреациялық аса маңызды табиғи кешендер мен мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін табиғат қорғау, экологиялық-ағартушылық, ғылыми, туристік және рекреациялық мақсатта пайдалануға арналаған табиғат қорғау және ғылыми мекеме статусы бар, ерекше қорғалатын табиғи аймақ. Қазіргі кезде республикамызда 9 мемлекеттік ұлттық парк бар. Мемлекеттік ұлттық табиғи парктердің негізгі қызметіне мыналар жатады: табиғи кешендерді, бірегей және эталондық табиғи учаскелерді, мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін, табиғи және тарихи-мұраны сақтау; мемлекеттік ұлттық табиғи парктің және оның күзет

аймағының қорғау режимін қамтамасыз ету; экологиялық ағарту; бұзылған табиғи кешендерді, мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін, табиғи және тарихи-мәдени мұраны қалпына келтіру. Мемлекеттік ұлттық табиғи парктердің аумағында келесі аймақтар бөлінеді: 1) қорықтық режим аймағы; 2) экологиялық тұрақтандыру аймағы; 3) туристік және рекреациялық қызмет аймағы; 4) шектеулі шаруашылық жүргізу аймағы.

Мемлекеттік табиғи резерват – табиғи кешендер мен онымен байланысты табиғи және тарихи-мәдени объектілерді қорғау, қалпына келтіру және биологиялық әртүрлілікті қамтамасыз етуге арналған, жер үстіндегі мен судағы экологиялық жүйелерді қамтитын, табиғат қорғау және ғылыми мекеме нысанында құрылған ерекше қорғалатын табиғи аймақ. Қазіргі кезде республикада екі мемлекеттік табиғи резерват бар: «Семей орманы» және «Ертіс орманы».

Мемлекеттік табиғи резерват территориясы әртүрлі қорғау мен пайдалану режиміндегі аймақтарға бөлінеді. Олар – қорық режимінің аймағы және буферлік аймақ.

Мемлекеттік зоологиялық парктер – табиғатты қорғау, мәдени ағартушылық, ғылыми, оқытушылық, жануарлардың генофондын сақтау мен оларды жасанды ортада өсіру мақсатында құрылған, табиғат қорғаушы және ғылыми мекеме статусы бар ерекше қорғалатын табиғи аймақ. Мемлекеттік зоологиялық парктер төмендегідей аумақтарға бөлінеді:

- 1) Экспозициялық;
- 2) Ғылыми;
- 3) Қоғамдық;
- 4) Әкімшілік және өндірістік-шаруашылық.

Мемлекеттік ботаникалық бақ - өсімдік әлемін, сонымен қатар сирек кездесетін және жоғалып кету қаупі бар өсімдіктер түрін қорғау, өсімін молайту және пайдалануды зерттеу және ғылыми жобалау үшін құрылған, табиғат қорғаушы және ғылыми мекеме статусы бар, ерекше қорғалатын табиғи аймақ. Біздің мемлекетімізде бес мемлекеттік ботаникалық бақ бар. Мемлекеттік ботаникалық бақтарда экспозициялық, ғылыми, қоғамдық, әкімшілік және өндірістік-шаруашылық аумақтар бөлінеді.

Мемлекеттік дендрологиялық парк – ағаш пен бұта түрлерін қорғау, күзету, өсімін молайту және пайдалану үшін құрылған, табиғат қорғаушы және ғылыми мекеме статусы бар ерекше қорғалатын табиғи аймақ.

Мемлекеттік табиғат ескерткіші – мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілеріне жатқызылған, экологиялық, ғылыми, мәдени және эстетикалық мағынада жекеленген қайталанбайтын, орны тлолтырылмайтын, құнды табиғат кешендері орналасқан ерекше қорғалатын табиғи аймақ.

Мемлекеттік табиғи заказниктер – мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін бір немесе бірнеше түрлерін сақтау және өсімін молайту үшін құрылған, тапсырыс және шаруашылық қызмет режимімен реттелетін ерекше қорғалатын табиғи аймақ. Мемлекеттік маңызы бар табиғи заказниктер республиканың барлық аумағында бар және олардың саны қазіргі уақытта елуге жетті. Өзінің қызметіне байланысты олар – кешенді, биологиялық, палеонтологиялық, гидрологиялық, геоморфологиялық және т.б. түрлерге бөлінеді. Мемлекеттік табиғи заказниктер мерзімсіз, ұзақ және қысқа мерзімге құрылады.

Мемлекеттік қорық аумағы – күзет режимінің дифференцияланған түрлерімен ерекше қорғалатын аумақ - мемлекеттік табиғи қорық ретінде резервацияланған жер учаскелеріндегі және акваториялардағы биологиялық әртүрлілікті, мемлекеттік ұлттық табиғи парктер, мемлекеттік табиғи резерваттарды мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін қорғауға және қалпына келтіруге арналған.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзғаны үшін жауапкершілік Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес белгіленеді. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдардың бұзылуынан келтірілген зиянның орнын толтыру:

1. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарды бұзу салдарынан ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға, табиғат қорғау мекемелерінің мүлкіне зиян келтірген ұйымдар мен жеке тұлғалар зиянның толық көлемінде орнын толтыруға міндетті.

2. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдардың бұзылуынан келтірілген зиянның орнын толтыру ерікті түрде немесе белгіленген тәртіппен бекітілген таксаларға және зиянды есептеу әдістемелеріне сәйкес сот шешімі бойынша, ал олар болмаған жағдайда - келтірілген залалдарды ескере отырып, мемлекеттік табиғи-қорық қорын қалпына келтіруге жұмсалған нақты шығындар бойынша жүргізіледі.

14 Дәріс. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылық.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың ұғымы мен жалпы сипаттамасы, құрамы. Экологиялық құқық бұзушылық үшін халықаралық-құқықтық жауаптылықтың түрлері. Халықаралық құқықтық нормаларды бұзғаннан келген зиянды өтеудің ерекшеліктері.

Қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешуге БҰҰ (Біріккен Ұлттар Ұйымы) үлкен үлес қосып отыр. Табиғатты қорғау қызметіне БҰҰ-ның барлық басты органдары мен мамандандырылған мекемелері: Бас Ассамблея, Экономикалық және әлеуметтік кеңес (ЭКОСОС), Аймақтық экономикалық комиссиялар (мысалы, Еуропалық экономикалық комиссия), Халықаралық еңбек ұйымы (МОТ), Білім беру, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымы (ЮНЕСКО), Халықаралық реконструкция және даму банкі (МБРР), Атом энергетикасы жөніндегі халықаралық агенттік (МАГАТЭ), Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ВОЗ), Халықаралық теңіз ұйымы (ИМО), Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым (ВМО) және т.б. қатысады.

Негізгі бақылауды БҰҰ шеңберіндегі қоршаған ортаны қорғау мәселелері жөніндегі жаңа үкіметаралық орган — Қоршаған орта жөніндегі БҰҰ бағдарламасы, (ЮНЕП) жүзеге асырады. ЮНЕП — БҰҰ-ның негізгі көмекші органы болып табылады. 1975 жылы өзінің қызметінің алғашқы кезінде ЮНЕП қоршаған ортаға байланысты мынадай бірінші кезектегі алты міндетті айқындады: елді мекендер және денсаулық сақтау; құрлықтың экологиялық жүйелері; қалалардың қоршаған ортасы; мұхиттар; қуат; дүлей апаттар. ЮНЕП үш деңгейде жұмыс істейді:

1. Бірінші деңгейде қоршаған ортаның бәсекелес мәселелері жөнінде және осы салада атқарылып жатқан шаралар жөнінде ақпарат береді. БҰҰ-ға мүше мемлекеттер жыл сайын қоршаған ортаның ахуалы туралы баяндамалар тапсырады, осы баяндамалардан аталған ақпараттар алынады.

2. Екінші деңгейде жекелеген елдерге, халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдарға қатысты бүкіләлемдік көлемде бағдарламалық шараларды жүзеге асырудың міндеттері мен стратегиясын белгілейді. Осы деңгейде қажетті шаралар мен олардың орындаушылары туралы мәселелер шешіледі, нақты бағдарламалар жасау үшін әдістемелік негіз қамтамасыз етіледі.

3. Одан әрі, екінші деңгейде қолдау тапқан бағдарламалар мен жобаларды Қоршаған ортаны қолдау қоры қаржыландырады. Қолдау мөлшері тиімділікке, яғни қаржылық көмектің бағдарламаның түпкі мақсатын іске асыруға қаншалықты ықпал ете алатындығына байланысты болады. Толық қаржыландыру ерекше жағдайларда ғана, яғни жобаның орындалуы аса ірі жоба бойынша әзірлік жұмыстарын жүргізумен тұтас келетін болса, іске асырылуы мүмкін.

Сондай-ақ БҰҰ шеңберінде Орнықты дамыту жөніндегі комиссия жұмыс істеді. Ол БҰҰ-ның Экономикалық және әлеуметтік кеңесінің (ЭКОСОС) көмекші органы болып табылады. Қоршаған ортаны сақтаумен айналысатын 200-ден астам халықаралық үкіметтік емес ұйымдар бар. Мысалы, 1948 жылы Францияда құрылған табиғат және табиғат ресурстарын қорғаудың Халықаралық одағы (МСОП); Құстарды қорғау жөніндегі Халықаралық кеңес, Хайуанаттарды қорғау жөніндегі Дүниежүзілік федерация; Альпі

аудандарын қорғау жөніндегі Халықаралық федерация. Тәуелсіз мемлекеттер достастығы (ТМД) шеңберінде 1992 жылғы ақпанда "Экология және қоршаған ортаны қорғау саласындағы өзара әрекеттестік туралы" келісімге қол қойылды. Бұл келісімге: Қазақстан, Әзірбайжан, Армения, Белоруссия, Қырғызстан, Молдова, Ресей Федерациясы, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Украина қол қойды. Келісімді іске асыру үшін: Мемлекетаралық экологиялық кеңес, Мемлекетаралық экологиялық қор құрылды. ТМД шеңберінде табиғат қорғау ынтымақтастығын дамытуда Парламентаралық ассамблея маңызды рөл атқарады. Оның құрамында Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі бөлім құрылған.

Қазақстанда қоршаған ортаны қорғау жөніндегі әр түрлі мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар, сондай-ақ халықаралық үкіметтік емес экологиялық "Гринпис" ұйымы жұмыс істейді. Басты мемлекеттік орган Табиғат ресурстары мен қоршаған ортаны қорғау министрлігі болып табылады. Аралды құтқару жөніндегі комитет, "Табиғат" экологиялық одағы, "Невада-Семей", "Каспий табиғаты" (Атырау), "Көкті сақтау", Ауқымды экологиялық қор, "Жастар экология мен мәдениет үшін" азаматтық қозғалыстары, "Тау" орталығы (Алматы) және басқа да қоғамдық мемлекеттік емес экологиялық ұйымдардың белсенді қызметтерін атап өтуге болады.

Қоршаған ортаны қорғауға байланысты әлемдік тұрғыдан табиғатты қорғау барынша көп мемлекеттердің өзара тығыз қатынас орнатпайынша мүмкін емес. Табиғат баршаға ортақ, оның заңы жалпыға тән. Ол мемлекеттік немесе әкімшілік территориялық шектеуді білмейді. Ұлттық тұрғыдан табиғатты қорғауға байланысты іс әрекеттер жасау сонымен қатар басқа да ұлттар мен халықтардың іс-әрекеттерімен үндес болуы керек.

2004-2015 экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасында белгіленгендей, Қазақстанның табиғаты шөлді, шөлейтті болып келеді. Қалыптасқан жағдай бойынша экономикаға көңіл бөлу бір жағынан табиғатқа өзінің жағымсыз әсерін тигізетіні сөзсіз. Тұжырымдамада ұлттық және локальдік проблемалардан басқа да глобальді мәселелер қарастырылған. Міне осы мәселелерді шешу үшін халықаралық қатынасты дамыту қажеттігі өз-өзінен түсінікті.

Халықаралық экологиялық құқықтың өзіндік құқық реттеу пәні – ол халықаралық экологиялық қатынастар яғни олар өзінің мазмұны бойынша басқа қатынастардан әсіресе ішкі заңнамадан халықаралық әріптестік бойынша ажыратылады. Жалпыға тән халықаралық құқықтық нормалар мен қағидалардан берілген құқықтық құрлым экологиялық құқықтық қатнастарды реттеуде өзгешелігімен ерекшеленеді. Сонымен қатар өзіндік қайнар көздердің болуы да ерекшелендіреді олардың қатарына конвенция, шарт, келісім, халықаралық ұйымдардың резалюциясы және тағы басқа. Егер ішкі экологиялық құқық тек бір ғана мемлекеттің еркін білдірсе, ол халықаралық экологиялық құқық өзара ортақ екі немесе одан да көп мемлекеттердің не халықаралық ұйымдардың еркін білдіреді. Екеуінің бір-біріне түйісуі кезінде басымдық әрине халықаралық экологиялық құқықтың нормаларына беріледі. Қоршаған ортаны қорғаудың халықаралық құқықтың пәндік ерекшеліктері ретінде мыналарды белгілеуге болады: 1) Қоршаған ортаға әсерін тигізетін зияндарды шектеу. 2) Табиғи ресурстарды пайдаланудың экономикалық жағынан мақсаттылығы. 3) Ескерткіштерді халықаралық құқықтық қорғау. 4) Мемлекеттің қоршаған ортаға байланысты ғылыми-техникалық құрылыстарын реттеу.

Халықаралық экологиялық құқық бұзушылық белгілерін қарастырайық:

- Құқық бұзушылық кінәсінің болуы. Кінә — ол құқық бұзушының жасаған құқыққа қарсы әрекетіне психикалық қатынасы, ол қасақана не абайсызда болуы мүмкін. Мысалы, заңсыз аңға шығу, ормандағы ағаштарды заңсыз кесу тек қасақаналы болады, ал судың, жердің, ауаның ластануы абайсызда болуы мүмкін.

- Құқық бұзушының құқыққа қарсы мінез-құлқы. Бұл экологиялық нормалардың және басқа да заңдардың бұзылуын білдіреді.
- Экологиялық құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілігі қоршаған табиғи ортаға, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің экологиялық құқықтары мен заңды мүдделеріне келтіретін нақты зиянның болуы немесе келтіру қаупінің болуын қарастырады.
- Құқыққа қарсы әрекет пен келтірілген зиян арасындағы себепті байланыстың болуы.
- Құқық бұзушыға заңды жауаптылық шараларын қолдану, яғни жазалану белгілері қолданылады.

Экологиялық құқық бұзушылық жасалған уақытта, әдетте, қоршаған ортаға, адамдардың өмірі мен денсаулығына, экономика мүдделеріне көп аспектілі зиян келтіріледі. Экологиялық зиянның болуы экологиялық құқық бұзушылықтың болуына парапар келеді. Бұл зиян бірден байқалмай, ұзақ уақытқа созылуымен ерекшеленеді. Сонымен қатар қоршаған ортаға келтірілген зиянның орнын толтыру мүмкін емес. Экологиялық зиян табиғаттың жай-күйінің өзіне әсер етеді. Экологиялық құқық бұзушылық жасағаны үшін жауаптылық 16 жастан басталады. Кейбір кезде, мысалы, мемлекет қорғауындағы табиғи кешендер немесе объектілерді қасақана жойғаны немесе бүлдіргені үшін 14 жастан басталады. Экологиялық құқық бұзушылық әр түрлі болады. Олар келтірілген зиянның сипатына қарай мынадай түрлерге бөлінеді:

- қоршаған табиғи ортаны және жекелеген табиғи объектілерді (орман, су, жер қойнауы және т.б.) ластау;
- табиғи объектілерді бүлдіру, бұзу, жою (жерді бүлдіру, Қызыл Кітапқа енгізілген жануарларды жою, орманды ағын сулармен құрту және т.б.);
- табиғи қорлардың азып-тозуы;
- табиғи ресурстарды тиімсіз (мақсатсыз) пайдалану (мысалы, суды ысырапсыз пайдалану және т.б.).

Экологиялық құқық бұзушылық жасағаны үшін оның артынан әкімшілік, қылмыстық, азаматтық-құқықтық, тәртіптік және материалдық жауаптылық басталуы шарт. Әкімшілік жауаптылықтың басталуына әкелетін экологиялық құқық бұзушылықтың тізімі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте белгіленген. Оған мыналар жатады: табиғи ресурстардың, қоршаған ортаның ластануы, азаюы; табиғи ресурстардың бүлінуі, жойылуы; кәсіпорын, құрылыс ғимараттарын және басқа да объектілерді жоспарлау, орналастыру, салу, қайта өңдеу және пайдалануға дайындау, пайдалану кезінде экологиялық талаптарды бұзу. Мұндай істерді соттар, ішкі істер органдарында, Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары, Қазақстан Республикасының Табиғи ресурстар және қоршаған ортаны қорғау министрлігі органдары және т.б. қарастырады. Осыған байланысты жазалар (санкциялар) қолданылады: айыппұл төлейді, ескерту жасайды және мүлкін тәркілейді. Қоршаған табиғи ортаға келтірілген зиян үшін жауаптылықтың ең қатаң түрі қылмыстық жауаптылыққа тарту болып табылады. Экологиялық қылмыс жасағаны үшін қолданылады. Экологиялық қылмыстардың барлық түрі Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көрсетілген. Олар мыналар: атмосфераны ластау, теңіз айлағын ластау, жерді бүлдіру, заңсыз аң аулау, атом энергетика объектілерінде қауіпсіздік ережелерін бұзу, экоцид және т.б. қылмыстар.

Экоцид — өсімдік немесе жануарлар әлемін жаппай қыру, атмосфера, жер және су ресурстарын уландыру, сонымен қатар экологиялық апаттарды тудыратын немесе себепші болатын әрекеттерді жасау.

Азаматтық-құқықтық жауаптылық азаматтарға экологиялық зиянның орнын толтыру үшін ақшалай немесе мүліктік айыппұл салуды көздейді. Ол кінәліні қылмыстық, әкімшілік немесе басқа да жауаптылыққа тартуға қарамастан бастала береді.

Тәртіптік жауаптылыққа— кәсіпорындарда табиғатты қорғау шараларын өткізуге жауапты және өзіне жүктелген міндеттерді орындай алмайтын лауазымды қызметкерлер тартылады.

Материалдың жауаптылық деп, кәсіпорын қызметкері өзіне жүктелген еңбек міндеттерін дұрыс орындамағаны нәтижесінде оның кінәсінен кәсіпорынға келтірілген мүліктік зиянды ендіруді айтамыз. Сонымен, экологиялық мәселелерді бірігіп шешу қажет. Табиғаттың ластануы, бүлінуі аясындағы өзекті мәселелерді тек мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар бірлесе отырып қана шеше алады. Жылдан жылға экологиялық қылмыстар мен өзге де құқық бұзушылықтар саны өсуде. Олардың қоғамдық қауіпсіздік жағдайына ықпалы да жоғарылап бара жатыр. Экология саласындағы қылмыстар елдің экономикасына ғана зиян келтіріп қоймай, сондай-ақ адам тіршілігінің биологиялық негізін жояды. Әрдайым экологиялық құқық бұзушылықтың салдары экологиялық-құқықтық жауаптылыққа әкеліп соқтырып отырады. Мұндай жауаптылықтың бес түрі бар — әкімшілік, қылмыстық, азаматтық-құқықтық, тәртіптік, материалдық жауаптылықтар.

15 Дәріс. Халықаралық арбитраж. Экологиялық даулар.

Халықаралық арбитраждың экологиялық дауларды шешудегі маңызы мен ерекшеліктері. Экологиялық дауларды шешудегі халықаралық қағидалардың маңызы.

Халықаралық экологиялық құқықтың қағидалары. Халықаралық экологиялық құқықтың қағидалары дегеніміз – ол субъектілердің қарым-қатынасын реттейтін заңды бекітілген халықаралық экологиялық құқтың бастауы болып табылады.

Халықаралық экологиялық құқықтың қағидасы – барлық субъектілерге міндетті болып табылатын халықаралық экологиялық құқықтық норма болып табылады. Әрбір мемлекет өзінің қоршаған ортасына байланысты кез келген әрекет жасаған мезгілде өзінің қағидаларымен қатар жалпыға ортақ халықаралық экологиялық қағидаларды басшылыққа алған жөн. Бір мемлекеттің зиянды әрекеті басқа мемлекеттің де қоршаған табиғи ортасына әсер ететіндігін ұмытпау керек. Бұл жерде негізгі басшылыққа алынатын қағидалар ретінде мыналар болады: мемлекеттің егемендігін сыйлау, мемлекеттердің теңдігі, территориялық қол сұғылмаушылығы және тұтастығы, өзара әріптестік, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу, халықаралық құқықтық жауапкершілік. Халықаралық деңгейде қағидалардың алғашқы көрініс табуы ол 1972 жылы «Адамды қоршаған табиғи орта мәселесі туралы» Стокгольм декларациясында баяндалған болатын. Онда негізгі үш қағида баяндалған:

- Біріншісі кез келген мемлекет өз ресурстарын ұлттық саясатқа сәйкес жүзеге асыруына құқылы, бірақ ол басқа мемлекеттердің қоршаған табиғи ортасына зиянды болмауы керек;
- Екінші қағида кез келген табиғи ресурс ауа, табиғи байлық, жер, су, флора, фауна және тағы басқалар бүгінгі және болашақ ұрпақ үшін сақталып пайдалануы керек;
- Үшінші қағида ол сарқылатын табиғи ресурстар барынша үнемді және халықаралық деңгейде барынша пайда әкелуі керек.

Бұдан басқа қағидалардың қатарына 1988 жылы 28-қазанда БҰҰ-мен мақұлданған «Дүниежүзілік табиғат хартиясы», БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының 45 сессиясында мақұлданған «Глобальді климатты бүгінгі және болашақ ұрпақ үшін сақтау» резолюциясы

және тағы да басқа конвенцияларда әр түрлі қағидалар көрініс тапқан. 2007 жылы 9-қаңтарда қабылданған жаңа экология кодексінде жоғарыда аталған халықаралық келісімдердің қағидалары орын алған.

Қазақстан Республикасының экологиялық кодексінде Қазақстанның қоршаған табиғи ортаны қорғауға байланысты халықаралық келісімдер жасаудың келесідей қағидалары баяндалған: Халықаралық міндеттемелерді өз еркімен орындау; мемлекеттің табиғи ресурстарын өндіру кезінде егеменді құқығын құрметтеу; табиғи ресурстарды пайдалану мен қоршаған ортаға әсер етуде ұлттық мүддені көздеу; басқа мемлекет пен елдерге келтірілген зиян үшін мемлекеттің жауапкершілігі; оңтайлы шаралар қолдану мен абайлылық; жергілікті, ұлттық және дүниежүзілік қатынастарда өзара көмек; зиян келтірген тараптың жауаптылығы.

Халықаралық экологиялық құқықта қайнар көзді екі мағынада түсінуге болады:

- 1) Материалдық мағынада;
- 2) Формальдық мағынада;

Бірінші жағдайға тоқталсақ, халықаралық экологиялық құқықтық қатынастың материалдық мағынадағы қайнар көзі дегеніміз – қоршаған табиғи ортаны пайдалануға және ұтымды қолдануға байланысты дүниежүзілік қоғамдастық мүшелерінің еркін айтамыз. Ал формальдық мағынада, халықаралық экологиялық құқықтық қатынастың қайнар көзі дегеніміз – негізгі басшылыққа алынатын құқықтық нормаларды айтамыз. Олар шарттар, келісімдер, конвенция, резолюция және тағы басқалар. Кейбір жағдайда сонымен қатар белгілі бір мемлекеттің ұлттық заңдарыда қайнар көз қатарына жатады.

Қоршаған табиғи ортаны халықаралық құқықтық қорғау аясындағы орталық қайнар көз ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының резолюциялары орын алады мәселен, «Табиғатты қорғау және экономикалық даму» 1962 жыл; «Жердің табиғатын сақтауға байланысты мемлекеттің бүгінгі және болашақ ұрпақ алдында тарихи жауапкершілігі» 1980 жыл.

Қоршаған ортаны халықаралық құқықтық қорғаудың қайнар көзі ретінде шарттардың орны ерекше. Қазақстан Республикасының 30.05.2005 жылы қабылданған «халықаралық шарттар туралы» заңында халықаралық шарттарды жасасудың, қолданудың өзгертудің және тоқтатудың тәртібі баяндалған. Халықаралық шарттар екіге бөлінеді:

- 1) Екі жақты;
- 2) Көп жақты;

Шарттарды реттеу пәніне байланысты үшке бөлуге болады:

- 1) Қоршаған ортаны қорғауға жанама қатысы бар шарттар;
- 2) Қоршаған ортаны қорғаудан басқа бірақ, кейбір табиғи объектілер мен ресурстарға қатысы бар шарттар;
- 3) Тұтастай қоршаған ортаны қорғауға байланысты шарттар.

Келесі қоршаған ортаны халықаралық құқықтық қорғауының көлемді қайнар көзі болып конвенциялар табылады. Конвенцияға қосылу біраз шығын шығартады, мысалы мүшелікке өтуге байланысты, бірақ оның пайдасы өте көп. Себебі көптеген конвенцияларға қосылу арқылы әртүрлі мемлекеттерден қолдау көрсетіліп, көмектер беріледі. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы көптеген конвенцияға қосылып оларды ратификациялаған.

Тағыда бір жеке топ, ол қоршаған табиғи ортаны халықаралық құқықтық қорғауға байланысты келісімдер табылады. Келісімдер түрлері: екі жақты, көп жақты, мемлекет

аралық, аралас (халықаралық ұйымдардың қатысуымен), үкіметаралық, ведомства аралық, глобалді, регионалді, субрегионалді, табиғи ортаның барлық элементтерін қамтитын немесе жекелей элементтерін қамтитын болып бөлінеді. Бүгінгі таңда Қазақстан Ресей, АҚШ, Канада, Англия, Турция, Япония, Қытай және тағы басқа мемлекеттермен қоршаған табиғи ортаны қорғауға байланысты түрлі келісімдерге отырған.

Қайнар көз ретінде әдет-ғұрыптар мен хаттамалар да табылады. Мысалы «Мұнаймен қоршаған ортаны былғағаны үшін азаматтық жауапкершілік туралы» халықаралық конвенцияның хаттамасы 1969 жыл Лондон. Халықаралық шарттар болмаан жағдайда мемлекеттер арасында дау әдет-ғұрып арқылы шешуге болады. Мысалы әдет-ғұрып қағидасы ретінде көрші мемлекеттің табиғатына зиян келтірмеуді жатқызуға болады.

Қоршаған табиғи ортаға әсер ететін құралдарды қолдануды шектеу және тыйым салу туралы нормативті заңнамаларды қамтитын халықаралық-құқықтық актілерге мыналар жатады: 1925 жылғы Соғыс кезінде тұншықтырғыш, улағыш және сол сияқты басқа да газдар мен бактериологиялық құралдарды қолдануға тыйым салу туралы Протокол; 1972 жылғы бактериологиялық және токсиндік құралдардың қорын жинақтау, жасап шығаруға тыйым салу және оларды жою туралы Конвенция; 1977 жылғы Табиғи ортаға әсер ететін әскери немесе кез келген басқа әрекеттерге тыйым салу туралы Конвенция; 1980 жылғы Шектен тыс зақым келтіретін немесе жаппай әсердегі деп саналатын қарапайым қарулардың нақты түрлерін қолдануды шектеу немесе тыйым салу туралы Конвенция; Жоғарыда атап өтілген 1949 жылғы соғыс құрбандарын қорғау туралы Женева конвенциялары және оларды толықтыратын 1977 жылы қабылданған Протоколдар және т.б. Осыған байланысты, атап өту қажет, 1977 ж. I Толықтырушы протоколда ғана, қоршаған ортаға үлкен және ұзақ мерзімді зарар келтіреді деп күтілген немесе мақсатты түрде осы зарарды келтірген соғыс әрекеттерін жүргізу құралдары мен тәсілдерін қолдануға тыйым салуға бағытталған нормалар қамтылған (35-бап, 3-тармақ). Протоколда, сондай-ақ, қоршаған ортаға зиян келтіретін репрессалийлерді қолдануға тыйым салу бекітілген, себебі, олар бүкіл адамзатты толығымен жазалайды. Сонымен бірге «азаматтық тұрғындардың өмір сүруіне қажетті объектілерді қорғау», «қауіпті күштерді қамтитын қарулар мен қондырғыларды қорғау сияқты экологиялық нормалар да бар (54, 56-баптар).

«ІАС» Халықаралық төрелік соты тұрақты түрде қызмет етіп, сыртқыэкономикалық қарым-қатынастарға қатысты келісімшарттардан туындайтын келіспеушіліктердегі жақтардың бірден-біреуі Қазақстан Республикасының резиденті болмаған жағдайындағы келіспеушіліктердің жоғары деңгейдегі талқылауын ұйымдастыратын халықаралық коммерциялық арбитраж болып табылады. «ІАС» Халықаралық төрелік соты мен Қазақстан Республикасының «ІАС» Аралық Сотының құрылуы, ішкі аралық соттар мен халықаралық коммерциялық арбитраждардың бөлінуін заңдастырған, 2004 жылдың желтоқсан айында Қазақстан Республикасының «Аралық соттар жайында» және «Халықаралық коммерциялық арбитраж жайында» заңдарының қабылдануымен тікелей байланысты.

«ІАС» Халықаралық төрелік соты өз жұмысын қазіргі заманға сәйкес коммерциялық қарым-қатынастардан туындайтын келіспеушіліктерді қарастыру рәсімдерін ұйымдастырудың халықаралық шарттарына сәйкес атқарады. Әрине, бұл осы соттың жақсы атағы мен осы сотқа деген қызығушылықтың арта түсуіне өз септігін тигізеді.

Қазақстан Республикасының «ІАС» Аралық Сотына ұқсас «ІАС» Халықаралық төрелік сотында арнайы арбитраж алқасы құрылған. Осы арбитраж алқасының құрамы құқық, қаржы, экономика, өндірістік – техникалық және де қоғам саласындағы ірі мамандармен толықтырылған. Әрине, айтылған арбитраж алқасы, қызығушылық білдірген және де іскер тұлғалардың «ІАС» Халықаралық төрелік сотына жүтінген күндерінде ие болатын ең негізгі артықшылықтардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, туындайтын келіспеушіліктердің талқылауын «ІАС» Халықаралық төрелік сотының

қарамағына беруді қарастыратын төрелік ескертуді келісімшартқа қосқан жағдайда, келіспеушіліктің қарсы жақтың елінде орналасқан сотта немесе Еуропа мен Америка елдерінде орналасқан халықаралық төрелік соттарында қарастырылған жағдайдағы кететін уақыт пен қаржыны әлдеқайда үнемдеуге мүмкіндік береді. Төрелік талқылаудың өткізілу рәсімі, мұқият қарастырылған «ІАС» Халықаралық төрелік сотының Регламенті, жақтарға келіспеушіліктің талқылау барысының анықтығын, сонымен қатар механизімі тәуелсіздік пен бейтараптық қағидаларына сәйкес келетін соттың құрамын құрастыру рәсімдерінің қол жеткізерлігін қамтамасыз етеді. Айтарлықтай ыңғайлы жағдайлардың бірі, «ІАС» Халықаралық төрелік сотында төрелік талқылаудың барысын қозғау рәсімінің біршама жеңілдендірілуі. Төрелік талқылаудың барысын қозғау үшін, талап арызды жіберу жетерлікті. Алайда, көптеген қазіргі заманғы халықаралық коммерциялық арбитраж орталықтарында сот ісі арбитраж жайында өтінішті ұсынудан кейін басталады, ал талап арыздың өзі істің арбитраждық талқылауға қабылданғаннан кейін ұсынылады.

Халықаралық сипатқа ие коммерциялық келіспеушіліктердің қарастырудың бүкіләлемдік тәжірибесі, төрелік ескертудің жөнді жасалуынан және де халықаралық коммерциялық арбитражды дұрыс таңдауынан, соттың қандай шешім шығаратыны да байланысты. Алайда, қандай да болсын халықаралық коммерциялық арбитражды таңдау кезінде, келіспеушіліктерді қарастырудағы рәсімдердегі, халықаралық коммерциялық арбитраждардың қызмет атқаруын реттейтін мемлекеттік заңнамалардағы айырмашылықтардың болуы біршама қиындықтарды туындатады. Осындай жағдай туындағанда, халықаралық коммерциялық арбитраждық талқылаудың теориясы мен тәжірибесіндегі маңызды деген жетістіктерді сіңірген «ІАС» Халықаралық төрелік соты жақсы таңдау бола алады.